

ÖNSÖZ

Bu tezin ortaya çıkmasında bana özenle yol gösteren danışmanlarım Doç. Dr. Turgut SANER ve Y. Doç. Dr. Sedat EMİR başta olmak üzere tüm eğitimim boyunca bana emeği geçen hocalarıma, yazılı kaynaklara ulaşmamı büyük ölçüde kolaylaştıran Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Fransız Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubeleri'ne ve tabii ki aileme teşekkür ederim.

Mayıs 2005

H. İbrahim ALPASLAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	01
2. M.Ö. 7. VE 6. YÜZYILDA ANADOLU'DAKİ YAPI FAALİYETLERİNDE DOĞU ETKİSİ	03
3. M.Ö. 6. YÜZYILA TARİHLENEN PODYUMLU ÜÇ MEZAR ANITI	07
3.1. Taş Kule, Phokaia	08
3.1.1. Araştırma Tarihçesi ve Kaynaklar	08
3.1.2. Mimari Betimleme	09
3.1.3. Tarihlendirme ve Mezar Sahibine İlişkin Öneriler	13
3.1.4. Değerlendirme	14
3.2. Piramit Mezar, Sardes	17
3.2.1. Araştırma Tarihçesi ve Kaynaklar	17
3.2.2. Mimari Betimleme	18
3.2.3. Tarihlendirme ve Mezar Sahibine İlişkin Öneriler	19
3.2.4. Değerlendirme	24
3.3. Pers Kralı II. Kyros'un Mezarı, Pasargadae	27
3.3.1. Araştırma Tarihçesi ve Kaynaklar	28
3.3.2. Mimari Betimleme	29
3.3.3. Tarihlendirme ve Mezar Sahibine İlişkin Öneriler	30
3.3.4. Değerlendirme	30
3.4. Taş Kule, Piramit Mezar Ve II. Kyros'un Mezarına İlişkin Bir Kronoloji Denemesi	33
4. BATI ANADOLU'DA HELLENİSTİK DÖNEME KADAR İNŞA EDİLEN PODYUMLU MEZAR ANITLARI	36
4.1. Ksanthos Agorasındaki Mezar-Ev	37
4.2. Nereidler Anıtı, Ksanthos	38
4.3. Perikle Heroonu, Limyra	40
4.4. Maussolleion, Halikarnassos	42
4.5. Aslanlı Mezar, Knidos	43
4.6. Belevi Anıtı, Ephesos	44

5. M.Ö. 5. ve 4. YÜZYILA TARİHLENEN PODYUMLU MEZAR ANITLARI’NIN KAYNAKLARI	47
5.1. Yerel Kaynaklar	47
5.1.1. Podyum	47
5.1.2. İyon Mimarisi	48
5.2 Doğu Etkisi	48
5.2.1. Anıtsallık	48
5.2.2. Basamaklı Podyum	50
5.3. Yunan Etkisi	50
5.3.1. Kahramanlaştırma ve Heroon Kültü	50
5.3.2. Düz Podyum	51
 6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	 53
KAYNAKLAR	57
ŞEKİLLER	61
ÖZGEÇMİŞ	120

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1 : Aiol sütun başlığı	61
Şekil 2 : Taş Kule ve yakın çevresi	61
Şekil 3 : Taş Kule'nin restorasyondan önceki çizimi (Boardman)	62
Şekil 4 : Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)	62
Şekil 5 : Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)	63
Şekil 6 : Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)	63
Şekil 7 : Taş Kule, vaziyet Planı (Cahill)	64
Şekil 8 : Taş Kule, iç mekanların planı (Cahill)	64
Şekil 9 : Taş Kule, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kesit (Cahill)	65
Şekil 10 : Taş Kule, kuzeybatı görünüşü (Cahill)	65
Şekil 11 : Taş Kule, kuzeydoğu görünüşü (Cahill)	66
Şekil 12 : Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Özyiğit)	66
Şekil 13 : Taş Kule, restorasyon aşaması (www.turkishdailynews.com)	67
Şekil 14 : Taş Kule, yapının restitüsyonu (Özyiğit)	67
Şekil 15 : Taş Kule, üst kısmın yerine konulması (Özyiğit)	67
Şekil 16 : Taş Kule, güneybatı görünüşü	68
Şekil 17 : Taş Kule, kuzeyden görünüş	68
Şekil 18 : Taş Kule, doğudan görünüş	69
Şekil 19 : Taş Kule, zemin kotundaki oyuklar	69
Şekil 20 : Taş Kule, mezar odasındaki mezar çukuru	69
Şekil 21 : Taş Kule'deki sahte kapı (Özyiğit)	70
Şekil 22 : Sardes nekropolisinden kapı taşı (Cahill)	70
Şekil 23 : Sahte kapı önünde ayın yapan bir rahip (Dedeoğlu)	70
Şekil 24 : Taş Kule'de, alt seviyedeki çukur ve kanallar (Cahill)	71
Şekil 25 : Kapı Profilleri (Boardman) (a) Pasargadae'deki II. Kyros'un mezarı, (b) Nakş-i Rüstem'deki Kule, (c) Phokaia'daki Taş Kule	71
Şekil 26 : Pasargadae, Süleyman Zindanı kapı pervazı (D. Stronach)	71
Şekil 27 : Ksanthos, podyumlu lahit ve paye mezar (Umar)	72
Şekil 28 : Gur-i Dukhtar anıt mezarı ve yakın çevresi (Stronach)	72
Şekil 29 : Gur-i Dukhtar'daki anıt mezar (Boardman)	73

Şekil 30	: Sardes'te Kral Alyattes'in tümülüsü	73
Şekil 31	: Piramit Mezar ve yakın çevresi (Hanfmann 1962)	74
Şekil 32	: Piramit Mezar'ın oturduğu platform, karşıdan görünüş	74
Şekil 33	: Piramit Mezar, 1969 kazısından fotoğraf (Hanfmann, 1983)	75
Şekil 34	: Piramit Mezar'ın 1914'deki rölövesi ve Butler'ın restitüsyon önerileri (Butler)	75
Şekil 35	: Piramit Mezar ve yakın çevresi-1914 (Butler)	76
Şekil 36	: Piramit Mezar ve yakın çevresi-2004	76
Şekil 37	: Piramit Mezar, plan rölövesi (Ratté)	77
Şekil 38	: Piramit Mezar, kesitler (Ratté)	77
Şekil 39	: Piramit Mezar, batı ve kuzey cepheleri (Ratté)	78
Şekil 40	: Piramit Mezar, doğu ve güney cepheleri (Ratté)	78
Şekil 41	: Piramit Mezar, üst yapının oturduğu varsayılan taş döşeme	79
Şekil 42	: Piramit Mezar, 1969 yılında açılan yarık (Hanfmann, 1971)	79
Şekil 43	: Piramit Mezar, doğu cephesinde farklı yüzey dokularına sahip taşlar (Ratté)	80
Şekil 44	: Piramit Mezar, taşların tümünün yüzeyinde rastlanan iki farklı doku	80
Şekil 45	: Piramit Mezar, doğu cephesinde taş işleme düzeni	81
Şekil 46	: Myson'un vazo resmi (Olmstead)	82
Şekil 47	: Piramit Mezar, Kasper'in restitüsyonu (Ratté)	82
Şekil 48	: Piramit Mezar, Ratté'nin restitüsyonu (Ratté)	83
Şekil 49	: Piramit Mezar, Kleiss'in üst yapıya ilişkin restitüsyon önerileri (Kleiss)	83
Şekil 50	: Piramit Mezar, olası üst yapının oturduğu taş döşemede izler (Ratté)	84
Şekil 51	: İran haritası (Stronach)	85
Şekil 52	: Pasargadae ve II. Kyros'un mezarının yeri (Stronach)	85
Şekil 53	: II. Kyros'un mezarının 1840'daki durumu, Flandin ve Coste'nin çizimi (Stronach)	86
Şekil 54	: II. Kyros'un mezarı, plan (Stronach)	86
Şekil 55	: II. Kyros'un mezarı, çatı boşluğunun planı (Stronach)	87
Şekil 56	: II. Kyros'un mezarı, A-A kesiti (Stronach)	87
Şekil 57	: II. Kyros'un mezarı, B-B kesiti (Stronach)	87
Şekil 58	: II. Kyros'un mezarı, kuzeybatı cephesi (Stronach)	88
Şekil 59	: II. Kyros'un mezarı, güneydoğu cephesi (Stronach)	88
Şekil 60	: II. Kyros'un mezarı, güneybatı cephesi (Stronach)	88
Şekil 61	: II. Kyros'un mezarı, kuzeydoğu cephesi (Stronach)	88
Şekil 62	: II. Kyros'un mezarı, perspektif restitüsyonu (Stronach)	89
Şekil 63	: II. Kyros'un mezarı ve yakın çevresi (Stronach)	89
Şekil 64	: II. Kyros'un mezarı, batıdan görünüş (Stronach)	90
Şekil 65	: II. Kyros'un mezarı, güneybatı cephesi (Stronach)	90
Şekil 66	: II. Kyros'un mezarı, kuzeybatı cephesi (Stronach)	90
Şekil 67	: II. Kyros'un mezarı, mezar odası (Stronach)	91
Şekil 68	: II. Kyros'un mezarı, mezar odası (Stronach)	91
Şekil 69	: II. Kyros'un mezarı, kapı açıklığı (Stronach)	92
Şekil 70	: II. Kyros'un mezarı, silmeler ve çatı (Stronach)	92
Şekil 71	: II. Kyros'un mezarı, silmeler (Stronach)	93
Şekil 72	: II. Kyros'un mezarı, anıttan silme profili (Nylander)	93
Şekil 73	: II. Kyros'un mezarı, rozet (Stronach)	93

Şekil 74	: II. Kyros'un mezarı, silmenin altındaki tamamlanmamış dış frizi. (Nylander)	94
Şekil 75	: Nakş-i Rüstem'deki kaya mezarları	94
Şekil 76	: Kral Kserkses'in Mezarı (Boardman)	94
Şekil 77	: Ka'abah Kulesi (Boardman)	94
Şekil 78	: Ksanthos agorasındaki mezar-ev (Demargne)	95
Şekil 79	: Mezar-ev, güneydoğu görünüşü (Demargne)	95
Şekil 80	: Mezar-ev, plan (Demargne)	96
Şekil 81	: Mezar-ev, güney cephesi (Demargne)	96
Şekil 82	: Mezar-ev, doğu cephesi (Demargne)	97
Şekil 83	: Mezar-ev, batı cephesi (Demargne)	97
Şekil 84	: Mezar-ev, güneybatı görünüşü (Demargne)	97
Şekil 85	: Ksanthos şehir planı ve Nereidler Anıtı'nın yeri	98
Şekil 86	: Nereidler Anıtı, plan (Şahin)	98
Şekil 87	: Nereidler Anıtı, doğu cephesi (Borchardt, 1990)	99
Şekil 88	: Nereidler Anıtı, kuzey cephesi (Borchardt, 1990)	99
Şekil 89	: Nereidler Anıtı'nın British Museum'daki rekonstrüksiyonu (Borchardt,1990)	100
Şekil 90	: Restitüsyon maketi F.N. Pryce-1929 (Demargne, 1989)	100
Şekil 91	: Limyra şehir planı ve heroonun yeri (Borchhardt, 1976)	101
Şekil 92	: Perikle Heroonu'nun kalıntıları (Borchhardt, 1970)	101
Şekil 93	: Perikle Heroonu'nun kalıntıları (Borchhardt, 1970)	101
Şekil 94	: Perikle Heroonu, kuzey ve güney cephesi restitüsyonu (Borchhardt, 1976)	102
Şekil 95	: Perikle Heroonu, doğu ve batı cephesi restitüsyonu (Borchhardt, 1976)	102
Şekil 96	: Perikle Heroonu'nun cella duvarındaki frizin restitüsyonu (Borchhardt,1999)	102
Şekil 97	: Perikle Heroonu, restitüsyon maketi (Borchhardt,1999)	103
Şekil 98	: Perikle Heroonu, güneydeki mahya akroteri (Borchhardt, 1999)	103
Şekil 99	: Halikarnassos Kenti planı ve Maussolleion'un konumu (Pedersen)	104
Şekil 100	: Maussolleion terasındaki kalıntılar (Ekschmitt)	104
Şekil 101	: Maussolleion, Peter Jackson'ın restitüsyonu (Waywell)	105
Şekil 102	: Maussolleion, restitüsyon çizimi (Waywell)	106
Şekil 103	: Maussolleion, restitüsyon plan ve kesiti (Jeppesen)	107
Şekil 104	: Maussolleion, çift basamaklı podyumlu restitüsyonu, H. W. Law (Ekschmitt)	107
Şekil 105	: Maussolleion, friz ve heykellerin yerleri konuları, Kr. Jeppesen (Ekschmitt)	108
Şekil 106	: Aslanlı Mezar'ın Restitüsyon çizimi, R. P. Pullan (Waywell)	108
Şekil 107	: Belevi Anıtı ve yakın çevresi (Praschniker-Theuer)	109
Şekil 108	: Belevi Anıtı, vaziyet planı (Praschniker-Theuer)	109
Şekil 109	: Belevi Anıtı, kalıntılar (Heinz-Ruggendorfer)	110
Şekil 110	: Belevi Anıtı, kalıntılar (Praschniker-Theuer)	110
Şekil 111	: Belevi Anıtı, kalıntıların plan rölövesi (Hoepfner)	111
Şekil 112	: Belevi Anıtı, cephe rölöveleri (Praschniker-Theuer)	111
Şekil 113	: Belevi Anıtı, plan restitüsyonu (Praschniker-Theuer)	112
Şekil 114	: Belevi Anıtı, plan restitüsyonu (Hoepfner)	112

Şekil 115	: Belevi Anıtı, kesit restitüsyonu (Praschniker-Theuer)	113
Şekil 116	: Belevi Anıtı, kesit restitüsyonu (Hoepfner)	113
Şekil 117	: Belevi Anıtı, F. Miltner'e göre restitüsyon (Praschniker-Theuer)	114
Şekil 118	: Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyon (Praschniker-Theuer)	114
Şekil 119	: Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyon perspektifi (Praschniker-Theuer)	115
Şekil 120	: Belevi Anıtı, cephe restitüsyonu (Hoepfner)	115
Şekil 121	: Belevi Anıtı, çevre koridorunu gösteren perspektif restitüsyonu (Hoepfner)	116
Şekil 122	: Erechtheion, güney cephesi (Stevens)	116
Şekil 123	: Erechtheion, kesit (Stevens)	117
Şekil 124	: Erechtheion, güney cephesi (Stevens)	117
Şekil 125	: Erechtheion, güney sundurması (Stevens)	117
Şekil 126	: Erechtheion, güney sundurması, Kesit-perspektif (Stevens)	118
Şekil 127	: Tez kapsamında incelenen anıtların eş ölçekli çizimleri	119

ANADOLU'DA PODYUMLU MEZAR MİMARİSİ

M.Ö. 6. - M.Ö. 4. YÜZYIL

ÖZET

Yunan kültürüyle Doğu kültürleri arasında duran ve iki kültürün de izlerini taşıyan Anadolu M.Ö. 6. yüzyılda mimaride de bir çok yeniliğin kaynağı olmuştur. Bu çalışmanın konusu olan podyumlu mezar anıtları, bu kültürel çeşitlilik içinde ortaya çıkmış bir mimari biçimdir. M.Ö. 6. yüzyıla kadar Anadolu'da anıtsal mezarlara rastlanmaz, ancak bu yüzyılda yapılan iki yapı yeni bir mimari anlayışın, yeni bir geleneğin habercisidir. Bu iki anıt, Phokaia'daki Taş Kule ve Sardes'teki Piramit Mezar'dır. Genel anlamda bezemesiz oluşları ve alışılmadık formlarından ötürü yapılaş tarihleri ve kime ait oldukları kesin olarak bilinmeyen bu anıtlar, değinilen her kaynakta Persler'le ilişkilendirilir. Bunun nedeni de Lidya Devleti'ni ortadan kaldırıp Anadolu'yu fetheden Pers Kralı II. Kyros'un Pasargadae'deki mezarıyla önemli paralellikler taşımalarıdır. Ancak Anadolu'ya olduğu kadar İran'a da yabancı olan bu podyumlu üç mezar anıtının ortaya çıkmasındaki farklı kültürlerin katkıları farklı yorumlara açıktır.

Bu çalışmanın amacı bu yeni mimari formun ortaya çıkışını tartışmak ve M.Ö. 3. yüzyılın başına kadarki seyrini incelemektir. Bu kapsamda öncelikle M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Anadolu'daki yapı faaliyetleri Anadolu-Doğu ekseninde ana hatlarıyla araştırılmış, daha sonra M.Ö. 6. yüzyıldaki ilk üç örnek - Taş Kule, Piramit Mezar, ve II. Kyros'un mezarı - ayrıntılı olarak incelenmiştir. Anadolu'da M.Ö. 5. yüzyıldan M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yapılan altı mezar anıtının - Ksanthos agorasındaki mezar ev, Nereidler Anıtı, Perikle Heroonu, Maussoleion, Aslanlı Mezar, Belevi Anıtı - incelenmesi ve bu dokuz mezarın yan yana getirilerek birlikte değerlendirilmesi sonraki bölümleri oluşturmaktadır. Sonuç bölümünde de tüm veriler ışığında podyumlu mezar anıtlarının ortaya çıkışı ve yaklaşık 300 yıllık uygulamasına dair görüşler özetlenmiştir.

THE RAISED TOMB ARCHITECTURE AT ANATOLIA, 6TH – 4TH CENTURY B.C.

SUMMARY

Anatolia, not only placing between the Eastern and the Greek Cultures but also reflecting their traces, has been credited with originating a number of innovations in architecture during the 6th century B.C. This study focuses on the raised tomb monuments, which emerged as a new type in this multi-cultural era. Before 6th century B.C., there were no monumental tombs; however, two buildings, erected in this century, were the indicators of a new tradition. These were *Taş Kule* near Phokaia and Pyramid Tomb at Sardis. Beside related mostly with Persians, these two monuments could not be related with an exact date or owner due to their unornamented and unusual forms. The fundamental reason for this possible relation is that these two tombs had formal similarities with the tomb of the Persian King, Cyrus II, who destroyed the Lydian Empire and then conquered Anatolia. Yet, the contributions of different cultures for the emergence of these three raised tombs, familiar to neither Anatolia, nor Persia, are objects of a variety of different interpretations.

The aim of this study is debating on the emergence of this new architectural form and dwelling on the evolution till the 3rd century B.C. Within this framework, first, general characteristics of architectural activities in Anatolia during the 7th and 6th centuries B.C. and the eastern influences in this period are inquired. Besides, these three monuments - *Taş Kule*, Pyramid Tomb, and the tomb of Cyrus II. - dated back to the 6th century B.C. are studied on in detail. Introducing of another six raised tombs – House-Tomb at the Agora of Xanthos, Nereid Monument, Heroon of Perikle, Maussoleion, Lion Tomb, and Belevi Monument - from the period between 5th century B.C. and the first quarter of 3rd century B.C figure out following chapter. Then, the subsequent part is focused on both comparison and evaluation of these

raised tombs. Finally, the comments on the emergence and the 300 years of evolution for the raised tomb monuments are concluded in the light of all visual and literary data.

1. GİRİŞ

M.Ö. 6. yüzyıl, yani Arkaik Yunan çağı ardından gelen klasik dönem için belirleyici olan önemli siyasi, askeri ve sanatsal olayın yaşandığı bir dönemdir. 2. bölümde ayrıntılı bir şekilde değinilecek olan bu gelişmeler mimarinin şekillenmesinde de rol almıştır. Daha önce rastlanmayan yapı tipleri ve yapı öğeleri türetilmiş, geliştirilmiştir. Bu çalışma, Anadolu’da M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkan bir yapı tipi olan podyumlu mezar anıtlarının kökenini ve M.Ö. 3. yüzyıla kadar olan seyrini incelemeyi amaçlamaktadır.

Mimari özelliklerine göre birçok alt gruba ayrılabilen antik dönem mezar yapılarının başlıca tipleri kaya mezarları, tümülüsler, lahitler ve anıt mezarlardır. Bu dört ana çeşide Anadolu’da rastlamak mümkünse de, hangi tipte olursa olsun M.Ö. 6. yüzyıla kadar mezar yapılarında anıtsallık kavramı yoktur.

Ölünün vahşi hayvanlardan, sunuların da mezar soyguncularından korunması için yapılan mezar yapıları erken dönemlerde toprak altındayken daha sonra toprak üstüne çıkmış, hatta tümülüsler gibi mezar sahibinin statüsüne göre önemli boyutlara ulaşmıştır. Ancak tümülüsleri bir mimari yapı olarak düşünmek yerine, mezar yapısının üzerine yığılmış doğa parçası olarak değerlendirmek daha doğrudur. M.Ö. 6. yüzyıla kadar mezar yapıları bir anıttan ziyade ölü saklama yapısı olarak değerlendirilir. Lahit (sarkophagos) kelimesinin eski Yunanca’daki kelime anlamının “*et yiyici*” olması da (İdil, 1993, 8) bu yapının öncelikli amacının ölüyü muhafaza etmek ve uygun bir şekilde yok olmasını sağlamak olduğunu gösterir. Ancak M.Ö. 6. yüzyıldan sonra mezar yapılarının bu işlevlerinin yanı sıra anıtsal bir içeriğe de kavuştuğu söylenebilir. Bu anıtsallık yapının boyutlarının büyütülerek bir podyumla yerden yükseltilmesiyle elde edilmiştir. “Podyumlu mezar anıtları” olarak adlandırılabilen bu yapıların hangi ortamda ortaya çıktığı ve hangi yapı geleneklerinin bu oluşumda etkili olduğunun araştırılması bu çalışmanın birinci amacıdır.

Çalışmanın bir diğer amacı da Anadolu'daki podyumlu mezar mimarisinin M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar nasıl bir görünüm kazandığının irdelenmesidir. Bu bağlamda M.Ö. 5. yüzyılın başıyla M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğindeki, 225 yıllık bir zaman diliminde inşa edilen Ksanthos'taki Mezar-ev, Nereidler Anıtı, Limyra'daki Perikle Heroonu, Halikarnassos'taki Maussolleion, Knidos'taki Aslanlı Mezar ve Ephesos yakınındaki Belevi Anıtı incelenecek ve bu anıtlar yan yana getirilerek mimari tasarımı ilgilendiren bazı sonuçlara varılmaya çalışılacaktır. Belevi Anıtı'ndan sonra, Helenistik dönem ve Roma döneminde de bu mezar tipi sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bu dönemlerde mimarinin Arkaik çağ ile zaman ve biçim ilişkisi zayıfladığı için son anıtsal yapı olarak Belevi Anıtı ele alınmıştır.

2. M.Ö. 7. VE 6. YÜZYILDA ANADOLU'DAKİ YAPI FAALİYETLERİNDE DOĞU ETKİSİ

Yunan Arkaik çağına denk gelen M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllar klasik Yunan toplumunu ve mimarisini şekillendirecek önemli gelişmelerin olduğu dönemdir. Bu dönemde tiranların yönetimden uzaklaştırılmaları ile demokrasiye geçiş başlamış, M.Ö. 624'deki Drakon kanunları ve M.Ö. 594-93'teki Solon reformlarıyla klasik dönem Yunan polisinin temelleri atılmıştır (Mansel, 1999, 185-6). Koloniler kurarak çevresindeki kültürlerle tek taraflı ilişkiler kuran, sürekli “kültür ihracatı” yapan Yunanlılar, bu yüzyıllarda, kolonilerden geri yansıyanlarla, batıya doğru ilerleyen Persler nedeniyle ve doğrudan Yunanistan'a gelen zanaatçılar yoluyla (Boardman, 2005, 77) çevrelerindeki kültürlerle çift taraflı ilişkiler kurmak durumunda kalmış, kültür ihracına devam ederken çevresindeki gelişmiş kültürlerden de birçok şey almıştır.

Bu yüzyıllarda klasik Yunan mimarisi için çok önemli olacak üç gelişmeden söz edilmelidir. Ahşap ve kerpiç malzemeye yapılan, Yunan mimarisinin en önemli yapıları olan tapınaklar taş yapılara dönüşmekte (Mansel, 1999, 227) ve temel düzenler olan Dor ve İyon düzenleri oluşmaktadır (Boardman, 2005, 77). Ayrıca M.Ö. 6. yüzyılın ortasında kökenleri Yunan öncesine dayanan iki silme profilinden (cavetto ve yarım daire) 5 silme profili daha türetilmiş ve bu yedi profil tüm Yunan mimarisinde ve Yunan mimarisini temel alan mimarilerde kullanılmıştır. M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkan bu yedi profil, M.Ö. 6.- 4. yüzyıl süresince gelişerek son halini almıştır. M.Ö. 3. yüzyılda aynı formların tekrarlandığı, M.Ö. 2. yüzyılda ise dejenere olmaya başladığı görülür (Shoe, 1936, 183)

M.Ö. 660'ta Mısır Firavunu Psamtik I'nın İyonya ve Karyalılar'ın yardımıyla Asurlular'a üstünlük sağlamasıyla Mısır ve Yunanistan arasında güçlü ilişkiler oluşmaya başlamıştır. Batı Mısır'daki ticaret kenti Naukratis'teki Yunan izlerinin M.Ö. 620'lere kadar inmesi de bu tarihlerdeki sıkı ilişkileri destekler (Coulton, 1991,

32). Yunanlılar köklü bir sütun-kiriş sistemi ve taş yapı geçmişine sahip olan Mısır mimarisinin ürettiği anıtsal yapıları yerinde görüp bu yapıların tasarım, malzeme ve yapım tekniklerini anakaraya taşımışlardır.

Yunan mimarisinin iki temel düzeni olan Dor ve İyon düzeninde doğu kökenli elemanlara rastlamak mümkündür. Birçok ögesi ahşap mimarinin taş mimariye yansması olarak değerlendirilse de Dor düzeni Mısır mimarisine çok şey borçludur. Tasarım bağlamında, detay farklılıklarına rağmen erken Dor kolonadlarıyla Mısır kolonadlarının oran ve genel etkileri büyük oranda benzeşir (Coulton, 1991, 33). Dor sütunu, Yunan Bronz Çağı'ndaki örnekleriyle benzeşir, ancak onlar gibi aşağıya doğru değil, Mısır'dakiler gibi yukarı doğru incelik. Dor düzenindeki kare kesitli ve sürekli bir bantla sonlanan arşitravin de Mısır'da benzerlerine rastlanır (Coulton, 1991, 39). Metoplarda boyalı terracottaların kullanılmasının da Mezopotamya kökenli bu geleneği benimsemiş Asurlular'dan alınmış olduğu düşünülmektedir(Coulton, 1991, 41).

Dor düzeninin yaygın olduğu coğrafyadan daha doğuda, Ege adaları ve Batı Anadolu'da baskın olan İyon düzeni ise tüm süsleme şemasını oryantalizan üslubun repertuarına borçludur (Boardman, 2005, 77). İyon mimarisini oluşturan İyon kültürü, İonyalılar, Lidyalılar, Karyalılar ve Likyalılar gibi Anadolu kavimleri ile Frigler'in ortak yaratusıdır. Bu uygarlığın gelişmesinde Mısır, Fenike, Mezopotamya ile birlikte Hitit ve Urartu etkileri büyük rol oynamıştır (Akurgal, 1998, 203).

İyon sütun başlığı, biçimsel olarak Aiol sütun başlığına benzese de ondan türetildiğine ilişkin bir kanıt yoktur. Ayrıca Aiol başlığının da kökeni Mezopotamya metal işçiliğinde (Lawrence, 1966, 131) veya daha belirgin olarak doğu Akdeniz kıyılarında bulunabilir (Şekil 1). M.Ö. 1. binyılın başlarında Suriye ve Filistin'de kullanılan biçim M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun batı kıyılarında ortaya çıkmış ve M.Ö. 6. yüzyıl içerisinde Karya'dan Troya'ya kadar yaygınlaşmıştır (Müller-Wiener 1988,131). İyon başlığının en karakteristik öğeleri olan volütlerin öncüllerine tüm Ege dünyasında dolaşımda olan Mısır mücevherlerinde, M.Ö. 1350'lerdeki Hitit mühürlerinde ve M.Ö. 9. yüzyıl civarında Mezopotamya'da rastlamak mümkündür (Dinsmoor, 1950, 59-60). Sütun başlığı gibi sütun kaidesi ve sütun yerine kullanılan heykeller de Doğu'nun katkısı olarak değerlendirilir (Boardman, 2005, 77). Friz bandı da ilk Yunanlılar'ın kullandıkları bir öğe değildir.

Bu ögeye daha erken tarihli Frig seramiklerinde, Asur saraylarında ve Hitit kaya tapınaklarında rastlanır (Dinsmoor, 1950, 64).

Tüm bu biçimsel katkıların yanı sıra yapım süreci ve tekniği bağlamında da, oluşmakta olan Yunan klasik mimarisinde Doğu etkilerini görmek mümkündür. Büyük taşları taşımak, kaldırmak ve birbirine kenetlemek için Mısır ve Yakın Doğu yöntemleri kullanılmıştır (Coulton, 1991, 48-49).

Bu yüzyıllardaki Doğu etkileri salt malzeme ve teknoloji bağlamında kalmamış, tasarıma da nüfuz etmiş ve Yunan mimarisinde o zamana kadar güçlü olmayan anıtsallık kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yunan mimarisinde M.Ö. 700 yılına kadar anıtsal yapı yoktur (Coulton, 1991, 30). Lidya'da 355 m. çapa, 76 m. yüksekliğe varan tümülüsler yapılmışsa da (Dinsmoor, 1950, 66), mezar odacığının üzerine yığılan taş-toprak olarak tanımlanabilecek bu anıtları yapı bağlamında değerlendirmek güçtür. Yapıların boyutlarıyla birlikte yapı elemanları da büyümüştür. 7. yüzyılın sonuna kadar 500 kg.'ı aşan taşlara rastlanmazken bu tarihten itibaren 40 tona varan taşlar yapılarda kullanılmıştır (Coulton, 1991, 39).

Yunan dünyasındaki bu yaklaşıma karşılık Doğu'da insan ölçeğini önemli oranda aşan yapılar yapılmaktaydı. Erken tarihli bir Yunan tapınağı ile bir Mısır piramiti veya Mezopotamya zigguratını yan yana düşünmek bu farkı somut bir şekilde ortaya koyar. Ancak Yunan mimarisinde de, 8. yüzyılın ortasından itibaren yapı boyutları büyümeye başlar ve anıtsallık, özellikle tapınaklar için önemli bir tasarım kriteri haline gelir. Bu yönelimin ilk yansıması 8. yüzyılın ilk yarısında yapılan Samos'taki ilk Hera Tapınağı'dır (Coulton, 1991, 30). Daha sonra, 6. yüzyılın ortalarında inşa edilen Ephesos'taki Artemis ve Didyma'daki arkaik Apollon tapınakları da anıtsal boyutlarıyla önceki gelenekten ayrılır. Samos ve Ephesos'taki tapınaklarda Sami kökenli yapı ustalarının çalışmış olması ve bu yapıların İyon düzeninin ilk olgun örnekleri olması (Lawrence, 1966, 132) Doğu kaynaklarının İyon düzeninin ortaya çıkışındaki önemli rolünü vurgular. Ayrıca dipteros plan şeması da Mısır mimarisi ile ilişkiler kurulmasına olanak sağlar. *Cellanın* etrafının iki sıra sütunla çevrilmesi ve bazı durumlarda pronaosda da sütun sıralarının bulunması Mısır'ın hipostil salonlarını anımsatır.

Özetle, M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Yunan mimarisi malzeme, teknoloji ve tasarım açısından kırılma noktasındayken doğuyla kurulan ilişkiler bu oluşuma doğu öğelerinin de katılmasına, daha önceki Yunan mimarisinde rastlanmayan anıtsallık fikrinin Anadolu ve adalarda etkili olmasına neden olmuştur.

3. M.Ö. 6. YÜZYILA TARİHLENEN PODYUMLU ÜÇ MEZAR ANITI

Pers Kralı II. Kyros Anadolu'ya düzenlediği sefere, hakimiyeti altında bulunan birçok milletten savaşçı ve komutanı da katmıştı. II. Kyros'un Sardes Savaşı'nda en ön safta savaşmasını istediği Susa Kralı Abradatas¹ da bu komutanlardan biriydi. Bu savaşta ölen Abradatas'ın Ksenophon'un Cyropaedia adlı eserinde II. Kyros'la birçok diyalogunun bulunması ve II. Kyros'un onun ölümünden dolayı yas tutması, Abradatas'ın II. Kyros'a yakın, önemli bir komutan olduğunu gösteriyor. Ölümünden dolayı karısı Panthea'nın da intihar ettiğini ve onunla aynı mezara gömüldüğünü yine aynı kaynaktan öğreniyoruz (Ksenophon, 1985, 7.3.14). Ksenophon, onlar için inşa edilen anıt mezarın çok gösterişli olduğunu söyler (Ksenophon, 1985, 7.3.16), ancak mezarın yeri konusunda kesin bir açıklamada bulunmaz. Abradatas'ın ölüsünün Panthea tarafından bir arabaya yüklenerek savaş meydanından Paktolos Irmağı kenarına getirildiğini, hadımlarıyla kölelerininse bir yamaçta mezar kazdıklarını belirtir (Ksenophon, 1985, 7.3.3). Bazı uzmanlar bu iki ifadeyi birleştirerek mezarın Paktolos Irmağı'nın kenarındaki bir tepede yapıldığı sonucuna varmaktadır. Ancak Panthea'nın ölüyü taşıdığı yerle hadım ve kölelerin mezar kazdıkları yerin farklı yerler olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Persler'in, ölülerini toprağa gömme şeklinde bir gelenekleri olmadığından, hadım ve köleler Abradatas için bir mezar kazmaktan ziyade, mezarın inşa edileceği yeri hazırlıyor olmalıydılar.

Abradatas ve karısı için yapılan mezar anıtının tam yeri kaynaklarda belirtilmediğinden Batı Anadolu'da sahibi bilinmeyen ve Pers döneminde inşa edildiği düşünülen mezar anıtları söz konusu olduğunda, Abradatas'ın adı akla gelmektedir. Nitekim bu çalışmada değinilecek olan antik Phokaia'daki Taş Kule ve antik Sardes'teki Piramit Mezar kimi bilim adamları tarafından Abradatas'a mal edilmiştir.

¹ Ksenophon'un anlattığına göre II. Kyros, Abradatas'ın karısı Panthea'yı esir aldığı için Abradatas bu sefere katılmak zorunda kalmıştır, ancak daha sonra Abradatas II Kyros'un en yakınındaki komutanlardan biri olmuştur.

Birbirine yakın tarihlerde yapıldıkları düşünölen bu iki mezar anıtının, Persler'in anavatanındaki bazı mezar anıtlarıyla önemli benzerlikler göstermesi, konuya yeni bir boyut katmaktadır. Yeni kurulmakta olduğundan özgün bir mimari dil geliştirme sürecindeki Persler'in, Lidya ve Yunan gibi gelişmiş kültürlerin hakim olduğu Anadolu'da iki yüzyıldan fazla hüküm sürmüş olmalarından dolayı bu kültürlerden etkilenmeleri olasıdır. Ancak batı Anadolu'daki bu iki anıtın da yapılış tarihi ve sahibi konusunda antik kaynaklarda kesin bilgilere rastlanamayışından ve kalıntılardan da bu yönde güvenilir bilgiler edinilemediğinden, anıtların Pers anavatanındaki anıtlarla ilişkileri henüz sağlıklı şekilde kurulamamıştır.

3.1. Taş Kule

Antik Phokaia kentinin yakınında, bugünkü Foça-İzmir karayolunun kenarında bulunan Taş Kule veya Bizans döneminde ev olarak kullanıldığı için Taş Ev (Özyiğit, 2002, 335), tek parça bir tuf kaya külesine oyulmuş bir mezar anıttır. Kayaya hem tıraşlanarak biçim verilmiş hem de içi iki oda oluşacak şekilde oyulmuştur (Şekil 2-21). Anıtın bulunduğu vadi, Phokaia'nın limanlarından Hermos Nehri ve Larisa, Sipil Magnesiası, Sardes ve Anadolu içlerine giden yola çıkan en kısa yol olduğundan, büyük olasılıkla Antik Çağ'da kullanılan yol da buradan geçiyor olmalıydı (Cahill, 1988, 481). Bu yol, Susa'da başlayıp Sardes'te sona eren Kral Yolu'nun bir uzantısı olarak değerlendirilir (Özyiğit, 2002, 334).

3.1.1. Araştırma tarihçesi ve kaynaklar

Taş Kule'ye birçok kaynakta değinilse de, bu değinmeler derinlemesine olmayıp betimleme ve bazı tahminleri dile getirme biçimindedir. Bunun nedeni, anıtın yapım yönteminin ve biçimsel özelliklerinin batı Anadolu'daki antik dönem yapı repertuarına yabancılığı ve Anadolu'da Pers dönemini konu alan kaynakların görece azlığıdır.

Anıtlarla ilgili ilk detaylı inceleme G. Weber'in 1885 tarihli makalesidir (Weber, 1885, 129-138). Bu makalede Weber yapıyı Frig mezarlarıyla karşılaştırır ve Yunan öncesi devre tarihler. Perrot ve Chipiez de 1892 tarihli yayınlarında bu yoruma katılırlar (Perrot ve Chipiez, 1892, 66-67). Bean, yapının genel tasvirini verdikten sonra yapı ile ilgili hiçbir şey bilinmediğini, üslup olarak Frigya bölgesinde, Eski Krallık

dönemindeki, M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen anıtları anımsattığını kaydeder (Bean, 2001, 104-105). Akurgal yapıyı yerli Anadolu geleneği ile ilişkili olarak niteler ve yapım yönteminin Likya, Lidya ve Frigya'daki mezar anıtlarıyla benzerliğine dikkat çeker (Akurgal, 1998, 291-292). Serdaroğlu yapıyı Sardes Piramit Mezar'la karşılaştırır (Serdaroğlu, 1979, 355). Boardman da Pers Kralı II. Kyros'un İran'daki mezar anıtıyla ilişkili yapılardan bahsederken Taş Kule'ye de değinir (Boardman, 2000, 55-56). Yapıyla ilgili en kapsamlı yayın Cahill tarafından 1988 yılında yapılmıştır (Cahill, 1988). Son olarak yapının 2001 yılındaki restorasyonunu gerçekleştiren Ömer Özyiğit genel olarak restorasyon sürecini anlatan bir makale yayınlamıştır (Özyiğit, 2002).

3.1.2. Mimari betimleme

Anıtın yönelişi yaklaşık olarak ana yönler karşılık gelmektedir. Ancak bir tasarım özelliği olmayan bu yönelimde, anıtın oyulduğu kaya kütesinin konumu belirleyici olmuştur (Şekil 7). Anıtın herhangi bir antik yolu veya yapıyı referans aldığı ya da dinsel nedenlerle bu şekilde yönlendiğini savunmak için herhangi bir neden bulunmamaktadır (Cahill, 1988, 482).

2001 yılına kadar yaklaşık 2500 yıllık bir süre boyunca atmosfer etkilerine açık olması Taş Kule'de çeşitli yapısal bozulmalara yol açmış, özellikle su ve likenler yapıda çeşitli çatlama ve kopmalara neden olmuştur.² Yapıda insan eliyle gerçekleşen bozulmalar daha ciddi boyuttadır. Define avcıları, monoblok kütlede içinde altın aramak amacıyla, demir çubuk ve matkaplarla anıt mezarın pek çok yerini kırmışlardır. Yapının yüzeyine kazıma yoluyla veya yağlı boyayla yazılar yazılmış, iç mekanlar olan ön oda ve mezar odası ağıl olarak kullanılmıştır. Çobanların yaktıkları ateş nedeniyle mezar odası isle kararmış, bu siyah is lekeleri üzerine de isimler kazınarak yazılmıştır.

Anıtın oyulduğu kaya kütesinin en alt kısmında ve anıtın hemen yanında bulunan dere yatağındaki kayalarda çeşitli ebat ve şekillerde çukurların açılmış olması bu bölgelerin antik dönemlerde taş ocağı olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Ancak

² Yapının restorasyondan önceki durumu ve restorasyon sürecindeki müdahaleler Özyiğitin adı geçen makalesinden özetlenerek aktarılmıştır.

anıtın en alt bölümündeki oyuklar, bu kısmı alçaltmak için yer yer oyuklar açıldığı ancak alçaltma işlemi tamamlanmadan bırakıldığı şeklinde de yorumlanabilir.

2001'deki kazı ve restorasyon çalışmaları kapsamında anıtın tüm çevresi açmalar biçiminde kazılarak ortaya çıkarılmış ve bu kazılar sonucunda, anıtı çevreleyen bir podyum duvarı olduğu anlaşılmıştır. Rölövesi alınan anıtın tepe bitiş noktasının restitüsyonu yapılmış ve bu bölüm ilk defa uygulanan bir yöntemle ve daha sonra kabul görebilecek önerilerin de sınanabilirliğini sağlayan ve yapının orijinalinde bir iz bırakmayacak şekilde dışarıda tamamlanarak yerine oturtulmuştur (Şekil 13-15).

Yapının genel formu ve boyutları hakkında en ayrıntılı bilgi Cahill'in restorasyondan önce yayınladığı makalesindeki rölövelerden edinilebilir (Şekil 7-11), (Cahill, 1988, fig. 4, 6, 8-10). Yapı, biri dikdörtgen tabanlı, 620x880x270 cm. boyutunda, diğeri kare tabanlı, 290x290x190 cm boyutunda iki prizmadan ve bunların arasındaki basamaklardan oluşmaktadır. 2001 yılındaki restorasyonda bu kısım batı tarafına bitişik üç basamaklı bir piramit şeklinde tamamlanmıştır. İç mekan, dikdörtgen tabanlı prizmanın içerisine bir giriş mekanı ve bir mezar odası oluşturacak şekilde iki hacimli olarak oyulmuştur. Anıtın kuzeybatı cephesinde olan giriş kapısının açıklığı 115x155 cm'dir. Yapının yakın çevresinde -yukarıda değinildiği üzere taş ocağı olarak kullanıldığından veya alçaltma işlemi yarım bırakıldığından- zemin kotu sabit değildir. Gerek bu yüzden gerekse malzemenin doğası gereği oluşan aşınmalardan dolayı formunu kaybetmesine rağmen, zemin kotundan 40-45 cm. yukarıda bulunan kapının önünde bir basamağın veya bu hizaya kadar yükselen bir podyumun olduğu bellidir. Cahill, kapı açıklıklarının alt, üst ve yan tarafındaki izlere dayanarak, hem bu boşluğun hem de odaların arasındaki boşluğun, içe doğru açılan kanatlarla kapatılıp kilitlenebildiğini saptamıştır (Cahill, 1988, 484). 165x265 cm. ölçüsündeki giriş mekanının tavan yüksekliği 185 cm.'dir. Bu mekandan 104x164 cm.'lik bir açıklıkla mezar odasına geçilir. 300x340x205 cm. ölçüsündeki mezar odasının zemini, giriş mekanının zemininden 34 cm. daha alçaktır. Mezar çukuru, mezar odasının batı tarafında zemin döşemesine oyulmuştur. Bu haznenin boyutları, 85x210x85 cm.'dir (Şekil 20).

Persler ölülerini, Yunanlılar'ın klinelere yatırma geleneğine karşılık kayaya oyulmuş haznelere defnetmeyi tercih ederlerdi (Basirov, 2001, 101-107). Bunun nedeni bir görüşe göre, *Vendidad* inanişinin getirdiği kurallardı. Bu kurallara göre ölü önce

merhemlenir, daha sonra metal bir tabuta konur ve son olarak yükseltilmiş bir mezara veya kaya mezarına yerleştirilirdi. Bu işlemler, cesedin Persler'in kutsal saydığı maddeler olan toprağı ve ateşi kirletmemesi içindir. Başka bir görüşe göre ise, bu tür mezarlar kraliyet ailesine mensup kişiler için verilmiş bir haktır ve “*monarşiye mensup kişinin kutsal varlıkları kirletemeyecek kadar övülerek yüceltildiğı*” simgelenmektedir (Basirov, 2001, 104).

Giriş mekanının veya mezar odasının duvar veya döşemelerinde herhangi bir bezeme yoktur. Yapı dışarıdan da son derece sadedir. Bezeme olarak değerlendirilebilecek tek öge, alttaki prizmanın doğu cephesindeki sahte kapı motifi ve bu motifi çevreleyen silmelerdir. Pers dönemindeki birçok mezarda rastlanılan ve genellikle yaşamdan ölüme geçişi simgelediğı düşünülen (Özyiğıt, 2002, 334) sahte kapı motifinin önünde bazı ritüellerin yapıldığı düşünülebilir (Şekil 22-23). Anıtın yüzeyinden 50 cm. geride olan, 230x210 cm. ölçülerindeki sahte kapı, üstte ve iki yanda 20 cm. genişliğinde bir çerçeveye sahiptir. Bu çerçevenin dışında da, üç tarafta 25 cm.'lik, altta ise daha kalın bir silme vardır. Bu silmenin sadece üst kısmında, 19 cm. yüksekliğinde ve 3 cm. derinliğinde olan ve altındaki silmeden her iki yanda 10'ar cm. taşan kyma reversa silmesi yer alır. Bunun da üzerinde, iki ucu yukarıya doğru kıvrılmış bir silme vardır. Bu silmenin yüksekliği ortadaki bölümde 22 cm. , kenardaki yükseltelerde 33 cm. dir (Cahill, 1988, 484). *Cyma reversa*, Yunan mimarlığında sık kullanılan bir motiftir, fakat uçları yukarı doğru kıvrılan silmeye Yunan mimarlığında rastlanmaz. Bu yükseltelerin, Yunan mimarlığındaki köşe akroterlerinin stilize edilmiş halleri olduğu ileri sürülebilir, fakat onlar da Taş Kule'deki silmeyle biçim ve işlev bakımından benzeşmezler (Cahill, 1988, 492), (Şekil 11, 21)

Dikdörtgen prizmanın üstünde doğu tarafına bitişik olarak, rıht yükseklikleri 35-42 cm. arasında değişen (Özyiğıt, 2002, 334) dört basamak yer alır. Dört basamağın üstünde, küp biçimine yakın bir kütle durmaktadır.

Anıtın doğu köşesi, muhtemelen ana kayanın boyutları nedeniyle, diğer köşeleri gibi muntazam değildir. Bu kısma yaklaşırken normal kenar hizasını takip eden taşlar düzenli olarak kesilmiştir. Bu boşluk, şu an görülebilen herhangi bir iz olmasa da, kesme taşlarla tamamlanmış olabilir (Cahill, 1988, 484), (Şekil 18).

Mezarın üstünde ve çevresinde muntazam şekilde açılmış kanal ve çukurlar bulunmaktadır. Anıtın –restorasyondan önceki- en üst seviyesinde iki kanal ve bir çukur, (Şekil 7) podyum seviyesinde ise daha büyük bir çukur ve çeşitli boyutlarda kanallar bulunmaktadır (Şekil 7, 24). En üst seviyedeki çukur 0.19 m. genişlikte, 0.28 m. derinlikte, kanallar ise kuzey-güney yönündedir (Cahill, 1988, 489). Kuzeydoğu taraftaki kayanın podyum seviyesinde, mezarın orta aksına yakın, sahte kapının hemen önünde, dairesel, çanak benzeri, 0.50 m. genişliğinde ve 0.45 m. derinliğinde, içinde ateş yakıldığı için kararmış bir çukur vardır. Ancak bu ateşin antik dönemde mi yoksa daha yakın tarihlerde mi yakıldığı belirsizdir. Ayrıca kanallar ve basamak benzeri çıkıntılara tüm kenarlarda rastlanabilir. Bu çukur ve kanalların, kutsal ritüeller ve kutlamalar sırasında kullanıldığı (Weber, 1885, 135), ya da pratik nedenlerle, kayaya biçim verilirken kotun düşürülmesi için yapıldığı düşünülebilir. Anıtın ön tarafının³ ortasında, alt kottaki çukur ise mezardan bir kanalla ayrılmamıştır ve kayanın bu yüzeyi mezar tamamlandıktan sonra da bu şekilde kalacaktır (Cahill, 1988, 484). Özyiğit’in yapının yakın çevresi konusundaki yorumu da şöyledir: *“sahte kapı önünde tam ortada, podyum içerisinde büyük boyutta ve anıtın tepesindeki ilk basamağın ortasında daha küçük boyutta birer çukur vardır. Bu çukurlar büyük olasılıkla Zerdüşt inancındaki ateş yakma çukurlarıdır. Her iki çukur mezarın uzun ekseninde yer alır. Anıtın arkasında, podyuma bitişik düzenlenen tören alanı üzerinde, tahrip edilmiş bir sunağa ait izler vardır. Ayrıca sunağın yanında yapılan kazılarda, bu sunağa ait olması gereken M.Ö. 6. yüzyıl stilini gösteren bir volüt parçası ele geçirilmiştir. Anıtın sunak alanına bakan cephesinde, ana gövdenin üstünde ve kenarında bir stelin oturduğu yere ait izler de görülür. Olasılıkla bu stelin üzerinde, mezarda yatan kişilerin isimleri yazılı olmalıdır.”* (Özyiğit, 2002, 334). Ancak Akhaemenidler’in her mezarda bir bilgilendirici yazıt bırakma gibi bir gelenekleri olmadığı da göz önünde tutulmalıdır. Persepolis yakınlarında yapılan hanedana ait yedi mezardan sadece birinde mezar sahibinin kimliğini bildiren bir yazıt vardır, o da Büyük Darius’a aittir (Stronach, 1978, 26).

³ Ön taraf olarak sahte kapının bulunduğu tarafı kastedilir.

3.1.3. Tarihlendirme ve mezar sahibine ilişkin öneriler

Herodot'a göre, İyonya'da, Persler'e ait tek eser olan anıtın (Herodotos, 2002, 1.162) inşa tarihi ve kime ait olduğu konusunda tam bir uzlaşma henüz sağlanamamıştır. Yapının genel olarak bezemesiz olması ve herhangi bir mezar stelinin bulunamamış olması tarihlendirme ve aidiyet konusunda farklı yorumlara neden olmuştur. Bu konuda tahminler, genelde yapının kuzeydoğu cephesindeki sahte kapının ve üstündeki silme profillerinin İran'daki diğer anıtlardaki bezeme ve silme profilleriyle karşılaştırılmasına dayanılarak yapılır (Şekil 24,29,30). 2000 ve 2001 yıllarında yapının restorasyonunu gerçekleştiren ve Antik Phokaia kenti kazısını yürüten Özyiğit'e göre anıt, Kral II. Kyros tarafından, Sardes'in almasından (M.Ö. 547) hemen sonra, Pers ordusunun Phokaia'yı ele geçirme sürecinde Persler'in gücünü göstermek için, propaganda amaçlı olarak politik nedenlerle -İyonya'da ilk ele geçirdikleri yer olan (Herodotos, 2002, 1.162)- Phokaia yakınlarında yaptırılmış olabilir (Özyiğit, 2002, 334). Özyiğit aidiyet konusunda da, "*Ksenophon'un sözünü ettiği, Susa Kralı Abradatas ve karısı Panthea için yapılan mezar anıtının tarihi, Phokaia Pers Mezar Anıtı'nın tarihiyle örtüşmektedir, bu nedenle Ksenophon'da geçen II. Kyros'un yaptırmış olduğu mezar, belki de bu mezardır*" der (Özyiğit, 2002, 336). Cahill, anıt üzerinde yaptığı kapsamlı araştırma sonucunda, M.Ö. 540-470 yılları arasını önerir. Buna dayanak olarak da anıtın formu ve bezemesinin ağırlıklı olarak Pers etkisinde olduğunu, böyle bir anıtın ancak Pers egemenliği altındayken yapılabileceğini, bunun da Harpagos'un Phokaia'yı ilk aldığı yıl olan M.Ö. 540 ile Yunanlar'ın Küçük Asya kıyılarını tekrar ele geçirdikleri tarih olan M.Ö. 479 arasında olması gerektiğini söyler. Gerçi Atina'nın Akdeniz çevresindeki gücünün çözülmesi ile Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılındaki fethi arasındaki süreçte de Pers egemenliğinden söz edilebileceğini, fakat Phokaia'nın Delos Birliği'ndeysen böyle bir anıtı inşa etmenin pek mümkün olmadığını, ilk aralığın daha akla yakın olduğunu yazar (Cahill, 1988, 498). Cahill, mezarın kimin için yapıldığı konusunda titiz bir irdeleme yapsa da, kesin bir isim veremez. İranlı birine veya İran etkisinde kalarak Zerdüşt inancını benimsemiş yerel bir yöneticiye veya Phokaia çevresinde büyük toprak sahibi olan birine ait olabileceğini savlar (Cahill, 1988, 499). Basirov da, Anadolu'da rastlanan bağımsız mezar anıtlarının genelde Batı'nın Persler tarafından işgalinden sonraya tarihlenebileceğini, bu tür mezar anıtlarına Pers egemenliğinin sona ermesinin ardından rastlanmadığını kaydeder (Basirov, 2001,

101). Boardman, tarihlemeye yardımcı bir izin olmadığını ama anıtın Pers döneminde yapılmış olabileceğini söylemekle yetinir (Boardman, 2000, 56). Akurgal, “*Helen demokratik anlayışına yabancı, “krallara özgü” ve İran etkisini gösteren böyle bir anıt M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda, Anadolu’da egemen olan Pers idaresi zamanında yapılmış olmalıdır*” der (Akurgal, 1998, 292). Serdaroğlu ise M.Ö. 390 yılı civarını önerir (Serdaroğlu, 1982, 354). Aidiyet konusunda da, “*yakındaki Larisa antik kentinde 6. yüzyıldan beri İran büyük krallığı kontrolünde tiranlar hüküm sürüyordu. Bu nedenle söz konusu Foça anıtı, M.Ö. 5. ya da 4. yüzyılda çevredeki küçük bir bölgeyi yöneten bir tirana ait olsa gerektir*” der (Akurgal, 1998, 292). Ateşlier, Taş Kule’nin, Sardes’teki Piramit Mezar gibi, bölgenin ileri gelen Pers asillerine ya da yöneticilerine ait olması gerektiğini belirtir (Ateşlier, 1999, 126).

3.1.4. Değerlendirme

Gerek Anadolu’daki Pers dönemi mimarisi üzerine yapılan çalışmaların, gerekse bu dönemdeki doğrudan Persler’e mal edilebilen yapıların görece azlığı, Phokaia’daki bu anıtın önemini arttırmaktadır. Akhaemenidler’in mezar yapıları bulundukları yere göre, hem anayurtları olan İran’da hem de Anadolu’da görülenler ve sadece Anadolu’da görülenler olmak üzere iki gruba ayrılabilir (Basirov, 2001, 101). Düz kayalık yamaçlara oyulan kaya mezarları (Şekil 75, 76) ve bağımsız mezar anıtları (platform mezarları veya piramit mezarlar olarak da bilinir) ilk grupta, bezemeli mezar taşları (steller), gömü tepeleri (tümülüsler) ve Likya lahitleriyle paye mezarlarını (Şekil 27) hatırlatan anıt mezarlar ise ikinci grupta sayılabilir (İran’dan iki örnek için bkz Şekil 28-29, 57-78). Bu bağlamda Taş Kule, birinci gruptaki bağımsız anıt mezarların Batı Anadolu’daki en iyi durumdaki örneğidir.

Anıtın değerlendirilmesinde iki olasılık akla gelmektedir. Birincisi, Pers hakimiyeti döneminde Anadolu’da özellikle Likya ve Karya bölgelerinde sık rastlanılan podyumlu mezar anıtlarına, birbirine yakın tarihlerde inşa edilmiş olan Sardes’teki Piramit Mezar ve Phokaia Taş Kule örnek oluşturmuş olabilir. İkinci olasılık da, eğer Özyiğit’in tarihlemesi doğru ise, Batı Anadolu’lu ve İranlı ustalar tarafından oluşturulan bu anıt mezarların, Pers geleneğine eklenerek Pasargadae ve diğer bazı Pers şehirlerindeki anıtlar için de örnek oluşturmasıdır. Zira Taş Kule sık sık Pasargadae’deki Kral II. Kyros’un mezarı başta olmak üzere birçok Pers anıtıyla yan

yana getirilir (Şekil 25, 26). Fakat tarihlendirme ve aidiyet konusunda biraz daha yol almadan herhangi bir prototip olma iddiası kesinlik kazanamayacaktır.

Özyiğit'in, sahte kapının bezemesinden yola çıkarak, Taş Kule ve İran'daki diğer bazı yapılar bağlamındaki yorumu şu şekildedir:

“Taş Kule'nin sahte kapısının üzerindeki süslemeler, İonia ve Lydia sanatında da görülür. Bu kapı üzerindeki detaylar, İran'da Pasargadae'deki II. Kyros'un mezarında ve Süleyman Zindanı diye anılan ateş tapınağı ile Nakş-i Rüstem'deki ateş tapınağında da karşımıza çıkar. Ancak İran'daki örnekler, Phokaia'daki mezardan daha geçtir. Sahte kapı üzerindeki yaprak dizisi profilinin M.Ö. 530'lara doğru yapılmış olduğu kabul edilen II. Kyros'un mezarındakine büyük benzerlik göstermesine karşın, daha az gelişmiş bir profil olduğu açıktır. Bu nedenle Pers mezar anıtı profilinin gelişim süreci, 10-20 yıl daha erken bir tarihi gösterir. Phokaia örneği, İran'daki örneklerin prototipidir. II. Kyros, Sardes'te iken Phokaia'daki mezarı yaptırmış, daha sonra da kendi mezarını inşa ettirmiş olmalıdır” (Özyiğit, 2002, 334).

Her ne kadar, eğer tarihlendirmesi doğru ise, Özyiğit'in önermesi geçerli görünse de bu noktada iki şeyi gözden kaçırmamak gerekir. Öncelikle Pasargadae'deki mezar anıtı gerek malzeme gerekse yapım sistemi olarak Phokaia'daki anıttan farklıdır. Taş Kule tek parça kayadan oyulmuş, II. Kyros'un mezarı ise kesme taştan inşa edilmiştir. Tek parçadan oyulan bir yapıda yeni motifler denemek veya detaylı bezemeler yapmak, yapılacak hataların düzeltilmesi çok zor olacağından risklidir. Yığma yapılarda ise hataların düzeltilmesi çok daha kolaydır. Bu nedenle yeni veya incelikli bezemelerin tek parçadan oyulan yapılarda değil de yığma yapılarda denenmesi daha akla yatkındır. Ayrıca Phokaia'daki anıt savaş ortamında ve yabancı işgücünün katılımıyla inşa edilmiştir. Nitekim Özyiğit makalesinde bu anıtın oluşturulmasında Anadolu ustaların da görev aldığını belirtiyor (Özyiğit, 2002, 334). Savaş ortamının kısıtlı olanaklarında yapılan yapılarda öncüllerine göre daha sade bezemelere rastlamak olasıdır.

Bu iki etken göz önünde tutulursa, yapıdaki bezemelerin diğer örneklerden daha arkaik olmasının nedeni daha erken tarihli olmalarından değil de daha farklı ortamlarda yapılmasından kaynaklandığı iddia edilebilir.

Cahill, anıtın Phokaia yakınlarında yapılma nedenlerini sorgulayarak bir takım sonuçlara varır. Ona göre böyle bir anıt için iç Anadolu yerine kıyıya yakın bir yerin seçilmesinin bazı anlamları olmalıdır, ayrıca Taş Kule, hem Anadolu anıt mezarlarından hem de Anadolu’da yaşayan diğer Persler’in veya persleşmiş aristokratların mezarlarından da belirgin biçimde farklıdır (Cahill, 1988, 500). Cahill bu verilerden hareketle yapıyı, Anadolu’da Pers egemenliğinin, diğer bölgelere oranla daha zayıf olduğu Batı kıyılarındaki bir güç gösterisi, bir propaganda malzemesi olarak yorumlar. Bu tavra bir örnek olarak da Darius’un Behistun’daki yazıtlı mezarını ve Persepolis’teki rölyefleri göstererek Persler’in mimariyi propaganda malzemesi olarak kullanmaya yatkın olduklarını savunur (Cahill, 1988, 500). Ayrıca anıtın eklektik özelliğini de vurgular. Nitekim sahte kapının üstündeki silme ve Zerdüş dinine özgü ateş sunakları olsa da, mezarın kendisinin Pers stilinde bir yapı olmadığını ayrıca daha geç dönem yapılarındaki birçok bezemeye sadece Anadolu’daki Persler’e ait mezarlarda rastlandığını söyler (Cahill, 1988, 500). Bu şekilde birden fazla kültürden alınmış öğelerle yeni bir mimari form oluşturulmasının üç temel nedeni olabileceğini savunur. Bu nedenler, yeni ele geçirilmiş ve sık sık isyan eden topraklarda yeni bir gelenek oluşturma, yeni sosyal düzenin kendi güç simgelerini yaratma sürecinde bir orta yol bulma ve yerel yöneticilerin yüklendiği zorlu dış politika dengelerinin üstesinden gelme çabalarıdır (Cahill, 1988, 501).

Ancak anıtın, Persler Batı Anadolu’dan çekildikten sonra da büyük oranda korunmuş olması onun, Cahill’in ve Özyiğit’in savunduğu, Persler’in Phokaialılar’a karşı bir propaganda aracı ya da güç gösterisi olarak inşa edildiğine dair iddiaları zayıflatır. Çevresinde, çeşitli zamanlarda taş ocağı olarak kullanıldığının düşünülmesine neden olan izler bulunmasına rağmen, yapının ana kütlelerinde bu biçimde izlere rastlanmaz. Eğer anıt Persler’in güç gösterisi olarak yapılmış olsaydı, Persler bölgeden çekildikten sonra anıtın taş ocağı gibi kullanılarak yok edilmesi daha akla yatkındır. Bu korunmayı Phokaialar’ın Persler’e karşı saygıları olarak yorumlamak da kolay değildir zira Phokaia’nın alınması Persler için kolay olmamıştır. Herodot’un aktardığına göre, İyon ve Aiol kentlerinin elçileri Pers işgaline karşı destek aramak için Sparta’ya gittiklerinde bu grubun sözcülüğünü Phokaia’lı Pythermos yapmıştır (Herodotos, 2002, 67). Ayrıca Phokaialılar’ın, Pers egemenliğinde yaşamaktansa, şehirdeki Pers askerlerini öldürdükten sonra, şehirlerini terk etmelerinden

(Herodotos, 2002, 70-72), (Strabon 2000, 6.1.1), Phokaialılar'ın Pers egemenliğini benimsemedikleri düşünülebilir.

3.2. Piramit Mezar

Lidyalılar geleneksel olarak ölülerini, mezar odasını barındıran bir taş yapının üzerinin toprakla örtülmesinden oluşan yapay tepelerin, yani tümülüslerin içine defnediyorlardı. Kral Kroisos'un M.Ö. 575 tarihinde ölen babası Alyattes için, Sardes yakınlarında inşa edilen ve yüksekliği yaklaşık 145 m. olan tümülüs (Şekil 30) Lidya'daki örneklerin en ünlüsü ve görkemlisidir. Bu yapı, Lidya kralları için inşa edilen son tümülüstür.

Persler, M.Ö. 547 yılında Sardes'i alarak hem yakın doğuda önemli bir güç olan Lidya devletine son verdiler, hem de Anadolu'da yaklaşık iki yüzyıl sürecek Pers hakimiyetini başlattılar. Ele geçirilen krallığın başkenti olan Sardes, Pers döneminde de ilk ve en önemli satraplık merkeziydi. Yaklaşık olarak, Anadolu'daki güç dengelerinin değiştiği bir geçiş dönemine tarihlenen "Piramit Mezar", kentin akropolisinin, üzerinde başka mezarların da bulunduğu, batı yamacındadır (Şekil 31-45, 47-50)

3.2.1. Araştırma tarihçesi ve kaynaklar

Mezar anıtı ilk olarak, Princeton Üniversitesi'nden Butler'ın başkanlığındaki Amerikan ekibinin Sardes'teki ilk araştırma gezisinde, 1914 yılında tespit edilmiştir (Butler, 1922, 166-170). Butler yapının ilk çizimlerini iki farklı restitüsyon olasılığını da gösterir biçimde yapmıştır (Şekil 34). 1914-1960 arasında tekrar toprak altında kalan yapı 1960-61 yıllarında başlayan ve halen devam eden Sardes araştırmalarında ikinci defa açığa çıkarılmıştır (Hanfmann, 1971, 16). Hanfmann, anıtın, Sardes'te o zamana kadar bulunan en önemli Pers dönemi yapı kalıntısı olduğunu belirtir (Hanfmann, 1971, 16). İlk detaylı mimari çizimleri Kasper tarafından 1969 yılında yapılan mezar, birçok kazı raporunun yanı sıra Nylander ve Stronach'ın Pasargadae'deki II. Kyros'un mezarı (Nylander, 1970) ve Cahill'in (Cahill, 1988, 490) antik Phokaia yakınlarındaki Taş Kule'yi konu alan makalelerinde de anılır. Son olarak 1990 yılında Christopher Ratté, yapıyı yeni bilgiler ışığında ve detaylı mimari çizimleriyle ele alan bir çalışma yapmıştır (Ratte, 1992, 135-161).

3.2.2. Mimari betimleme

Artemis Tapınağı ile kent merkezini bağlayan yolun doğusunda, bir patikayla ulaşılan yapı, dik yamaçtan oyularak kazanılan bir platforma oturmaktadır. 1914'te bulunduğu beri çok fazla değişmemiştir. Ancak Butler'ın çiziminde (Butler, 1922, 166), platformun güneyindeki yamaçta yer alan üç adet mezar odasından hiçbirisi bugün görünmemektedir (Şekil 34-36) Ratté, bu odalardan birinin 1990 yılında tekrar incelendiğini, üstteki iki odadan birinin izlerinin görüldüğünü fakat diğerinin yok olduğunu yazar (Ratte, 1992, 139). Bugünse üstteki iki mezar odasından geriye hiç iz kalmamıştır. Alt taraftaki oda ise muhtemelen üstüne toprak yığıldığı için görülememektedir.

Çalışmalardan sonra yapının önemli bir kısmı toprakla ve ondüle levhalarla örtüldüğünden, anıtın en yakın tarihli tasviri Ratté'nin ilgili makalesinden elde edilebilmektedir (Şekil 37-40). Toprak bir tepeciğin dört yönden basamaklı bir şekilde tek sıra taşlarla sarılmasından oluşan yapının en iyi korunmuş yeri güneye, yani yamaca bakan tarafıdır. Bu tarafta ilk dört basamak sırasının tamamı, beşinci sıranın üç taşı, altıncı sıranınsa bir taşı durmaktadır. Doğu tarafında ilk üç basamak sırasının yarısı, dördüncü ve beşinci sıranınsa bir kısmı durmaktadır. Batı tarafında, ilk dört basamağın küçük bir kısmı sağlam kalabilmiştir. Vadiye açılan kuzey tarafında ise yapının olası sınırlarını belirleyen birkaç taşın başka bir şey kalmamıştır. Yapının ortasında, altıncı basamağın üst kotunun hizasında yaklaşık 150x250 cm. boyutlarında olası üst yapının oturduğu döşeme parçası yerinde durmaktadır (Ratte, 1992, fig. 4), (Şekil 41). Yapının kuzey tarafından vadiye yuvarlanmış olabilecek taşları bulmak için 1969'da bir dizi yarık açılmış, fakat bu çaba sonuç vermemiştir (Ratte, 1992, 136), (Şekil 42). Bu taşların etrafta da bulunamaması akla iki olasılığı getirmektedir. Taşlar ya daha sonra başka yapılarda kullanılmak üzere taşınmış, ya da inşaat tamamlanamamıştır.. Fakat yeniden kullanım için elverişli diğer taşlar, Sardes'teki daha sonraki dönemlerdeki yoğun imar faaliyetlerinde kullanılmak üzere, taşınmadığından ikinci alternatif daha olası görünmektedir.

Piramit Mezar'ın yapım sürecini tekrar kurgularken başvurulacak en önemli yardımcılar taşların yüzeylerindeki farklı dokulardır (Şekil 43-45). Yapıldığı tarihteki taş işleme tekniklerinin takip edilmesi açısından oldukça yararlı olan bu izler

genellikle yapının bitirilmeden inşaatın durduğuna yorulur (Kleiss, 1996, 135), (Ratte, 1992,140). Tüm basamak taşlarının cephelerinde taş işleme sürecinin iki aşaması görülür. Taşların kenarlarına paralel ince yonu bir dış çerçeve, ortada henüz düzlenmemiş kaba yonu bir dikdörtgen alanı sarar (Şekil 44). Bu kaba yonu alanın işlevi, taşlar ocaktan yapı yerine getirilirken ve yerlerine yerleştirirken hasar görmesinin engellenmesidir. İnce yonu çerçeve ise taşın –en azından kenarlarının bir kısmının- son haline getirilmesinin, taşların yan yana ve üst üste getirilirken doğru bir şekilde hizalanmasını kolaylaştıracağı için yapılır. Ayrıca gerek düşey gerekse yatay düzlemlerde iki yüzey çakışacaksa bunların arasındaki açının doğru ayarlanabilmesi ve taşlar yerleştirildikten sonra köşelerde çalışmanın güçlüğü nedeniyle de duvar birleşme yerlerinin yakın bölümleri son aşamaya getirilir. Tüm taşların –ya da yerleştirilen taşın yüzeylerine zarar vermesi muhtemel tüm taşların- yerleştirilmesinden sonra kaba yonu kısım ve diğer, taşımaya, kaldırmaya yardımcı kısımlar da yontularak taşlar son haline getirilir. Bu nedenle üzerinde kaba yonu kısımlar ya da taşımaya-kaldırmaya yardımcı kısımlar bulunan kalıntılar tamamlanmamış olarak yorumlanır.

Fakat bu yaklaşım piramit mezar örneğinde bazı soru işaretlerine yol açmaktadır. Akla gelen ilk soru, estetikle ilgisi olmayan, tamamen teknik bir iş olan kenarları son aşamaya getirme işlemi için neden bu kadar titiz çalışıldığıdır. Taşları hizalamak için tüm kenarın değil ufak bir kısmının son aşamaya getirilmesi yeterlidir. Piramit mezarda bu tip taşlar da vardır, oysa özellikle güney taraftaki taşların kenar çerçeveleri aynı kalınlıkta ve düzende işlenmiştir. Bunun yanı sıra anıtın doğu ve batı tarafındaki taşların cephelerinde ise başka bir düzenlemenin izleri okunmaktadır. Bu iki cephede bazı taşlar güney cephesindeki gibi, bazı taşlarsa tamamen farklı bir şekilde işlenmiştir. Bu taşların alt kısmı ince yonu halinde tamamlanmış, üst kısım ise güney tarafındaki taşların yüzeylerinde olduğu gibi işlenmiştir (Şekil 45). Kuzey cephesinde durumun ne olduğuna dairse hiçbir ipucu yoktur.

3.2.3. Tarihlendirme ve mezar sahibine ilişkin öneriler

Piramit Mezar'ın hassas bir şekilde tarihlendirilmesi birkaç nedenden dolayı oldukça güçtür. Bezeme açısından bazı veriler taşınması beklenebilecek üst yapıya ait hiçbir elemanın günümüze ulaşmaması, benzer yapılarla karşılaştırma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Yapının inşa edildiği dönemden kaldığı kesin olarak söylenebilecek

herhangi bir arkeolojik buluntu da ele geçmemiştir. Bu nedenle yapının inşaat tarihi hakkında yorum yapabilmek için elde bulunan tek veri basamaklı podyumu oluşturan taşlar ve bu taşların işlenme şeklidir. Ancak podyumun taşları da kesin bir tarihlendirme yapmak için yetersizdir. Yapının inşa tarihine ilişkin öneriler birkaç on yılı kapsayan aralıklar içinde hareket etmektedir.

Yapı hakkındaki en son ve kapsamlı araştırmayı yapan Ratté, taş işleme tekniğinden yola çıkarak bir sonuca varmaya çalışır. Tarak ilk olarak Yunanlı heykeltıraşlar tarafından 6. yüzyılın ilk yarısında kullanılmıştır. Bu aletin yapı ustaları tarafından kullanılması ise 6. yüzyılın son çeyreğinden önce değildir. Bu tarihten sonra tarak, tüm Akdeniz havzasında yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Tarağın Pers yapı ustaları tarafından ne zaman kullanılmaya başladığını anlayabilmek için de Pasargadae ve Persepolis'teki yapı kalıntıları önemli ipuçları taşır. Genelde M.Ö. 550-530 yılları arasına tarihlenen Pasargadae'deki yapılarda tarak izlerine ancak daha sonraki tarihlere ait ek ve tamiratlarda rastlanır. M.Ö. 518 yılında kurulan Persepolis'teki yapılarda ise tarak izlerine sıkça rastlanır. Buradan Pers yapı ustalarının tarağı M.Ö. 530-518 tarihleri arasında kullanmaya başladığı ileri sürülebilir. Bu tarihin Persler'in Anadolu'yu işgalinden hemen sonraki döneme karşılık gelmesi, tarağın Lidyalı yapı ustalarından öğrenilmiş olabileceğini akla getirir. Piramit Mezar'ın podyumunu oluşturan taşlarda tarak izine rastlanmaması taşların bu alet yaygınlaşmadan önce yani M.Ö. 518 tarihinden önce işlenmiş olması gerektiğini gösterir (Ratte, 1992, 153). Butler yapıyı, taş işçiliğinden dolayı, Lidya-Pers dönemine, 6.-4. yüzyıllar arasına tarihler (Butler, 1922, 170). Mierse, yapının malzeme ve işçiliğini bölgedeki diğer yapı kalıntılarıyla karşılaştırarak M.Ö. 6. yüzyılın ortasını önerir (Hanfmann, 1983, 42). Serdaroğlu yapının M.Ö. 547 tarihli ve türünün Anadolu'daki ilk örneği olduğunun belirtir (Serdaroğlu, 1982, 355). Stronach da anıtın M.Ö. 546'dan sonra yapılmış olması gerektiğini belirtir (Stronach, 1978, 41).

Mezarın olası sahibi konusundaki tek, ancak güçsüz dayanak ise Ksenophon'un metnidir (Ksenophon, 1985, 7.3.3.). Bu metne dayanarak, yapının Susa Kralı Abradatas ve karısı için yapılmış olabileceği tezini ilk olarak Hanfmann ortaya atmıştır (Hanfmann, 1983, 42). Ancak Hanfmann da daha sonraki araştırmacılar da bu tezi destekleyecek herhangi bir arkeolojik kanıt bulamamışlardır. Bu varsayımın

yegane çıkış noktası, anıtın Ksenophon'un Abradatas'ın mezarı hakkındaki "*Paktolos Nehri'ne hakim bir tepe üzerinde*" (Ksenophon, 1985, 7.3.3) tarifine uymasıdır. Hanfmann, Ksenophon'un anlattıkları doğrultusunda, eğer mezar Abradatas ve karısına mal edilebilirse yapım tarihinin M.Ö. 540 civarı olması gerektiğini belirtir (Hanfmann, 1983, 42).

Ancak mezarın Abradatas ve karısı için yapıldığı iddiasını zayıflatan en önemli şey mezarın boyutlarıdır. Persler'in ölümlerini nasıl defnettikleri kesin olarak bilinmese de, M.Ö. 530 yılında ölen Kral II. Kyros'un tabut içinde defnedildiği, İskender'in II. Kyros'un mezarını onarması için görevlendirdiği Aristobulus'tan öğrenilmektedir.⁴ II. Kyros'un çok yakını ve uyruğundaki Susa'nın kralı olan Abradatas'ın ve karısı Panthea'nın da kültürel yakınlık nedeniyle, bir bütün halinde ve tabutta defnedildiğini varsayılabilir. Ayrıca II. Kyros'un mezarındaki gibi Abradatas ve karısının mezarına da çeşitli adakların bırakılmış olduğu muhtemeldir. Tüm bunların, yaklaşık 150x250 cm. boyutlarındaki Piramit Mezar'ın olası mezar odasına sığması olanaklı görünmemektedir. Ratté, yapının kimin için yapıldığını kesin olarak bilmenin mümkün olmadığını, Yunanlılaşmış bir Pers'e veya Pers etkisindeki, Yunanlılaşmış bir Lidyalı'ya ait olması gerektiğini belirtir (Ratte, 1992, 160).

Lidyalılar'ın gömü alanı olan Bintepe'deki tümüslere oranla çok daha küçük ölçekte olan bu yapı yine de yakın çevresindeki mezarlardan boyut, malzeme ve tasarım olarak çok farklıdır. Dolayısıyla mezarın önemli bir kişi için yapıldığı düşüncesi akla yatkındır. M.Ö. 547 civarında öldüğü büyük olasılık olan Abradatas da doğal olarak ilk akla gelen kişidir. Yukarıda değinildiği gibi Ksenophon'un yazdıkları da bu savı destekler niteliktedir.

Ancak nasıl ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmeyen bir kişi daha vardır. Son Lydia Kralı Kroisos'un başına gelenler en ayrıntılı biçimde Herodot'tan öğrenilmektedir:

"Kentin düştüğü gün, kendisini (Kroisos'u) tanımayan Persler, onu öldürmek için üzerine doğru yürüyorlardı. Kroisos bunu gördü, ama felaket öyle çökmüştü ki üzerine, korunmaya değmez sayıyordu kendisini; ölüm bir hiçti artık onun için; ama oğlu, o dilsiz, Pers'in gelişini gördü, üzerine çöken korku ve acı, tutuk dilini bağlayan ipleri kırdı ve "Kroisos'u öldürme!" diye bağırdı (...) Persler tutsağı

⁴ http://livius.org/aj-al/alexander/alexander_z1b.html#aristobulus (2005)

(Kroisos) II. Kyros'a götürdüler. II. Kyros odun yığdırdı, üzerine zincire vurulmuş olan Kroisos'u çıkarttırdı; iki yanında iki kere yedi Lydia çocuğu yer almıştı. II. Kyros bunları bir ganimet sunusu olarak tanrılara kurban etmek mi istiyordu? Bir adağı vardı da onu mu yerine getiriyordu? Yoksa Kroisos'un dinine ne kadar bağlı bir insan olduğunu öğrenmişti de, gelsin bakalım tanrıları da onu diri diri yanmaktan kurtarsınlar, diyerek mi çıkartmıştı odun yığınının üzerine? Neden olursa olsun, o böyle yaptı diyorlar (... Kroisos, Solon'la aralarında geçen mutluluk üzerine konuşmayı anlatıyor) Kroisos bunları söylediği sırada ateş verilmiş, odun yığını uçtan uca alev almaya başlamıştı. Ama tercümanların dilinden bu sözleri dinleyen II. Kyros'un yüreği sızlamıştı ve düşünüyordu ki kendisi de bir insandır ve yakmak için diri diri ateşe verdiği adamın, zenginlik bakımından kendisini kıskanacak bir şeyi olmamıştır ve bir gün kendi başına da böyle bir şey gelebileceğinden ürkmüştü, çünkü dünyada insanoğlunun güvenebileceği hiçbir şey yoktu ve ateşin hemen söndürülmesini, Kroisos ve arkadaşlarının odunların üstünden indirilmesini emretti (...) II. Kyros onun bağlarını çözdü, yanına oturttu ve onu pek iyi, pek hoş tuttu; kendisi ve çevresindekiler ona hayranlıkla bakıyorlardı" (Herodotos, 2002, 44-46).

Herodot'un bu olaydan en az bir yüzyıl sonra⁵, başkasından dinleyerek yazdığı metin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Öncelikle metin kendi içinde soru işaretleri taşımaktadır. II. Kyros'un insafa gelince Kroisos'un ve arkadaşlarının ateşten indirilmelerini emrettiğini aktaran Herodot, daha önce Kroisos'la birlikte odunların üstünde sadece 14 çocuk olduğunu söyler. Metindeki "çocukların" yerini "arkadaşların" alması önemli bir çelişki ve Herodotos'un olayı tam olarak bilen kişilerden dinlemediğine ilişkin bir ipucu olabilir. Zaten aradan en azından 116 yıl geçmiş olması olayı Herodot'a anlatanların da başkalarından dinlemiş olduklarını kanıtlar. Bunun yanı sıra ateşi kutsal sayan Persler'in onu bir cesetle kirletmek istemeyecekleri ve böyle bir adetleri bulunmadığı görüşü birçok uzman tarafından paylaşılır. Ayrıca olaydan yarım yüzyıl sonra Myson'un yaptığı, aşağıda daha detaylı değinilecek olan vazo resminde, elleri ya da ayakları zincire vurulmuş Kroisos değil, mağrur, onurlu bir şekilde intihar eden Kroisos görülmektedir (Şekil 46).

⁵ Herodot'un kitabını ne zaman yazdığı kesin olarak belli değildir. 9. kitabın 73. bölümünde Peleponnez Savaşını "Atinalılar ile Peloponezlılar arasında çıkmış olan şu son savaş" olarak anmasından bu savaş sırasında yazdığı sonucuna ulaşılabilir. Bu da M.Ö. 431-404 arası demektir. Herodotos'un M.Ö. 425'e doğru öldüğü genel kabulünden hareketle bu aralık M.Ö. 431-425 şeklinde daraltılabilir. Buradan da eserin Sardes'in fethinden en azından 116 yıl sonra yazıldığı sonucuna varırız.

II. Kyros'un ele geçirdiği ülkelerin halkına ve krallarına nasıl davrandığı da çelişkili olarak günümüze aktarılmıştır. Boardman, Persler'in yendikleri düşmanlarının canlarını bağışlamalarının olağan bir durum olduğunu belirtirken (Boardman, 2000, 18), II. Kyros yanlısı olan Nabonid Tarihçesi şöyle anlatıyor:

“Tişri ayında II. Kyros, Tigris (Dicle) kıyılarındaki Opis’de Akad ordularına karşı muharebeyi kazandıktan sonra, Akad’ın kişileri (askerleri) geri çekildiler. O (II. Kyros), ganimeti göndertti ve (tutsak alınan) kişileri öldürttü” (Wiesehöfer, 2003, 86). Nabonid Tarihçesi, tutsak Kral Kroisos’un savaştan hemen sonra öldürülmesini de anlatır:

*“Mayısta (II. Kyros) Lidya topraklarına doğru yürüdü. (Lidya) Kralını öldürdü. Ganimet elde etti. Oraya (Sardes) kendi garnizonunu yerleştirdi.”*⁶

II. Kyros'un alt ettiği rakiplerine karşı tutumunu netleştirmek için bakabileceğimiz başka bir örnek Med Kralı Astyages'in yazgısıdır. Fakat bu konuda da tıpkı Kroisos'un yazgısı gibi iki farklı yorum vardır. *“Herodot onun ölümüne kadar II. Kyros'un çevresinde ikamet ettiğini anlatırken, Ktesias, onun sürgüne gönderildiğini ve daha sonra da öldüğünü söylemektedir”* (Wiesehöfer, 2003, 85). Bu aşamada şöyle bir değerlendirme yapmak yerinde olabilir. Herodot II. Kyros'un mağlup ettiği tüm kralları bir şekilde çevresinde tuttuğunu savunurken, farklı kaynaklar bu kralların öldürüldüğünü veya sürgüne gönderildiğini aktarmaktadır.

Wiesehöfer de hikayeyi, Herodotos'un anlattığı şekliyle, tümüyle tarih dışı olarak niteler (Wiesehöfer, 2003, 86). Sonuç olarak Kroisos'un akıbeti tam olarak bilinmemekle birlikte işgalden hemen sonra öldüğü savı, II. Kyros'un danışmanı olmasından daha gerçekçi görünmektedir. Herodot'a aktarılan odun yığını üzerindeki Kroisos imgesinde bir gerçeklik payı bulunabileceğini göz ardı etmeden Kroisos'un yenilginin hemen ardından intihar etmiş olabileceği düşünülebilir. Olmstead da, Kroisos'un işgalden sonra onur kırıcı bir durumdan kaçınmak için doğuya özgü geleneklere uyarak intihar ettiğini yazar (Olmstead, 1959, 40). Nitekim olaydan yarım yüzyıl sonra Attik vazo ressamı Myson'un betiminde Kroisos'u odunların üstünde, bir tutsak gibi değil de elinde asası, gösterişli kıyafeti ile süslü tahtında otururken resmedilmiştir (Şekil 46). Yunanlı bir köle de odunları tutuşturmaktadır.

⁶ Nabu-Naid Kronikleri, col. II, 11. 16-18, Aktaran : (Olmstead, 1959), (Hanfmann, 1971)

Kroisos'un elindeki kaptan ateşe döktüğü sıvı ise söndürme amaçlı değil daha çok törensel bir anlam içermelidir. Zira elleri ya da ayakları bağlı olmayan Kroisos odunlar ateşe verilirken kendi isteği dışında orada durması mümkün değildir. Ayrıca yanında söndürme amaçlı bir sıvı bulunması da olanak dışıdır. Bu vazo resmi Kroisos'un intihar ettiği savına önemli bir delil oluşturmaktadır.

Piramit Mezar'ın da bu olaydan sonra Kroisos için yapıldığı düşünülebilir. Bu hem Herodot'un anlattığı, ateş tepesindeki Kroisos tasvirini hem de Persler'in düşmanlarına gösterdikleri merhameti içerir. Ayrıca Herodot, Kroisos'un babası olan Alyattes'in mezarını, *"etekleri büyük taşlarla örülmüş bir toprak yığını (...) En yüksek yerinde ben oradan geçtiğim zamanda da beş tane taş blok vardı"* (Herodotos, 2002) şeklinde tasvir eder. Alyattes'in ardılı olan Kroisos'un mezarının da aynı yapım tekniğiyle ancak daha küçük boyutlarla yapıldığı iddia edilebilir. Sonuç olarak akıbetinin ne olduğu hakkında kesin bir bilgimiz olmayan Lidya Kralı Kroisos da Piramit Mezar'ın olası sahipleri arasında gösterilebilir.

3.2.4. Değerlendirme

Piramit mezar, Basirov'un sınıflandırmasına göre, Taş Kule gibi, hem İran'da hem de Anadolu'da rastlanan mezar anıtları sınıfına girer. Yapının podyum kısmının II. Kyros'un mezarıyla büyük benzerlik göstermesi bu iki anıt arasında bir etkileşim olduğu düşüncesini beraberinde getirir. Bu etkileşim muhtemelen iki yapıda da aynı ustaların, ya da en azından aynı gelenekteki ustaların görev almasından kaynaklanmış olmalıdır. Zira Hanfmann, *"Pasargadae'yi gezdikten sonra, Lidyalılar'ın orada (yapı faaliyetlerinde) etkin olduklarına yemin edebilirim. Çünkü, muhtemelen II. Kyros M.Ö. 547'de Sardes'i ele geçirdikten sonra onları (Pasargadae'ye) götürmüştü"* der (Hanfmann, 1971, 259-260). Ayrıca Lidya, II. Kyros'un fethettiği ilk imparatorluktu ve bunun, henüz oluşma aşamasındaki Pers imparatorluk sanatını etkilemesi mümkündü (Boardman, 2000, 18). Fakat aynı Taş Kule gibi Piramit Mezar'ın da tam tarihlendirilmesi mümkün olmadığı için bunun Pers sanatı için kilit bir konumu bulunan II. Kyros'un mezarının öncülü mü yoksa ardılı mı olduğu yoruma açık bir konudur.

Yapının, üzerinde uzlaşılmış bir restitüsyonu yoktur. Bu konuda ilk önerileri Butler yapmıştır (Şekil 34). 1922'de yayınladığı kazı raporunda anıtlarla ilgili 4 adet çizime

yer vermiştir. Birincisi kuzey cephesinin mevcut durumunu göstermektedir. Burada ayrıca hem basamaklı piramitin tamamlandığı hem de podyum üzerine II. Kyros'un mezarına benzeyen bir yapının yerleştirildiği iki restitüsyon önerisi getirmiştir. Doğu cephesini gösteren ikinci çizimde ise anıtı yine II. Kyros'un mezarına benzer bir şekilde tamamlar. Üçüncü çizim kalıntıların planını, dördüncüsü ise restitüsyonun planda gösterimini kapsar. Bu çizimde de Butler her iki olasılığa da uyan bir öneri sunar (Butler, 1922, 160-170). Hanfmann'ın 1969'da yapıyı incelemek ve çizimlerini yapmak üzere davet ettiği mimar Sandor Kasper, Butler'ın çizdiğine benzer, basamaklı piramit şeklinde bir restitüsyon öngörür (Hanfmann, 1971, 192), (Şekil 47), Bu öneriyi Ratté, strüktürel zayıflıklarından dolayı gerçekçi bulmaz ve II. Kyros'un mezarına benzer bir restitüsyonun daha uygun olacağını belirtir (Ratte, 1992, 155-160, fig. 16), (Şekil 48). Kleiss da, Butler'ın ve Kasper'in basamaklı piramit önerisini statik açıdan sorunlu bularak Ratté'nin önerisini destekler fakat bu önerinin de üç açılımı olabileceğini vurgular:

1- II. Kyros'un mezarına benzer şekilde, kare planlı basamakların üstünde bir mezar evi, (Bu Akhaemenidler'in bağımsız mezar anıtlarının da formudur.)

2- Kare basamakların üstünde, daha yüksek, kulemsi bir mezar evi (Pasargadae ve Nakş-i Rüstem'deki kule yapılar gibi).

3- Son olarak yine kare basamakların üstünde, kübik bir mezar evi ve bunun üstünde tekrar basamaklı piramit şeklindeki çatı (Kleiss, 1996, 135-140), (Şekil 49).

Yapının her iki restitüsyonunda da strüktürel zayıflıklar vardır. Piramit biçimli restitüsyondaki sorun, en üst üç basamaktaki taşların mekanın içine bir taşıyıcı koymadan taşınmasının güçlüğüdür. İçine ancak ölünün sığabileceği ölçülerde (1.46X2.26 m (Ratte, 1992, 150)) olan mezar odasında bağımsız taşıyıcı elamanların olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Yapıda metal kenetlerin kullanılmadığı (Ratte, 1992, 144) da göz önünde tutulursa, Kasper'in çizimindeki bazı taşların, taşın kütlesine oranla küçük bir bölümünün alttaki taşa oturduğu ve bu açıdan pek de stabil olmadığı ileri sürülebilir. Bindirme tekniğiyle inşa edilen yapılarda iç mekan oluşturma Mısır piramitleri örnek gösterilerek savunulabilirse de bu yapıların taşıyıcı kurgusu ve özellikle yapı boyutları-iç mekan boyutları oranı Piramit Mezar'dan çok farklıdır. Mısır piramitlerinde devasa yapıların içine bu kütleyle oranlanacak olursa çok küçük kalacak olan boşlukların açılması yapının sağlamlığını etkilemez. Ancak

Kasper'in önerisindeki piramidin iç mekan boşluğu yapının stabilitesini önemli derecede azaltacak orandadır.

Basamaklı podyumun içinin yığma moloz taş olması, bu ağır kütle için sağlam bir temelin olmadığı anlamına geleceğinden evcik biçimindeki restitüsyon önerisinde şüphelere yol açabilir. Podyum kısmında harç veya metal kenet izi olmamasından dolayı olası üst yapıda da bu tür stabiliteyi sağlayan elemanların kullanılmamış olacağı varsayılırsa çok rijit olmayan üst yapının moloz taş bir tepeliğin düzlenmesiyle oluşturulan bir platforma oturtulması kuvvetli bir olasılık değildir.

İster evcik isterse tam piramit şeklinde tamamlansın, üst yapının formu hakkındaki en önemli ipucu, mevcut yapının en üst seviyesinde kalmış olan döşeme parçası, bunun üzerindeki izler ve duvarlara ait olduğu düşünülen iki adet taştır. Fakat özellikle döşeme üzerindeki izler bir çözümden ziyade soru işaretleri içermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bir yapı taşının kenarlarının ince yonu olarak son haline getirilmesi estetik nedenlerden veya bu kenarların başka taşlarla hizalanması gereğinden kaynaklanır. Fakat Piramit Mezar'ın üst yapısından kaldığı varsayılan döşemedeki bu izler sadece bir dikdörtgen veya kare hacmi tarif etmez. Bu şeritler, mekanın ortasına denk gelecek şekilde de işlenmiştir (Şekil 50). Bu düzlemde herhangi bir estetik kaygının olmayacağı da açıktır. Bantların sadece taşların kenarlarını çevrelemediği, bazı taşların kenardan uzak yerlerinden de geçtiği ve dikey düzlemde dört duvardan başka düzlemlerin olması boyut ve işlev bakımından pek mümkün görünmemektedir.

Bu izlerin, mezar odasının zeminini son haline getirmek için açılan yardımcı şeritler olması en olası varsayımdır. Duvar örme tekniğinde olduğu gibi döşeme taşları da inşaat sürecinde zarar görmemeleri için yerlerine son hallerine getirilmeden yerleştirilirdi. Bir sonraki aşamada, yüzeyleri engebeli olan bu taşların bazı bölümleri, bantlar şeklinde son haline getirilirdi. Daha sonra bu bantlar kılavuz alınarak tüm yüzey aynı seviyeye gelinceye kadar yontulup döşeme son haline getirilirdi. Piramit Mezar'da bu şeritlerin ve arada kalan engebeli kısımların bir arada olmasına dayanarak inşaatın, herhangi bir nedenden dolayı bu aşamada durduğu iddia edilebilir.

3.3. Pers Kralı II. Kyros'un mezarı

Medler'e bağlı bir kavim olan Persler, kralları II. Kyros⁷ M.Ö. 550 yılında Medler'i yenip üstünlük sağlayıncaya kadar onların boyunduruğunda kalmışlardır. Pers boylarının en soylusu kabul edilen Pasargadlar'ın kollarından Akhemenidler'den olan II. Kyros, (Herodotos, 2002, 60) eski başkent Persepolis'in 30 km. kuzeydoğusunda, tahminen Medler'e karşı kazanılan savaşın yeri olan (Wiesehöfer, 2003, 51) Pasargadae'yi yeni merkez olarak seçip burada imar faaliyetlerini başlatmıştır. Fakat Pers ülkesindeki iktidar değişikliğinin yol açtığı boşlukları, kendi topraklarını genişletmek için fırsat gören komşu ülkelerle savaşmak zorunda kalmıştır. II. Kyros'un neredeyse tüm iktidarı seferlerde geçmiştir. Önce Babil üzerine yürümüş, daha sonra Pers ve Med tarihinde ilk olarak Anadolu'ya geçerek Lidya İmparatorluğu'nun başkenti Sardes'i alıp bu imparatorluğa son vermiştir. Babil'de isyan çıkması onun daha batıya ilerlemesini engellemiş, Ege kıyılarının fethini generallerine bırakarak tekrar Babil'e dönmesine neden olmuştur. İsyan bastırıldıktan sonra bu kez kuzeye yönelmiş ve kuzeydoğu sınırlarını tehdit eden Massagetler'e karşı sefere çıkmıştır. Başlangıçta başarılı sonuçlar alsa da, M.Ö. 529 yılındaki savaşta Massagetler'in bir kolu olan Sakalar'ın kraliçesi Tomris karşısında ciddi bir yenilgi almıştır. Bu savaşta yaralandıktan üç gün sonra ölen II. Kyros'un ölüsü, oğlu Kambises tarafından, Pasargadae'de basamaklı bir podyumun üzerindeki beşik çatılı bir evcikten oluşan mezarına taşınmıştır (Olmstead, 1959, 66), (Şekil 51-74).

Özellikle sürgündeki Yahudiler'e tekrar Filistin'e dönme izni verdiği için birçok antik ve modern kaynakta yüceltilen II. Kyros'un *“alçak gönüllü, sade, hoşgörülü ve politik yönden uzak görüşlü”* oluşundan ve *“hakimiyeti altındaki halklar için bir baba gibi”* olduğundan söz edilir (Wiesehöfer, 2003, 74, 76). İktidarının büyük kısmı Pers ülkesinin dışında geçen II. Kyros bu sayede farklı kültürlerle ve mimarlıklarla karşılaşma fırsatı elde etmiştir. Piramitleri, ziguratları, Yunan tapınaklarını gören II. Kyros'un henüz özgün bir mimari dili olmayan yeni bir imparatorluğun kurucusu olarak çevresindeki bu mirastan etkilenmiş olması olasıdır. Persler'in çeşitli kültür öğelerini komşu milletlerden aldıklarına Herodot da değinir: *“... Persler, yabancı görenekleri başka her ulustan daha kolay kaparlar; Medler'in*

⁷ Hükümdarlığı : M.Ö. 558-530, Pers dilindeki ismi: Kuraş (Mansel,1999)

giyinişlerini kendilerinininkinden daha güzel bulmuşlar, kendileri de öyle giyinmeye başlamışlardır, savaş konusunda da, Mısır zırhlarını örnek almışlardır. Kulaklarına çalınan çeşitli zevkleri hemen kaparlardı...” (Herodotos, 2002, 63).

3.3.1. Araştırma tarihçesi ve kaynaklar

II. Kyros’un mezar anıtıyla ilgili yazılı ilk kaynaklar Büyük İskender’in Pers seferine eşlik eden Yunanlılar’a aittir. Aristobulus’tan⁸ aktaran Strabon M.Ö. 324 yılının Ocak veya Şubat ayında Pasargadae’ye gelen İskender’e “*bir cennet (bahçesi) içerisindeki, çok büyük olmayan, alt bölümü masif bir kütleden, üst bölümü, dar bir girişi olan evcik ve çatısından oluşan kule biçimindeki II. Kyros’un mezarını ziyaret et!*” dendiğini yazar (Strabon, 2000, 3.7.). İskender anıtı onarması için görevlendirdiği Aristobulus eskiden iç mekanda, bir masanın üstünde, II. Kyros’un ölüsünü barındıran altın bir tabut, altın ayakları olan, üzerinde Babil halısıyla örtülmüş renkli, parlak madenlerden araçların durduğu büyük bir sedir, tünikler ve bir *candys* –ya da Med ceketleri-, ametist , pembe ve daha birçok renkte Med pantolonları, kolyeler, *scimitars*lar, altın ve değerli taşlarla işlemeli küpeler bulunduğunu, mezarın yazıtında da “*Ben Pers İmparatorluğu’nu kuran, Asya’nın Kralı, Kambises’in oğlu II. Kyros’um, bu anıtı bana çok görme*” yazılı olduğunu aktarır.⁹ Bazı modern araştırmacılar, tüm bu eşyaların çok da büyük olmayan mezar odasında bulunduğuna şüpheyile yaklaşırlar (Dieulafoy, 1889, 26).

Arrian’ın¹⁰ aktardığına göre ziyareti sırasında anıt -ihmalden ya da kasıtlı verilen zararlarla- harap olmuş ve soyulmuştu (Arrian, 1976, 29.1-11). İskender suçluları bulmak için yapıyı korumakla görevli rahiplere işkence etmiş ancak bu rahipler ne suçu üstlenmişler ne de herhangi birini suçlamışlardır. Aristobulus, İskender’in ziyaret ettiği sırada içeride eşyaların hala durduğunu fakat sedir ve tabutun hasar görmüş olduğunu aktarır. Hırsızlar tabutun kapağını kaldırıp ölüyü

⁸ Muhtemelen İskender’in babası Filip’in arkadaşı olan Aristobulus, Pers seferine katılmıştır. Aktif olarak savaştığına kaynaklarda değinilmediğinden askeri mühendis veya sivil memur olmalıdır. Alexandria’ya yerleşen Aristobulus, Pers seferiyle ilgili anılarını 84 yaşında burada yazmış ve Makedonya’daki Cassandria’da M.Ö. 301 yılında ölmüştür. Kaynak : http://livius.org/aj-al/alexander/alexander_z1b.html#aristobulus (2005)

⁹ http://livius.org/aj-al/alexander/alexander_z1b.html#aristobulus (2005)

¹⁰ Lucius Flavius Arrian Roma İmparatorluğu döneminde M.Ö. 85-90 arasında Nicomedia’da (modern İzmit) doğdu. Ailesinin Roma vatandaşı olması, varlıklı olduğu gösterir. Filozof Epictetus’un öğrencisi olmuştur. M.Ö. 145/146 yılında ölen Arrian, Anabasis isimli, İskender’in Asya seferini konu alan ve yedi kitapçıktan oluşan bir kitap yazmıştır. Kaynak : <http://livius.org/ar/arrian/arian.htm> (2005)

kenara atmışlar ve tabutu dışarı çıkarabilmek için parçalamaya çalışmışlar fakat başaramayıp orada bırakmışlardır.¹¹ Anlattığına göre Aristobulus tabutu onarmış, ölüden geriye kalanları içine koyup kapağını kapatmıştır. Anıtın kapısını da taşla kapatıp üstünü sıvamış, bunun üzerine de resmi mühür yerleştirmiştir. Onesicritus¹² da, anıtı ziyaret ettiği zamanda muhtemelen yerinde olan mezar yazıtını şu şekilde aktarır: “*Burada ben, Kralların Kralı II. Kyros, yattıyorum.*”

3.3.2. Mimari betimleme

Her ne kadar diğer podyumlu mezar anıtlarına oranla daha iyi durumda olsa da kaynaklarda, “*cennet bahçeleriyle çevrili*” olarak tasvir edilen (Olmstead, 1959, 66) anıtın çevresine ilişkin özgün veri yok denecek kadar azdır (Şekil 53, 63, 64). Anıt esas olarak, altı basamaklı piramidal podyumun üzerine inşa edilen, mezar odasını da içeren beşik çatılı bir evcikten oluşmaktadır. Orijinal yüksekliği 11,10 m. olan anıtın podyum ve evciğinin yükseklikleri yaklaşık olarak birbirine eşittir. Podyumun en alttaki basamağının yüksekliği 165 cm., ikinci ve üçüncünün yüksekliği 105’er cm., en üstteki üç basamağın yüksekliği ise 57,5’şer cm.dir. Anıt inşa edildiği zaman toprak seviyesinin şimdikinden 60 cm. daha yüksek olduğu varsayılırsa, podyumun altı basamağının yükseklikleri eşit üç yüksek ve üç alçak basamaktan oluştuğu söylenebilir. Anıt 13,35 x 12,30 m.lik bir oturma alanına sahiptir. Evciğin oturduğu podyumun üst platformunun ölçüleri ise 6,40 x 5,35 m.dir. Mezar odasının kapı açıklığı 139 cm. yüksekliğinde, 78 cm. genişliğindedir. Kapı 120 cm. uzunluğundaki bir geçide açılır. Ölünün bulunduğu mezar odasının uzunluğu 3,17 m., genişliği ve yüksekliği ise 2,11 m.dir. Odanın duvarlarının kalınlığı 1,50 m.dir. Çatı içinde ayrıca 4,75 m. uzunluğunda, 85 cm. genişliğinde ve olasılıkla yapısal nedenlerle ikiye bölünmüş bir boşluk daha vardır (Stronach, 1978,26-27).

Genel olarak son derece yalın bir mimariye sahip yapıda kullanılan silmeler yapının kökeni konusunda yorum yapmak için kullanılabilecek sınırlı elemanlardandır. Taş Kule ve Piramit Mezar’da olduğu gibi bu anıtta da tamamlanmamışlık izlenimi veren bezeme elemanları bulunmaktadır. Silmelerin altındaki dış frizinin kimi yerlerinin hiç işlenmemiş ya da yarım işlenmiş olması buna örnektir (Şekil 74). Antik dönemde

¹¹ http://livius.org/aj-al/alexander/alexander_z1b.html#aristobulus (2005)

¹² Sinoplu Diyojen’in öğrencisi olan Astypalaea’lı Onesicritus’un da (M.Ö. 380- 305) Pers seferine katıldığını ve İskender’le Hintli bilgeler arasında tercümanlık yaptığı biliniyor. Kaynak : http://livius.org/aj-al/alexander/alexander_z1b.html#aristobulus (2005)

yapıların tamamlanamamasına genelde kaynakların azalması veya savaşlar neden oluyordu. Ancak hakimiyeti yüzyıllar sürecekt zengin Pers İmparatorluğu'nun, en sevilen kralı II. Kyros için yapılacak anıt mezarı maddi imkansızlıklar nedeniyle bitirememiş olduğunu düşünmek yerinde olmaz. Anıtın büyük oranda tamamlanmış olmasından dolayı, başka bir anıt için yapı ustası gerektiği için dış frizi gibi detaylarla uğraşan ustaların diğer inşaatlarda görevlendirilmiş olması daha akla yatkındır.

3.3.3. Tarihlendirme ve mezar sahibine ilişkin öneriler

Yapının tarihlendirilmesi ve aidiyeti hakkında, Taş Kule ve Piramit Mezar'a göre, daha kesin yorumlar yapılabilir. Birçok uzman yapıyı, antik dönemde Pasargadae'yi ziyaret etmiş olan, yukarıda adları geçen, Yunanlılar'ın betimlerine dayanarak II. Kyros'un Mezarı olarak tanımlar. Fakat antik kaynaklarda tarif edilen mezarın bu olmadığını ileri sürenler de vardır (Zakataly, 1954), (Demandt, 1968, 520-540).

Kral II. Kyros'un M.Ö. 529 yılında öldüğü bilinmektedir. İnşaatının yıllarca sürmesini gerektirecek boyutlara veya bezemeye sahip olmadığından, mezarın da yaklaşık olarak bu tarihte inşa edildiği varsayılabilir. Ancak kimi kralların yaptığı gibi, mezarın daha kral hayattayken hazırlanmış olabileceği de düşünülebilir.

3.3.4. Değerlendirme

II. Kyros'dan önceki krallar olan Med krallarının nasıl gömüldükleri henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu nedenle II. Kyros'un kendinden önceki gelenekleri takip etmediğini değerlendirmek güçtür. Ancak II. Kyros'un hükümdarlığı öncüllerinden farklıdır. Çok kısa bir süre içinde batıdan doğuya 4125 km.'lik bir coğrafyanın kralı olmuş, böylece Yakın Doğu'nun ve Batı'nın gelişmiş medeniyetlerine hükmetmiştir. Birçok farklı millet kendisine hükümdar ve koruyucu sıfatıyla bağlanmıştır (Stronach, 1978, 40). Bu durumda II. Kyros'un yeni kurulmuş, köklü bir yapı geleneği olmayan Pers kültürünü çevreden gördükleriyle zenginleştirme eğiliminde olacağı varsayılabilir.

Mezar anıtının mimari kökeni konusunda birçok görüş vardır. Tüm yapıyı Mezopotamya (Parrot, 1949, 50) veya Urartu (Culican, 1965, 58) yapı geleneğiyle ilişkilendiren görüşlerin yanı sıra birden fazla geleneğin kesişmesi olarak yorumlayanlar da vardır. Bu kesişmelere örnek olarak, Mezopotamya kökenli basamaklı podyumun üstüne Urartu(Barnett, 1957,74) Yunanistan veya Anadolu (Dieulafoy, 1889, 38) kökenli beşik çatılı yapı konulmuş olduğunu iddia edenler gösterilebilir. Yapıda yerel İran geleneklerinin baskın olduğunu öne sürenler de vardır (Sarre, 1922,7), (Ghirshman, 1954, 83). Bir başka yorumsa, bu formun Akhaemenidler'in Mezopotamya yüksek podyumlarıyla geleneksel İran mezar ve evlerinden türettikleri yönündedir (Nylander, 1970).

II. Kyros döneminde Pasargadae'deki diğer yapılarda olduğu gibi bu anıtta da Lidya ve İyonya geleneklerini hatırlatan, Persler'in Batı Anadolu'da görmüş oldukları anathyrosis¹³, taş işleme tekniği ve metal kenetler gibi teknolojilerin yanı sıra ölü gömme geleneklerini de Pasargadae'ye taşıdıklarını düşündürten bazı izler vardır(Stronach, 1978, 40).

Persler Anadolu'ya geldiklerinde Frigler'den Lidyahılar'a geçmiş olan tümülüs geleneğiyle karşılaşmışlardır. Özellikle Kroisos'un babası olan Alyattes'in tümülüsünü görüp etkilendikleri varsayılabilir. Her ne kadar ölü bir mezar odasında yatsa da üstünün toprakla kapatılması sonucu inanışlarına göre kutsal olan toprağı cesetleriyle kirleteceklerini düşünerek büyük olasılıkla bu geleneği aynen almamışlardır. Ancak Alyattes'in mezar odasıyla II. Kyros'un mezar odasının boyutlarının birbirine çok yakın olması güçlü bir etkileşime dair bir ipucudur.¹⁴(Stronach, 1978, 40). Mezar odasını da içeren evciğin çatısı da Yunan çatılarına oranla daha diktir ve Anadolu'daki ev mimarisini taklit eden lahitlerin çatı eğimine yakındır (Boardman, 2000, 53), (Şekil 27, sol).

Yapıdaki bezeme olarak değerlendirilebilecek elemanlar silmeler (Şekil 69-72) ve kapının üstünde yeralan rozettir (Şekil 73). Silmeler Yunan mimarlığından alınmış izlenimi vermektedir. Silmelerin sadece dekorasyon amacıyla, biçimsel olarak

¹³ Anathyrosis: Yan yana veya üst üste gelen parçaların birleşme yüzeylerinin ortasının, çevreye göre biraz daha çukurlaştırılması. Böylece birbirine yapışacak olan yüzeylerin alanları daha küçülerek, sadece çevrelerine indirgenmiş olur ve parçaların üst üste veya yan yana daha sağlam birleşmeleri sağlanır (Bingöl, 2004, 54).

¹⁴ Alyattes'in mezar odasının ölçüleri : Boy: 332 cm. En: 237 cm. Yüksek: 233 cm.
II. Kyros'un mezar odasının ölçüleri : Boy: 317 cm. En: 211 cm. Yüksek: 211 cm.

kopyalama mantığıyla değil, işlevsel olarak da Yunan kurgusuna sahip olarak kullanılmaları, bu elemanların yüzeysel değil, daha da özümsemiş olarak taşındığını akla getirir. Bu da Yunan yapı ustalarının tasarım aşamasında da rol oynadıklarına bir dayanak olabilir. Yunan mimarlığında silmelerin iki temel amacı vardır, birincisi yapı parçalarını birbirinden ayırdıkları yerdeki keskin geçişleri yumuşatmak, ikincisi ise “taşın canlandırılması” temasını işlemek. Yapılarda baskın olarak iki kuvvet denge halindedir. İlk kuvvet yapıyı oluşturan elemanların yerçekimi nedeniyle kütleleriyle orantılı olarak aşağı doğru çekilmeleri, ikincisi ise yapının taşıyıcı sistemindeki, bu elemanları ilk tasarlanan biçimde tutmak için yerçekimi kuvvetine karşı yöndeki tepki kuvveti. Silmeler, dışbükey ve içbükey kesitleriyle yapının, organik bir varlık gibi, bu kuvvetlerin etkisiyle biçim aldığı izlenimini verirler. Bu “taşın canlandırılması” teması Akhaemenid mimarlığına tamamen yabancısıdır (Nylander, 1970, 98). Ön cephedeki kapının üzerindeki rozetin benzerlerine de Yunan, Frig ve Lidya sanatında rastlamak mümkündür (Stronach, 1978, 41).

Özetle anıtın üst kısmının Anadolu kökenli olduğu büyük olasılıktır. Ancak podyum kısmı için aynı şey iddia edilemez. Frigya veya Lidya tümülüslerinin mezar odalarında podyum benzeri bir elemana rastlanmaz. Batı ve güneybatı Anadolu’da yaygın olan üç veya daha çok basamağın üzerinde duran mezarların en eskisi ise ancak M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenebilir. Bu nedenle Persler’in basamaklı podyumu yerel bir formdan türettikleri görüşü ağırlık kazanır (Stronach, 1978, 41).

II. Kyros’un ardılı olan kralların mezarları da Persler’in Anadolu kültürüyle tanışmalarından kendilerine ne gibi paylar çıkardıkları bağlamında önemlidir. Persepolis yakınlarındaki Nakş-e Rüstem’deki Kserkses’e¹⁵ ait olan kaya mezarları, Likya kaya mezarlarına benzer şekilde, dik bir kayaya mezar odası oyularak ve kayanın yüzeyine mimari cepheler işlenerek yapılmışlardır. Cephede tariflenen yapıya bakılacak olursa da yine Likya’daki podyum üzerinde duran tapınak biçimindeki mezar anıtlarıyla yakınlıklar bulunabilir. Ayrıca kompozisyonun en üstündeki Kral Kserkses’in üç basamaklı bir platformun üzerinde tasarlanmış olması, benzer şekilde yine Persepolis’teki Ka’abah Kulesi’nin ana kütesinin de dört yönden üç basamak üzerindeki bir platformun üzerine yapılması, önemli bir yapıyı, heykeli

¹⁵ Hükümdarlığı : M.Ö. 486-465

yükseltmek için dört yönden basamaklı bir podyumun kullanılmasının Perslerce benimsendiğinin bir göstergesidir (Şekil 75-77)

3.4. Taş Kule, Piramit Mezar ve II. Kyros'un mezarına ilişkin bir kronoloji denemesi

En geniş çerçevede, büyük olasılıkla, M.Ö. 547-518 yılları arasında inşa edilmiş olan bu üç anıt hakkında bir değerlendirme yaparken akla gelen ilk sorunsal bunların nasıl bir kronolojik sırayla yapıldıklarıdır. Bu konuda kesin sonuçlara varmak için yeterli verilerin olmadığından yukarıda bahsedildi, ancak kimi varsayımlara dayanarak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür.

Antik Çağ'da bir inşaata başlamadan önce –günümüzde olduğu gibi- plan, kesit, görünüş ve perspektifler yaparak bir takım tasarım kararları alındığını düşünmek için kesin kanıtlar yoktur. Mezopotamya ve Mısır'da kil tabletlere, taşa ve papirüse işlenmiş ölçekli yapı planlarına rastlanmıştır, ancak bunların tasarım aşamasındaki hazırlıklar mı yoksa yapı tamamlandıktan sonra başka amaçlarla yapılmış çizimler mi oldukları belli değildir. Antik Yunan mimarlığında ise bu tür belgelere henüz rastlanmamıştır. Bu, Yunan tapınaklarının diğerlerine oranla daha basit ve geleneksel olmasından kaynaklanıyor olabilir. Mimarın görevi karmaşık mekanların düzenlenmesinden çok yapıyı rafine oranlar ve detaylarla inşa etmektir. Görünen odur ki, Yunan mimarlar bu amacı gerçekleştirmek için ölçekli çizim yerine başka teknikler kullanıyorlardı. Helenistik döneme kadar yapı plan veya görünüşlerini içeren herhangi bir belgenin bulunamaması, yazılı metinlerde böyle bir yöntemden bahsedilmemesi ve herhangi bir teknik çizim gerecinin bulunamamış olması bu yargıyı destekler (Coulton, 1977, 51-54).

Antik Çağ mimarlarının inşaata başlamadan önce yapının tüm tasarım kararlarını almadıkları varsayımından yola çıkılırsa, Phokaia'daki Taş Kule'nin, basamaklı podyum fikrinin en erken örneği olduğunu savunmak güçtür. Bu dönemde yapılar yığma tekniğinde yapıldığından, tasarımın veya ölçülerin inşaat sürecinde düzeltilmesi veya değiştirilmesi, para ve zaman kaybı göze alınırsa çok zor değildir. Ancak yığmadan farklı bir teknik olan kayadan oymada böyle bir şans yoktur. Yapılan hata geri alınamaz. Bu nedenle bu teknik, inşa sürecinde karar almaya veya değiştirmeye daha az izin verir. Kayanın şekillendirilmesine başlamadan önce nasıl

bir son ürün istendiği büyük oranda bilinmelidir. Yukarıda da değinildiği gibi kağıt üstünde veya maketlerle tasarımın Antik Dünyada kullanıldığına dair güvenilir bir kanıt olmadığından, Taş Kule'yi yapanların, daha önce inşa edilmiş, benzer forma sahip bir yapıyı örnek almış olmaları büyük olasılıktır. Ayrıca, savaş ortamının belirsiz ve zorlayıcı koşullarında inşa edilmiş bir anıtta yeni bir tasarımın denenmesi de pek akla yatkın değildir. Bu nedenle bağımsız bir kayadan oyularak bir anıt yapılırken yeni bir tasarım denemek son derece riskli ve zor bir iş olduğu da göz önünde tutulursa, Phokaia'daki anıtın bir öncülünün olması gerektiğini düşünmek uygundur. Fakat bu öncülün Piramit Mezar ya da II. Kyros'un mezarı olduğunu kesin olarak söyleyebilmek de mümkün değildir. Ayrıca henüz ortaya çıkarılmamış ya da günümüze ulaşmamış, aynı formda fakat daha küçük boyutlarda anıtların olması da olasıdır.

Ölünün anıtın neresinde durduğundan da bazı sonuçlara varmaya çalışılabilir. II. Kyros'un mezarında ölünün podyumun üzerindeki evciğin içine defnedildiği kesindir. Piramit Mezar'da da ölünün aynı biçimde defnedilmiş olduğu ya da eğer yapı tamamlanmadıysa da bu yönde bir niyet olduğu büyük olasılıktır. Fakat Taş Kule'de ölü basamaklı piramit ve üstündeki prizmaya bir taban oluşturan büyük dikdörtgen planlı kütleyle defnedilmiştir. Kuşkusuz bu büyük altlığa yol açan en önemli etmen ana kayanın boyutu ve biçimidir ancak ölü rahatlıkla yüksekteki prizmanın içine de defnedilebilirdi. Ayrıca diğer ikisinin tek mekandan oluşan iç hacimlerine karşılık iki iç mekana sahip olması bu anıtı diğerlerinden farklı kılar. Ayrıca Taş Kule'de, kare prizmanın üstüne oturan basamaklı piramidin, Pers yapı geleneğine, II. Kyros'un mezarının eğimli çatısından daha yakın olduğu iddia edilebilir ve buradan Taş Kule'deki anıtın Pers yapı geleneğinde yabancı geleneklerin etkisinin belirginleşmeden yapıldığı sonucu çıkarılabilir. Bu ipuçlarından yola çıkarak Taş Kule'nin diğer iki yapının ardılı değil öncülü olduğunu savunmak ve Piramit Mezar ve II. Kyros'un mezarının Taş Kule'nin özellikle büyük prizmanın üstündeki kompozisyonun bir model olarak alınarak tekrarlandığı fikri akla yatkındır. Bunun yanı sıra, yukarıda da belirtildiği gibi Taş Kule'nin de model aldığı daha erken tarihli bir yapının olması gereklidir. Taş Kule'nin Phokaia kentinin dışında yapılmış olması bu kentin henüz alınmadan fakat alınma sürecinde yapılmış olduğu izlenimini verir. Ancak bu sürecin Sardes savaşından ve bu savaşta ölen Abradatas'tan sonra olduğunu kesindir. Eğer yukarıdaki Piramit Mezar'ın Taş

Kule'den sonra yapıldığı iddiası doğru ise buradan Piramit Mezar'ın Abradatas'a ait olmadığı sonucu da çıkar. Ancak küçük bir olasılık da olsa, Abradatas'ın geçici olarak defnedilip, birkaç sene sonra onuruna yapılmış bir mezara nakledilebileceğini de gözardı edilmemelidir.

Özetle eldeki veriler ışığında kesin yargılara varmak mümkün değilse de, basamaklı podyum üzerindeki mezardan oluşan anıt biçimi II. Kyros'un Anadolu seferi sırasında yerel gelenekler ve Doğu biçimlerinin karışımından oluşmuş, sırasıyla Taş Kule ve Piramit Mezar'da denendikten sonra Pasargadae'de II. Kyros'un mezarı olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü bu tipolojinin günümüzde henüz bilinmeyen bir öncülünün olması gerekmektedir.

4. BATI ANADOLU'DA M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. YÜZYILLARDA İNŞA EDİLEN PODYUMLU MEZAR ANITLARI

Güneybatı Anadolu, antik döneme tarihlenen gömü yapıları bakımından oldukça zengindir. Birçok antik yerleşmenin nekropollerinde sayısız lahite ve kayaya oyulmuş mezar odalarına rastlamak mümkündür. Bir kaide üzerinde yerden yükseltilmiş lahitlere veya bir paye üzerindeki anıttan oluşan mezarlara sık rastlanılır. Bu anıtların, tezin konusu olan podyumlu mezar anıtlarına mimari yakınlıkları olmakla birlikte farklarını da irdelemek gerekmektedir.

Lahitler genelde ölünün defnedilmek için ihtiyaç duyacağı hacimden çok da büyük olmayan, “2-3 metre uzunluğundaki ceset koruyucu kaplardır” (İdil, 1993, 8). Kuşkusuz lahitlerin yüzeylerinin genelde ev cephelerini örnek almalarının mezarın ölünün evi olduğu inancıyla ilgisi vardır, ancak bu ev de gerçek ölçülerine oranla minyatürleştirilmiş, yoğun bir stilizasyona uğramış durumdadır. Podyumlu mezar anıtlarında ise minyatürleştirme sayılabilecek derecede bir küçültme yoktur. Podyumları olmasa gerçek işlevleri doğrultusunda kullanılmaları neredeyse olanaklıdır. Bu yapıların bir podyum aracılığıyla, toprakla ve günlük yaşamla ilişkileri kesilerek, yukarıya kaldırılmaları onları “heykele” dönüştürür. Özetle lahitler için ev mimarisi kökenli elemanlarla bezenmiş ölü muhafazaları, podyumlu mezar anıtları içinse ölen kişinin anısına yapılmış yapı heykelleri denebilir.

Anıtlardaki doğu etkilerinin farklı yoğunlukta olması Karya ve Likya halklarının Pers işgaline ve kültürüne karşı tepkilerinin farklı olmasıyla ilişkilendirilebilir. Likya da, özellikle Ksanthos'ta önemli bir dirençle karşılaşan Persler'in Karya'da bu çapta bir direnişle karşılaştıklarına dair bir kayıt yoktur. Isokrates Persler'in Likya'yı hiçbir zaman işgal edemediğini iddia eder (Isokrates, 1990, 161). Bu iddia tam olarak gerçeği yansıtmasa da Likya'nın komşularına göre daha bağımsız ve özgür olduğu düşünülebilir. Likya büyük olasılıkla bu yüzden İyonya ihtilaline de katılmamıştır (Childs, 1981, 55). Karya hanedanındaki kralların, Persli olmadıkları halde satrap

olarak anılan kişiler olmasına karşın (Wiesehöfer, 2003, 97) Likyalı bir yöneticinin hiçbir zaman satrap olarak anılmadığı göz önünde tutulursa Perslerin Karya'da Likya'dan daha iyi karşılandıkları çıkarsanabilir.

İki halk arasındaki bu ayrımın mimarilerinde de yansımaları görülebilir. Karya bölgesindeki podyumlu mezar anıtlarında Yunan yapı repertuarında olmayan ve doğu kökenli oldukları iddia edilebilecek birçok elemana rastlanabilir. Aslanlı Mezar Anadolu'da sık karşılaşılmayan Dor düzeninin elemanları kullanılarak inşa edilmiştir. Maussolleion İyon düzeninin elemanlarını temel alsa da büyük oranda doğulu etkiler taşır. Likya'daki anıtlar ise, Ksanthos'taki Mezar-ev dışında İyon tapınak mimarisinin podyum üzerindeki örnekleri olarak nitelendirilebilir.

Bu çalışma kapsamında Likya'dan, Ksanthos'taki Mezar-ev ve Nereidler Anıtı ile Limyra'daki Perikle Heroonu, Karya'dan da Halikarnassos'taki Maussolleion ve Knidos'taki Aslanlı Mezar incelenecektir. Ayrıca İyonya sınırlarında olmasına rağmen Belevi'deki mezar anıtı da yakın tarihli ve biçimsel olarak benzerlikler taşıdığı için çalışmaya dahil edilmiştir.

4.1. Ksanthos agorasındaki mezar-ev

Güney Likya'daki Ksanthos kentinin agorasında bulunan ev tipi mezarın yapım tarihi ve kime ait olduğu hakkında çok fazla bilgi yoktur (Şekil 78-84). M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen anıt (Demargne, 1974, 24), (Courtils, 2003, 48), konumu ve biçimi bakımından diğer mezarlardan ayrılmaktadır. Waelkens'e göre Anadolu'daki ev tipi mezarlarda M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Yunan etkisi artar. Buna bağlı olarak taş işlenmiş daire kesitli merteklerin yerini M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren kare kesitliler, daha sonra da dış frizleri alır (Waelkens, 1982, 433). Ksanthos'taki ev tipi mezarda daire kesitli merteklerin yanı sıra dörtgen kesitli, arkaik dış frizine benzeyen elemanların da kullanılmış olması nedeniyle yapı M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenebilir. Mezarın agorada olması ve 4,50 x 5,28 m.'lik oturma alanına, 5,71 m. yüksekliğe sahip olması önemli bir kişiye ait olduğunu gösterir.

Yapı esas olarak basamaklı bir podyum üzerine oturan ev tipi mezar yapısından oluşmaktadır. Podyum toplam beş kademedan oluşur. Birinci kademeden yüksekliği 1,10 m.'dir. Bunun üzerinde eşit üç basamaktan oluşan, toplam 1,28 m. yükseklikte

krepis benzeri bir bölüm vardır. Bunun da üzerinde 0,65 m. yüksekliğinde bir basamak bulunur. 2,30 m. yüksekliğindeki evcik de bu son basamağın üzerindeki 2,05 x 3,05 m. ölçülerindeki platforma oturur. Bu evciğin de üstünde 0,38 m. yüksekliğinde bir kütle vardır. Sonuç olarak 5,71 m. yüksekliğinde olan anıtın 3,03 m.'si podyum, 2,68 m.'si evciktir (Demargne, 1974, 22).

Ev formunun mezarlarda stilize edilerek tekrarlanmasına Likya'da sıklıkla rastlanır. Bu mezarların bir kaideyle yerden yükseltilmesi de olağandır. Hatta yine Ksanthos agorasında bulunan payeli mezar ve Harpiller Anıtı'ndaki gibi düz podyumun üstte duran yapıdan daha yüksek olduğu anıtlar da vardır. Ancak Mezar-ev'de söz konusu olan durum basamaklı podyumun, podyumun üzerindeki yapıdan daha yüksek oluşudur. Bu kurgu mezarın Likya'daki diğer mezarlardan çok M.Ö. 6. yüzyılda yapılan ilk üç örneğe benzemesine neden olur.

4.2. Nereidler Anıtı, Ksanthos

Güney Likya'daki Ksanthos kentine hakim bir yamaçta inşa edilen Nereidler Anıtı'nın kaç yılında ve kimin için yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir (Şekil 85-90) Yapı, bir podyum üzerindeki Yunan tapınağı biçimindeki mezar yapılarının Anadolu'daki ilk örneğidir (Borchhardt, 1970, 360). Lawrence yapıya ait olduğu düşünülen heykellerin stiline göre kabaca M.Ö. 420-400 aralığını önerir (Lawrence, 1966, 190). Dinsmoor da heykellerin stili ve mimariyle ilişkilerini temel alarak M.Ö. 410-400 aralığında kalınması gerektiğini savunur (Dinsmoor, 1950, 256). Anıt hakkında en yeni çalışmaları yapan Demargne ise, anıtın kabartmalarının, M.Ö. 400'de Ege adalarında yapılmış olan kabartmaların yerli ve doğulu elemanlarla zenginleştirilmiş hallerine benzediğini vurgulayarak M.Ö. 390-380 yıllarını benimser (Demargne, 1990, 69).

Anıtın önemli bir kişi için yapıldığı gerek boyutlarından gerekse frizlerinin konularından anlaşılrsa bu konuda kesin bir uzlaşma yoktur. Dinsmoor yapının sahibinin Ksanthos'taki yerel bir prens olduğunu belirtir (Dinsmoor, 1950, 256). Ateşlier, anıtın doğu alınlığında, taht üzerinde bir satrap ya da hükümdar gibi tasvir edilen erkek figürüne dayanarak mezarın, bölgenin ileri gelen bir yöneticisine ait olduğunu iddia eder (Ateşlier, 1999, 133). Ridgway bu kişinin Likya hanedanından Erbinna (Arbinas) olabileceğini iddia eder ve bu nedenle anıtı M.Ö. 380 yılına

tarikhler (Ridgeway, 2000, 49). Çevik de anıtın Erbinna'nın iktidar açığını kapatmaya yönelik politik bir eser olduğunu savunur (Çevik, 2002, 36). Demargne da yapının, Yunan kültürünü benimsemiş ve kendini Yunanlı kahramanlarla bir tutan Erbinna'ya ait olabileceğini düşünür (Demargne, 1990, 69).

Anıt 1840 yılında Charles Fellows tarafından keşfedilerek neredeyse bir bütün olarak Londra'ya taşınmış ve British Museum'da yeniden inşa edilmiştir (Courtils, 2003, 98). Anıt 10 x 6,9 m. taban ölçülerine sahip, 10 m. yüksekliğindeki bir podyumun üzerindeki bir Yunan tapınağından oluşmaktadır (Lawrence, 1960, 190). Podyumun alt kısmı kireç taşından, üst kısmı ise mermer bloklardan inşa edilmiştir. Bugün sadece kireç taşı olan en alt kısım *in situ* durumdadır (Demargne, 1990, 69). Podyum kısmının en üst iki blok sırası, dört yönde frizlerle bezenmiştir. İyon düzeninde olan tapınak, peripteral tetrastylus biçimindedir. Tapınağın stilobat seviyesindeki plan ölçüleri, 10,17 x 6,80 m.'dir (Demargne, 1990, 69). Podyumun üstündeki tapınak kısa kenarlarında 4, uzun kenarlarında 6 sütuna sahiptir. Sütunların arasında, yapının "Nereidler Anıtı" olarak anılmasının nedeni olan Nereid heykelleri durmaktadır. Sütunlar, dişli frizin altındaki, yapının üçüncü friz bandını içeren arşitravı taşır. Alınlıklar rölyefle bezenmiştir. Çatının dört köşesinde ve mahya hizasının her iki ucunda Yunan mitlerinden karakterleri canlandıran akroterler yer alır.

Yapının mezar odası *cella* kısmındadır. 3,4 x 2,8 m. boyutlarındaki iç mekanın uzun kenarında dört adet klinenin olduğu varsayılmaktadır. Bu kısma ait olduğu düşünülen parçalardan, *cella* duvarlarının kireç taşı bloklarının mermer levhalarla kaplanmasıyla oluşturulduğu düşünülmektedir (Demargne, 1990, 65). Ayrıca yapıya ait dördüncü bir frizin parçaları da bulunmuştur ve bu frizin muhtemelen *cella*nın üst hizasında olduğu düşünülmektedir (Lawrence, 1960, 191).

Nereidler Anıtı, Yunan mimarisi ve heykeltıraşlığının Ksanthos'taki etkisini açık şekilde temsil eder, ancak bunun yanı sıra yerel ve doğulu mimarlık da yapının genel biçimlenişinde ve detaylarda kendine yer bulmuştur (Childs, 1981, 71-72). "*Tapınak, Asya'ya özgü, dentilli, frizsiz entablaturelere sahiptir. Sütunların kaideleri de Asya etkisindeki İyon düzenindedirler. Sütun başlıklarında, volütlerin arasında kalan kısımlarsa açık bir biçimde Erechtheion'la benzer. Ayrıca farklı bir yapı bilgisi gerektiren, sahte girişlerin üst üste bindiği mermer kaset döşeme Atina akropolisindeki propylaea'nın yapısını andırır ve ancak orayı M.Ö. 432 yılında inşa*

eden ustalardan öğrenilmiş olabilir. Bu, Attika'dan Asya'ya bu dönemde birçok yapı ustasının geldiğine bir kanıt olabilir. Belki de Likyalılar, M.Ö. 413 yılındaki Sirakuza yenilgisinden dolayı Perikles Atinası'ndaki işlerin durmasından iyi bir biçimde yararlanmışlardı” (Dinsmoor, 1950, 256-257).

4.3. Perikle Heroonu, Limyra

M.Ö. 5. yüzyılda Pers baskısının azalması ve Yunanistan'daki şehir devletlerinin hem Persler'le hem de birbirleriyle savaşmaları, Anadolu'da yerel beyliklerin güçlenmesine ve topraklarını arttırma mücadelelerine neden olmuştur. Ancak bu hareket tam bir bağımsızlık hareketi biçiminde değildir. Amaçları Pers ya da Yunan boyunduruğundan kurtulmaktan ziyade kendi kontrolündeki toprakları genişletmek olan bu yöneticilerin mezar anıtları da Pers Kralı'na bağlılıklarını gösteren kabartmalarla bezelidir.

Doğu Likya'daki Limyra şehrinin yöneticisi Perikle de Likya'da Karya Satraplığı'nın etkin olduğu M.Ö. 4. yüzyılın başında Likya birliğini oluşturmak için çeşitli girişimlerde bulunmuş hatta Telmessos şehrine bir sefer düzenlemiştir (Bayburtluoğlu, 2004, 40). Başarısız olan bu sefer sonucunda Doğu ve Orta Likya'yı kontrolü altında tutan Perikle, Likya birliği oluşturamamış ancak öldükten sonra kahraman olarak onurlandırılmıştır.

Limyra kentinde M.Ö. 370-360 arasına tarihlenen (Borchardt, 1990, 77), yüksek bir podyumun üstündeki karyatidli Yunan tapınağı biçimindeki heroonun, kent içindeki konumu ve *cella* duvarındaki rölyeflerden dolayı Perikle'nin olduğu düşünülmektedir (Şekil 91-98) Perikle Yunan kültürüne hayranlık duyarken, muhtemelen daha güçlü ve yakın olduklarından Pers kültürünü de benimsemiştir. Limyra'nın doğu kesimindeki pazar yerine diktirdiği atlı heykeli bu ikiliği dışa vurur. Heykelin kaidesi uzun yanlarda gerçek boyutlardaki *quadrigalarla*¹⁶ bezenmiştir. Likya Kralı'nın üstünde Yunan zırhı vardır fakat başında Pers tiarası taşır ve İran hükümdarlarına özgü biçimde, tekerlekleri çivi başlarıyla bezeli bir savaş arabasına binmiştir (Borchardt, 1990, 37). Muhtemelen bu anıtların yakın zamanda inşa edilen heroon da bu ikiliği yansıtmaktadır.

¹⁶ Quadriga: Yan yana dört atla çekilen iki tekerlekli antik savaş, zafer alayı veya koşu arabası (Saltuk, 1997, 149).

Heroon, genel tasarım ilkeleri bakımından Nereidler Anıtı'yla büyük ölçüde benzeşmektedir. İki anıtın da temeli aynı boyutlara sahiptir. Çatıyı taşıyıcı unsur olarak Karyatidler'in seçilmesi, yapıyı Erechteion'un güney sundurmasına Nereidler Anıtı'ndan daha çok benzetme amacına yöneliktir (Borchardt, 1990, 47).

“Heroon, az çok eşkenar üçgen biçimindeki akropol alanının üst kale duvarının ortasına, uzaktan görülebilecek şekilde yerleştirilmiştir. Yaklaşık 20 x 20 m.'lik teras kayalar kesilerek oluşturulmuş ve kesilen bloklar yapıda kullanılmıştır. Taban ölçüsü 10 x 7 m.'lik bir temelin üstüne, girişi güney yanda olan bir mezar odasının bulunduğu hyposorion¹⁷ yapılmıştır.

Üst yapı Likya mimarisi stilinde olmayıp Likya kralının kahraman mertebesine yükseltilişini sembolize etmek amacıyla bir Yunan tapınağı biçiminde yapılmıştır. Amfiprostilos biçimindeki tapınağın ön ve arkasında dörder adet karyatid saçaklığı taşımaktadır.

Cella'nın her iki uzun kenarının üstteki üçte bir kısmı kabartma bir frizle bezenmiştir. Her bir friz 2 m. uzunluğunda üçer tane bloktan oluşmakta, böylece bir frizin uzunluğu 6 m.'yi bulmaktadır. Frizin anlaşılabilmesi için, her iki yanda da aynı konunun işlendiğinin ve figürlerin aynı sıralama düzeni içinde yer aldığından saptanması önemlidir. Konunun anlatımındaki yöneliş aynı değildir, çünkü hem batı yüzde, hem de doğu yanda, figürler kuzeyden güneye, yani kaleden kente doğru ilerlemektedir. Konu, simgesel bir geçit alayıdır. En başta zırhlı ve miğferli Likya kralı savaş arabası içinde görülür. Arabacısı dört atı güçlükle zaptedebilmektedir(Şekil 96).

Yapının akroterleri, Yunan mitlerindeki bazı karakterlerin heykelleridir. Kuzey tarafta, Perseus'un Medusa'nın başını kesişi konusu işlenmiştir. Orta akroter figürü olan Perseus, başını kestiği Medusa'dan hızla uzaklaşır. Köşe akroterlerde ise Medusa'nın kaçışan kızkardeşleri yer almaktadır. Perseus, her zamanki Hades başlığı yerine, Pers büyük kralının taşıdığı, dik duran tiara giymektedir. Bu Akhaemenid kralının atasına, Perseus'un oğlu Perses ile Andromeda'nın kızı Kepheus'a dayanan soyuna işaret eder. Mezarı yaptıran kral, bu kahramanı

¹⁷ Hyposorion: Lahitin altında yer alan alçak ya da yüksek ikinci mezar odası.(İdil, 1993, 11). Hyposorion burada mezar odasını içeren podyum anlamında kullanılmış.

seçmekle kendi bağılılığını da yasallaştırmış olmaktadır. Perseus figürünün Arkaik “diz koşusu şeması” ölümünden sonra dirilmeyele ilgili, öbür dünyadan beklentileri açığa vuruyor olsa gerekir”(Borchardt, 1990, 45-50).

Anıtın çevresinde bulunan sakalsız bir yüz parçası ve çok sayıda giysi parçaları ovadan, çok uzaklardan görülebilen güney alınlığın da akroter figürleriyle bezeli bulunduğunu kanıtlamaktadır. Kente, denize ve limana bakan, simgesel öneme sahip güney cephenin bezemeleri için bütün Likya soyluları için büyük anlam taşıyan kahramanın yani Bellerophon’un uğraşları seçilmiştir. Bir at nalı ve bir at kulağı parçası, orta akroterin büyük bir gruptan oluştuğunu gösterir: kanatlı Pegasos üzerinde Bellerophon. Bu figür iki kültür arasında kalan Perikle’ye çok benzemektedir (Şekil 98). Köşe akroterleri için Homeros’a bakılarak, kahramanın düşmanları, Khimaira, Amazonlar veya Solymier düşünülebilir (Borchardt, 1990).

4.4. Maussolleion, Halikarnassos

M.Ö. 4. yüzyıldaki Karya kralları, satrap olarak anılmalarına rağmen Persli değildir (Wiesehöfer, 2003, 97). Bu hanedanın başlatıcısı olan Hekatomnos’un M.Ö. 377 yılında ölmesiyle Karya tahtına en büyük oğlu olan Maussollos geçmiştir (Ekschmitt, 1984, 150). Bazı değişikliklerle birçok modern dilde anıt mezar anlamına gelen “mausoleum” sözcüğü, Karya Kralı Maussollos’un antik dünyanın yedi harikasından biri sayılan mezarından gelmiştir (Şekil 99-105).

Maussollos yönetim merkezini Mylasa’dan daha merkezi bir konumda olan deniz kıyısındaki Halikarnassos’a taşımış ve bu şehrin ızgara plana göre gelişmesi için kapsamlı bir planlama ve inşa faaliyetinde bulunmuştur. Kentin agorasına yakın, merkezi bir yerinde konumlanan Maussolleion’un da kent planına tam olarak uyması yapının ilk kararlarının kent planlaması yapılırken alındığını gösterir. Bu da yaklaşık olarak M.Ö. 367-366 yıllarına işaret eder. Yapının inşaatı da şehir surları ve öncelikli bazı yapıların tamamlanmasından sonra başlamış olmalıdır. Bu nedenle yapının önemli bir kısmının M.Ö. 353 yılında ölen Maussollos hayattayken, geri kalan kısmının da kız kardeşi ve aynı zamanda karısı olan Artemisia tarafından tamamlandığı düşünülebilir (Jeppesen, 1981, 95). Bazı kaynakların anıtın Artemisia tarafından yapıldığını aktarmalarının nedeni de bu olmalıdır (Strabon, 2000, 14.2.16).

Anıtın M.S. 12. yüzyıla kadar hasarsız olarak geldiği kabul edilir. Anıt, 15. yüzyılın başlarında, belki bir deprem sonucunda, büyük oranda yıkılmış ve St. John Şövalyeleri yapının birçok parçasını yakındaki St. Peter kalesini yapmak için kullanmışlardır.

Yapı araştırma amacıyla ilk olarak 1857 yılında, heykellerin bir çoğunu British Museum'a taşıyan Charles Newton tarafından kazılmıştır. Bugünkü kazılar 1966'dan beri Danimarkalı uzmanlar tarafından sürdürülmektedir.

Uzun süre önce tamamen yıkıldığı ve parçaları başka yapılarda kullanılmak üzere taşındığı için Maussolleion'un üst yapısı hakkındaki bilgi oldukça azdır. Bu nedenle anıta ait, aralarında önemli farklılıklar bulunan birçok restitüsyon önerisi vardır. Bu çalışma kapsamında, yapıdaki en son ve geniş kapsamlı araştırmanın yürütücüsü Kristian Jeppesen'in 1988 yılında önerdiği restitüsyon modeli ve anıtın kabartma ve heykelleriyle ilgili yayınlar yapmış olan Geoffrey Waywell'in restitüsyon önerisi temel alınacaktır.

Maussolleion 241,6 x 105,7 m. boyutlarındaki bir terasa inşa edilmiş gibi görünmekle birlikte verilerin yetersiz olması kesin yargılara varmayı güçleştirir (Jeppesen, 1981, 94). Genel olarak yapı üç kademeli bir podyuma oturan 11 x 9 sütunlu bir İyon tapınağı biçimindedir. Tapınağın çatısı alışılmış beşik çatı değil 24 basamaklı bir piramit şeklindedir. Bu piramidin üzerinde, *quadriga* heykeli durmaktadır. Yapı podyumunda, gövdesinde ve çatısında, alışılmadık yoğunlukta frizler ve bağımsız heykellerle süslenmiştir.

Yapıda, ağır piramidal çatıyı narin sütunların taşıdığı izlenimi verilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Ama 24x30,5 metrelik çatıyı taşıyan aslında *cella* duvarlarıdır(MacKendrick, 1981, 356).

4.5. Aslanlı Mezar, Knidos

Knidos şehrindeki Aslanlı mezar, hem coğrafya hem de inşa tarihi olarak Maussolleion'a yakındır (Şekil 106). Newton anıtı Konon'un Knidos'taki zaferiyle ilişkilendirerek M.Ö. 394 yılını önerir. Krischen'se inşa tarihi olarak M.Ö. 2. yüzyılı öngörür. Yapının inşa tarihine ilişkin tahminler Newton ve Krischen'in önerdiği bu

iki uç tarihin arasında değişir. Ancak genellikle geç 4. yüzyıl veya erken 3. yüzyıl üzerinde durulur (Waywell, 1980, 7).

Anıt ilk olarak Charles T. Newton tarafından araştırılmıştır. Anıtın en bilinen restitüsyon çizimi de Newton'la birlikte çalışan mimar R. P. Pullan'a aittir (Şekil 106). Pullan yapının yüksekliğini 18,6 m. olarak öngörmüştür. Ancak podyumun bir kenarı 12 m. olduğundan yüksekliğin de 12 m. civarında olduğu ve cephelerini kare biçiminde tasarlandığı düşünülebilir. Kare planlı olan yapının podyum kısmı diğer anıtlara göre daha alçak, olasılıkla 2,4 m. civarındadır. Anıtın gövde kısmındaki sütunlar Dor düzenindedir ve pseudo-peripteral düzendeki yapının dört tarafının dış duvarlarına bitişiktir. Metop-triglif frizi gövde kısmıyla piramidal çatıyı ayırır. Ayrıca ortadaki sütun çiftlerinin aralarında dekoratif dairesel sağır pencereler öngörülebilir (Waywell, 1980, 5-7).

İç mekanda ışınsal olarak dizilmiş 12 alçak gömü odacığının bulunduğu dairesel bir mekan bulunmaktadır. Bu mekanın çapı 5,3 m., yüksekliği 12 m.'dir. Odanın duvarları yükseldikçe merkeze yaklaşp arı kovanına benzer bir mekanı tarifler(Dinsmoor, 1950, 257).

Yapının Maussolleion'la köken ilişkisi içerisinde olması büyük olasılıktır. Ancak hangisinin diğeri için örnek oluşturduğu belirsizdir. Piramidal çatının Yunan mimarisinde ilk bu yapıda kullanıldığını öngören görüşlerin (Dinsmoor, 1950, 257) yanı sıra bu yapının Maussolleion'un bir taklidi olduğunu düşünenler de vardır(Lawrence, 1966, 196)

4.6. Belevi Anıtı, Ephesos yakınları

Belevi Anıtı, antik Ephesos kentinin 14 km. kuzeydoğusunda, 65 m. çapında arkaik bir tümülüsün yanında bulunmaktadır (Reinhard-Ruggendorfer, 2002, 149). (Şekil 107-121) Eğimli araziye oturan anıtın doğusunda 6 m. yüksekliğinde bir istinat duvarı vardır. Bu duvar yardımıyla 49 m.'lik bir teras elde edilmiş ve anıt bu düzlüğe inşa edilmiştir.

Anıtın inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Alzinger'e göre, anıt ilk olarak Lysimachos için M.Ö. 3. yüzyıl başında yapılmış, ancak içine M.Ö. 246 yılında

Smyrna’da ölen II. Antiochos gömülmüştür (Waywell, 1980, 8). Hoepfner ise mezar sahibinin Lysimachos olabileceğini ve buna göre inşa tarihinin de M.Ö. 281 olduğunu iddia eder (Hoepfner, 1993, 123).

Anıtın oturma alanı kenarı yaklaşık 30 m. olan bir karedir. Anıtın çekirdeğini doğal bir kaya kütleli oluşturmaktadır. Mezar odasını barındıran podyum kısmı bu kütle ve bunu çevreleyen duvardan oluşur. Podyum kısmının kuzey tarafının orta aksında bir sahte kapı bulunur (Praschniker-Theuer, 1979, 17). Fazla *in situ* parça bulunamamışsa da çevredeki kalıntılar bir üst katın varlığına işaret eder. Bu katta gerçek veya sahte bir kapısı olan duvarlar ve dört yanda sekiz sütundan oluşan peristasis vardır. Duvarların iç ölçüleri 14,50 x 13,50 m. olan bir odayı veya avluyu çevrelediği düşünülür. Praschniker-Theuer bu mekanın üstü piramidal örtülü olan bir oda olduğunu (Praschniker-Theuer, 1979, 112-114), Hoepfner ise bir iç avlu olduğunu ve üstünün kapatıldığına dair bir belirti bulunmadığını belirtir. Bu yorumlara bağlı olarak üst yapının restitüsyon önerileri de farklılaşır. Hoepfner sadece çevre koridorunun üstünde, birkaç basamaklık bir örtü öngörürken (Şekil 120) Praschniker, Maussolleion’daki gibi yükselerek heykelle sonlanan bir basamaklı piramit önerir (Şekil 118, 119) Bunun yanı sıra basamaklı bir örtünün tasarlandığı ancak tamamlanamadığı şeklinde bir görüş de vardır (Waywell, 1980, 8). Yarım kalmış bezemelere dayanarak, yapının tamamlanmadığı görüşü birçok uzman tarafından paylaşılır. Bu mekan, açık ve girilmeyen bir avlu ise üst kat duvarlarına ait olan kapı parçaları da bir sahte kapıya ait olmalıdır. Avlunun kuzey-güney doğrultusundaki açıklığı, doğu-batı doğrultusundan 1,2 m. daha az olmasından dolayı ön cephe olan kuzey cephesinde avlu duvarının önünde bir sütun sırası öngörülür. Hoepfner bu sütunların palmiye başlıklı olduğunu ve iki fascialı arşitravı taşıdıklarını savunur (Şekil 121). Dış sıradaki sütunlara göre daha ince olan bu sütunların, yüksekliklerinin de aynı olmadıkları düşünülür. Bu nedenle diğerleri gibi dorik stilobata değil de bir podeste oturduğu, derinliği 1,80 m. olan bu podeste heykellerin yerleştirildiği ve etrafta bulunan kolların bu heykellere ait olabileceği düşünülür (Şekil 120). Dış sütun sırası ise attik kaideye ve Korint düzenindeki başlıklara sahiptir. Çevrede 1 ile 1,9 m. arasında yüksekliğe sahip sütun tamburları bulunmasına rağmen tam bir sütun tamamlanamadığı için sütunların yükseklikleri kesin olarak bilinmemektedir. Hoepfner restitüsyonunda Priene’deki oranlara yakın olarak 8,44 m. önermiştir. Çatı süsü olarak at ve grifon heykellerinin, vazoların

kullanıldığı da etrafta bulunan parçalara bakılarak söylenebilir (Hoepfner, 1993, 112-122).

Belevi Anıtı'nda mezar odası, anıtın içindeki kayanın güney tarafına oyulmuştur. Oda dikdörtgen planlıdır ve beşik tonozlu bir örtüye sahiptir. Karya geleneğinde kısa bir dromosa ve iki kapıya sahiptir. Ölü, bu odada bir lahitte muhafaza edilmektedir(Waywell, 1980, 8).

Belevi Anıtı'nda Pers tarzında giyinmiş olan bir erkek heykeli de bulunmuştur. Bu heykel olasılıkla bir mezar bekçisini, yas tutan birisini ya da bir görevliyi temsil ediyor olmalıdır (Waywell, 1980, 8).

5. M.Ö. 5. ve 4. YÜZYILA TARİHLENEN PODYUMLU MEZAR ANITLARI'NIN KAYNAKLARI

5.1. Yerel kaynaklar

5.1.1. Podyum

M.Ö. 5. yüzyıla 3. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlenen altı mezar anıtındaki en belirgin ortak özellik, bunların bir podyumla yerden yükseltilmiş olmasıdır (Şekil 127). Anıtlştırma, bir mimari ifade olarak, bu mezar yapılarının yerden yükseltilmesinin temel nedenidir.

M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Ksanthos'taki Mezar-ev'in basamaklı podyumu büyük oranda arkaik ilk üç örneğe benzerken, M.Ö. 4. yüzyılda inşa edilen beş anıtta biçimsel yönden ilk yapıların doğrudan örnek alındığını savunmak güçtür. Bu geç dönem yapılarının podyumları ilk üç örnekten farklı olarak basamaklı değil düz inşa edilmiştir. Sadece Maussolleion'un kademeli yükselen podyumunun ilk üç anıta yakın olduğu düşünülebilir. Ancak ilk üç örnekteki basamaklar eşit yüksekliklere ve normal bir merdivenin oranlarına yakın oranlara sahipken, Maussolleion'un podyumundaki kademelerin oranları değişken ve basamak oranlarından çok farklıdır.

Yüksek bir podyum üzerindeki anıtsal yapı kurgusu, M.Ö. 6. yüzyıla kadar Yunan yapı kültürüne de Pers ve Mısır yapı kültürlerine de yabancısıdır. 3. Bölümde incelenen, M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen üç mezar anıtı bu geleneğin bilinen ilk örnekleri gibi görünmektedir. Bu üç örnekten, ilk ikisinin Anadolu'da olması, podyumlu yapı geleneğinin Anadolu kaynaklı olduğunu düşündürür. Dolayısıyla M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıllara tarihlenen altı mezar anıtındaki yüksek podyumların Anadolu kökenli bir geleneğin devamı olarak yorumlanabilir.

5.1.2. İyon mimarisi

Antik Yunan mimarisi'nin temel iki düzeninden biri olan İyon düzeni, doğu geleneklerinden devşirilmiş bir çok elemana sahip olsa da olgun bir düzen olarak Batı Anadolu ve Adalar'da ortaya çıkmıştır. Bu düzenin ilk Samos'taki Hera ve Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nda görülmesi de bu yargıyı destekler (Lawrence, 1966, 130-132).

M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen altı podyumlu mezar anıtından üçünün podyum üzerindeki kısmı, İyon düzenindeki tapınaklardan türetilmiş yapılardan oluşmaktadır. Nereidler Anıtı'nın mezar odasını da içeren podyum üzerindeki kısmı kısa kenarlarında 4, uzun kenarlarında 6 sütunu olan peripteral, tetrastilos biçiminde bir İyon tapınağıdır. Perikle Heroonu'nun üst kısmı, ön ve arka cephedeki dörder karyatidin saçaklığı taşıdığı amfiprostilos tipindeki bir İyon tapınağıdır. Maussoleion'un üst yapısı da 11x9 sütunlu bir İyon tapınağı biçimindedir, ancak kareye yakın oranları, -olasılıkla- kademeli yükselen *cella* duvarı ve basamaklardan oluşan çatısıyla klasik tapınaklardan ayrılır. Bu üç anıta kaynaklık eden İyon düzeni yerel bir katkı olarak yorumlanabilir.

5.2. Doğu etkisi

5.2.1. Anıtsallık

Antik Yunan mimarisinde M.Ö. 7. yüzyıla kadar insan ölçeğini önemli oranda aşan boyutlarıyla anıtsal bir yapıya rastlanmaz. Merkezi bir siyasi yapının olmaması, dolayısıyla binlerce işçiyi –zorla veya ücretli olarak- organize ederek anıtsal yapılar yaptırma olanağına sahip kralların veya imparatorların ortaya çıkmaması, büyük çaptaki inşaatların yapılamamasının başta gelen nedenidir. Siyasi yapıları Yunanlılarınkine göre daha merkezi olan doğu uygarlıklarında kral veya imparator figürüne sıklıkla rastlanır. Örneğin Mısır Kralı Menes daha M.Ö. 3000 dolaylarında aşağı ve yukarı Mısır krallıklarını birleştirmiştir. Mezopotamya'da, M.Ö. 2350 dolaylarında Akad kentinin yöneticisi I. Sargon Sümer kent devletlerini birleştirerek bölgesel bir devlet kurmuştur. Babil hanedanının 6. kralı olan Hammurabi ise M.Ö. 1700 dolaylarında Sümer ve Akad ülkelerini tek bir yönetim altında birleştirerek bir imparatorluk oluşturmuştur. Yunan anakarasında ise bu tarihlerde bir siyasi yapıdan

bahsetmek güçtür. Yunan kültürüyle olan ilişkisi tam netleşmeyen ancak önemli etkisi olduğu düşünülen Girit adasındaki Minos uygarlığı ise M.Ö. 1900'lerde bir krala sahip olsa da siyasi yapısı Mezopotamya veya Mısır'la kıyaslanamayacak bir düzeydeydi (Şenel, 1996, 54-59). İ.Ö. 2. bin dolaylarında bozkırdan göçüp İran'a yerleşen Medler ve Persler de M.Ö. 7. yüzyılda Perslerin önderliğinde Asur İmparatorluğu'nun topraklarını ele geçirip bir imparatorluk haline gelmişlerdir(Şenel, 1996, 82). Mezopotamya'daki bu güçlü yöneticiler bir çok kentten –bazen birçok ülkeden- oluşan büyük alanlara hükmederek buradaki işgücü ve hammaddeyi, sahip olduğu askeri veya ekonomik gücün yardımıyla organize ederek güçlerini anıtsal yapılar yoluyla somutlaştırma olanağını bulmuşlardır.

Mezopotamya ve Mısır'da güçlü siyasi yapıların izleri erken tarihlerden Roma İmparatorluğu'na kadar sürülebilir. Hakim güç değişse de büyük coğrafyalara ve milletlere yayılan güçlü yapılar istikrarlı biçimde devam eder. Yunan anakarasında ise Roma İmparatorluğu'na kadar güçlü bir siyasi yapıdan söz etmek zordur. Ortak bir düşmanı püskürtmek veya ortak bir çıkar elde etmek için geçici bağlaşımlar ve gevşek federasyonlar kurmakla birlikte tam anlamıyla siyasal bir birleşmeyi gerçekleştirememişlerdir (Ağaoğulları, 2002, 17). Yunan yarımadasının coğrafyası (Şenel, 1996, 113), polislerin aralarındaki dinsel ayrılıklar (Ağaoğulları, 2002, 17) ve içlerinden hiçbirinin bunu başaracak kadar güçlü olmaması, buna karşılık hepsinin sivrilmiş bir polisi aralarında bağlaşımlar kurarak engellemeye çalışmaları (Ağaoğulları, 2002, 18) birleşerek merkezi bir devlet oluşturmalarını engellemiştir. Dolayısıyla Yunan anakarasında güçlü, merkezi bir devlet ve anıtsal boyutlardaki yapıların yapılması için gerekli olan malzeme ve işgücüne hükmedecek bir yönetici yoktur. İstisna olarak Agamemnon ve Büyük İskender düşünülebilirse bu generaller kalıcı bir siyasi yapı kurup imparatorluk diye değerlendirilebilecek bir birliktelik oluşturamamışlardır.

Bu iki farklı yapı Anadolu'ya da yansır. Batı Anadolu'da Yunan anakarasındaki kent devletlerine benzeyen koloniler varken Doğu'ya gidildikçe Frigler, Lidyalılar gibi merkezi yönetimin söz konusu olduğu yapılar görülür.

M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren İyon düzeninin ilk yetkin örnekleri olan Samos'taki Hera Tapınağı ve Ephesos'taki Artemis Tapınağı ile Yunan mimarisinde anıtsal yapılar görülmeye başlar. Artemis Tapınağı'nın Lidya kralı Kroisos tarafından finanse

edilmesi anıtsal yapıların maliyetlerinin kent devletleri tarafından karşılanmasının ne denli güç olduğunu gösterir.

M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen podyumlu mezar anıtları, Anadolu'daki diğer gömü yapılarının yanında büyük boyutlarıyla anıtsal sayılabilir. Özellikle Maussolleion bu türün ulaştığı en uç nokta olarak devasa boyutlara sahiptir. Anadolu'nun güneybatısındaki Likya ve Karya bölgeleri Büyük İskender'e kadar yerel beyler tarafından yönetilir. Aristokrasi ile yönetilen Yunan şehir devletlerindeki mütevazı gömü yapılarından farklı olarak gösterişli anıt mezarların yapılması, (Borchardt, 1970, 353) yerel beylerin, doğudaki krallara özenerek güçlerini somutlaştırma isteklerinin bir sonucudur. Nereidler Anıtı'nın –olası- sahibi Erbinna, Perikle Heroonu'nun sahibi Perikle ve Maussollos bir çok kent devletinden oluşan bölgelere hükmetmişler, dolayısıyla anıtsal yapı inşası için gerekli hammadde ve işgücüne ulaşmışlardır.

5.2.2. Basamaklı podyum

Dört yönde küçülerek üst üste gelen prizmalara bir çok kültürde rastlanır. Mezopotamya'daki Zigguratlar ve Mısır'daki basamaklı piramitler ölçek olarak farklı olmalarına rağmen form olarak basamaklı podyumlara kaynaklık etmiş olabilirler. Stronach basamaklı podyumu Perslerin yerel bir formdan türettiklerini savunur (Stronach, 1978, 41). Bununla birlikte basamaklı podyumun mezar anıtlarında kullanılmasına dair bilinen ilk örnekler M.Ö. 6. yüzyılda Pers hakimiyeti altındaki Anadolu'dadır. Ayrıca bu formun alışılmadık biçimde anıtların çatısı olarak kullanılmasının bilinen ilk örneği de Maussolleion'dur. Bu nedenle Maussolleion, Aslanlı Mezar ve –eğer varsa- Belevi Anıtı'nda, anıtın çatısını ve aynı zamanda en üstteki heykelin podyumu oluşturan basamaklı eleman, doğunun ve yerelin birlikte yaptığı katkı olarak yorumlanabilir.

5.3. Yunan etkisi

5.3.1. Kahramanlaştırma ve heroon kültü

Antik Yunan kolonileri kurulurken göçmen kabilelerine genellikle aristokrat sınıfından seçilen ve oikist adı verilen biri önderlik ederdi. Bu önder genelde Delphoi

kahinine danıştıktan sonra kurulacak şehrin yerini tayin eder, şehri kurup teşkilatlandırır, öldükten sonra da şehrin resmi meydanına gömülür ve şehir halkı tarafından bir kahraman (heros) ya da yarı tanrı sayılırdı. (Mansel, 1999, 159-160) Bu gelenek, çalışma konusu olan mezar anıtlarından sahibi kesin olarak bilinen üçünden ikisinin yapılmasında önemli bir yere sahiptir.

Perikle Heroonu bir şehir meydanında olmasa da *“bulunduğu yerin yukarı kalenin güney duvarının ortasına hizalanmış olması, kentin yüksekinde ve özellikle liman kenti Phoinikous’a doğru yönlendirilişi, yaptırtan kişinin Heros Ktistes, yani kent kurucusu sıfatıyla anılmasını istediğini düşündürür”* (Borchardt, 1999, 45-46)

Maussollos Karya ülkesinin yönetim yerini Mylasa’dan Halikarnassos’a taşımış, burayı ızgara plan şemasına göre planlattırdıktan sonra görkemli yapıların inşaatını başlatmıştır. Planlama aşamasında kendi mezar yeri için şehir içinde büyük bir ada ayırdığı da bilinmektedir. Bu bağlamda Maussollos da bir kent kurucu olarak değerlendirilip mezarının da bir heroon olarak düşünülmesi mümkündür.

5.3.2. Düz podyum

M.Ö. 460-404 yılları arasında Delos Birliği’nde yer alan Likya’da, bu tarihten yaklaşık 15 sene sonra Nereidler Anıtı ve 35 yıl sonra Perikle Heroonu inşa edilmiştir. Bu yapılar düz podyumları ile M.Ö. 421-405 arasında inşa edilen Atina akropolisindeki Erechtheion’un karyatidli güney sundurmasıyla benzeşir (Şekil 122-126). Ancak Erechtheion’la bu yapılar arasındaki önemli bir fark, Nereidler Anıtı ve Perikle Heroonu’ndakine benzer bir podyuma sahip gibi görünse de Erechtheion’un üç basamaklı krepisi ile karyatidlerinin arasındaki bölüm bir podyum değil, geniş bir parapet duvarıdır. Bu biçimsel aktarımlar, Yunan anakarasından Anadolu’ya gelen yapı ustalarının katkısı olabilir. M.Ö. 431-404 yılları arasında süren ve Atina’nın yenilmesiyle sonuçlanan Peloponnes Savaşı’ndan sonra Yunan anakarasındaki inşaat faaliyetlerinin azalmasına bağlı olarak birçok Yunanlı yapı ustası ve heykeltıraşın M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Anadolu’ya, güçlenen yerel beylerin artan yapı ihtiyaçlarının karşılanması için göç etmeleri olasıdır (Müller-Wiener, 1988, 24).. Nereidler anıtındaki değişik bir yapım bilgisi gerektiren, sahte kirişlerin üst üste bindiği, mermer kaset döşemenin, Atina Akropolisi’ndeki Propylaea’nın görünmeyen yapısını andırması da bu görüşü güçlendirir. Bu tekniğin Propylaea’yı M.Ö 432

yılında inşa eden ustalardan öğrenilmiş olması gerekir. Bu, Attika'dan Küçük Asya'ya gelen yapı ustaları olduğuna dair bir belirtidir (Dinsmoor, 1975, 257).

Sonuç olarak, M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıllarda inşa edilen podyumlu mezar anıtlarının oluşmasında yerel geleneklerin yanı sıra, doğu ve Yunan geleneklerinin de payı vardır. Antik Yunan'da özellikle kolonileşme döneminde kolonistlere önderlik eden ve kurulacak şehrin yerini belirleyerek ilk kararları alan kişinin kahramanlaştırılması geleneği, kolonilerin önemli bir kısmının Anadolu'da olması nedeniyle buraya taşınmıştır. Limyra Kralı Perikle'nin şehrinin çıkarları için diğer yerel beylerle savaşıması, Maussollos'un Halikarnassos'u yeni başkent olarak kurması bu önderlerin mezarlarının alışılmadık gösterişte olmasına neden olmuştur. Nereidler Anıtı'nın olası sahibi olan Erbinna'nın Yunan kültürünü benimsediği ve kendini Yunanlı kahramanlarla bir tuttuğu düşünülmektedir (Demargne, 1990, 69). Bu kişilerin podyum üzerindeki tapınak şeklinde, tanrı evlerine özenen mezarlara sahip olmaları ve kahramanlaştırılmalarının nedeni Yunan *Heros Ktistes* sıfatını taşıyan kent kurucularla benzer işler yapmalarıdır.

Şehirleri için önemli işler başarmış kişileri kahramanlaştırarak onlara özel mezar yapma geleneğini Yunanistan'dan alan Anadolu bu yapıların formunu oluştururken yerel ve doğulu yapı geleneklerinden öğeleri kullanmıştır. Aristokrasi ile yönetilen Yunan kent devletlerinde, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında inşa edilen Ephesos'taki Artemis ve Didyma'daki Apollon tapınaklarına kadar anıtsal yapılara rastlanmaz. Mısır ve Mezopotamya'da ise merkezi yönetimlerin etkisiyle köklü bir anıtsal yapı geleneği vardır. Ancak doğu mimarisinde anıtsallık genelde Mısır piramitleri gibi tüm yapının devasa boyutlarda yapılmasıyla sağlanıyordu. Bu etki Anadolu'da normal boyutlardaki bir yapının yüksek bir podyumun üzerine yerleştirilmesiyle elde edilmiştir. Anadolu'da anıtsal mezarların podyumlarının biçimlenmesi sürecinde ortaya çıkan ve daha sonra Maussolleion ve Aslanlı mezarın çatılarında kullanılan basamaklı podyumun kökleri ise uzmanlar tarafından genellikle Doğu'da aranmaktadır. Ancak bu elemanın mezar anıtlarının podyumları veya çatıları olarak kullanılmasının ilk örnekleri Anadolu'dadır.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Antik Çağ'da mezarların şehir dışındaki nekropollerde, yer altında, yapay tepecikler olan tümülüslerin içinde, ulaşılması güç kaya yamaçlarında veya yerden yükseltilmiş anıtların içinde olmasının öncelikli nedenleri hijyenik ve mezar soyguncularından korumak olsa da ölenin ebedileştirilmesi isteği de bir başka temel nedendir. Bir yapıyı yükseltmek, onu uzak mesafelerden görünür kılarak bir prestij nesnesine dönüşmesine neden olur. Siyasi veya askeri başarıları olan bir yöneticinin veya soylunun mezarının yükseltilmesi, toplumun o kişiden ve yaptıklarından duyduğu övücü vurgulayarak mezarı bir güç gösterisi aracına dönüştürür.

Mezarı günlük hayatla ilişkinin saklanarak değil de yükseltilerek ve dolayısıyla teşhir edilerek koparılmasına ve mezar yapısının bir prestij yapısına dönüştürülmesine, mimaride “*Persler’den önce anıtsal mezar fikrine yabancı*” (Kuban, 1996, xxvi) olan Anadolu’da rastlanmaz. M.Ö. 6. yüzyıla kadar Antik Yunan mezar geleneği mezar yapısını göstermek yerine gizlemeye meyillidir. Girit-Miken döneminde yer düzleminin altında inşa edilen mezarlar geometrik dönemde toprağın üstünde yapılmaya başlasa da üstlerine toprak yığılıp tümülüsler haline getirilmiş ve mimari bunun altında kalmıştır (Der Neue Pauly, 1998, 1173-1174).

Podyumlu mezar anıtları Persler’in İran’daki yapı kültürlerine de yabancıdır. Pers ülkesindeki ilk örnek olarak kabul edilen Kral II. Kyros’un mezarının inşa tarihi, ölüm tarihi olan 530 yılı civarındadır. Bu da Persler’in Lidya’nın başkenti Sardes’i alıp Anadolu’ya yerleşmelerinden 17 yıl sonraya denk gelir. Persler bu yapı tipini kendileri getirmediği gibi Anadolu’dan da almış olamazlar. Dolayısıyla bu yapı tipi M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da ortaya çıkmış olmalıdır. Birçok uzmanın Persler’in Anadolu’daki varlığıyla ilişkilendirdiği Phokaia yakınlarındaki Taş Kule, Sardes yakınlarındaki Piramit Mezar ve Anadolu’da bulunmamasına rağmen Anadolu’daki deneyimlerin İran’a taşındığı örnek olarak nitelendirilebilecek

Pasargadae'deki II. Kyros'un mezarı bu yapı tipinin günümüzde bilinen ilk üç örneğidir.

Bu ilk örneklerin hangi kültür dairesine ait ustalar tarafından yapıldığına dair kesin sonuçlara varabilmek için elde yeterli veri yoktur. Yapıların bezeme bakımından çok fakir olmaları ve Anadolu'nun M.Ö. 6. yüzyılda birçok kültürden yapı ustasını barındırması kesin bir değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Orta ve Batı Anadolu'ya hükmeden ve gücünün zirvesinde olan Lidyalılar, birçok kültürün yan yana yaşadığı bir ortam olan Mezopotamya'dan topladıkları bir orduyla Lidya üzerine yürüyen Persler, Batı kıyılarındaki Dorlar, İyonlar, Likyalılar, Karyalılar, kuzeyde Frig ve Kimmerler'den arta kalanlar ve sürekli hareket halinde olan Yunan, Mısır ve diğer milletlerden paralı askerlerle bu yüzyılda Anadolu oldukça heterojen bir nüfusa sahiptir. Anadolu dışından gelenlerin esas amacı savaşmak olsa da bu kişilerin arasında yapı ustalarının olması ve bu ustaların kimi inşaat faaliyetlerine katılmış olması büyük olasılıktır. Uzmanlar yapılardaki mimari öğelerin kökenlerine dair bazı tespitler yaparak bu yapıların ortaya çıkmasında hangi kültürlerin baskın olduğu konusunda belirlemeler yapmaya çalışmışlardır. Uzmanlar genelde yapıları podyum ve üst yapı olarak ikiye ayırıp bu öğelerin biçimsel benzerlerinin hangi kültüre ait olduklarını bulmaya çalışırlar, ancak anıtların temel geometrik formlardan çok da farklılaşmamış arkaik biçimleri bu konuda da tam bir uzlaşmaya varılmasına engel olur. Basamaklı podyumun kökeni için biçimsel bir benzer arandığında, dört yönde küçülerek üst üste gelen prizmalara bir çok kültürde rastlanabilir. Mezopotamya zigguratları, Mısır basamaklı piramitleri veya Yunan krepisi ilk akla gelendir. Aynı şekilde –eğer Ratté'nin restitüsyonu doğruysa- Piramit Mezar ve II. Kyros'un mezarının üst yapıları bir prizmanın üstündeki beşik çatıdan ibarettir. Bu yapının da tek bir kültüre özgü olduğunu iddia etmek güçtür. İki elemanın çatılarak koruyucu bir örtü oluşturması bir çok kültürde görülür. Taş Kule ve II. Kyros'un mezarındaki Yunan silmelerine benzeyen silmeler yapı ustalarının milliyetleri konusunda daha güvenilir bilgiler verse de yapının tüm tasarımının bu ustalar tarafından yapıldığını iddia etmek güçtür.

M.Ö. 5. yüzyılda bu mezar tipinin önceki ve sonraki yüzyıla göre daha az tercih edilmesinin nedeni, büyük olasılıkla M.Ö. 5. yüzyılın önemli ayaklanmalar ve savaşlarla geçmiş olmasıdır. Sürekli savaş hali şüphesiz Likya ve Karya'daki inşa

faaliyetlerini olumsuz yönde etkilerken, maliyeti yüksek anıt mezarlar yerine daha mütevazı gömü seçeneklerinin tercih edilmesine yol açıyor olmalıydı. Bu dönemde M.Ö. 6. yüzyıldaki üç örnekten daha küçük olsa da biçimsel olarak önemli benzerlikler taşıyan Ksanthos agorasındaki Mezar-ev bu yapı tipinin bu yüzyılda da inşa edildiğini, ancak yukarıdaki nedenlerden dolayı sayı ve boyut olarak zayıfladığını gösterir.

M.Ö. 4. yüzyılda ise Persler'in Yunanlılar karşısında gittikçe doğuya çekilmeleri ve uç bölgelerdeki nüfuzlarının azalması, yerel yöneticilerin ve soyluların önemlerinin tekrar artmasına neden olmuştur. Pers otoritesinin zayıflaması, Yunanlılar'ın da kendi aralarında savaşmaları Anadolu'da siyasi boşluğa neden olmuş, bu boşluk da güçlenen yerel beyler tarafından doldurulmuştur. Perikle, Maussollos gibi güçlü önderler bu ortamda ortaya çıkmışlardır. Büyük İskender'in Anadolu'ya geçmesine kadar sürecek olan bu ara dönemde Likya, Karya ve İyonya şehir devletleri tekrar zenginleşmiş ve buna paralel olarak Anadolu'da imar faaliyetleri artmıştır. Bu siyasi yapı rekabeti de beraberinde getirmiş ve prestij yapılarına olan ihtiyacı arttırmıştır. Anadolu krallıklarının zenginleşmesi, yerel, güçlü yöneticilerin ortaya çıkması ve rekabetin artmasıyla M.Ö. 4. yüzyılda büyük ve gösterişli podyumlu mezar anıtları tekrar önem kazanmış, Ksanthos'taki Nereidler Anıtı, Limyra'daki Perikle Heroonu, Halikarnassos'taki Maussolleion ve Knidos'taki Aslanlı Mezar bu yüzyılda inşa edilmiştir. Bu anıtlarda podyumun üzerindeki yapılar öncüllerinden farklı olarak ev değil, İyon veya Dor tapınağı biçimindedir. Bunun nedeni Yunanlılar'ın heroon geleneğinin Anadolu'da yerleşmiş olmasıdır.

M.Ö. 4. yüzyılda Karya'da hüküm süren Hekatomnoslar'ın Perslerle yakın ilişkide oldukları ve M.Ö. 377-353 arasında hüküm süren Maussollos'un da Pers ülkesini ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu yüzyılda güçlenen Anadolu'lu yerel beyler doğu ve batıdaki kültürlerden etkilenmiş, onların yöneticilere özenmişlerdir. M.Ö. 4. yüzyılın Pasargadae'sindeki en gözel anıt olan II. Kyros'un mezarını gören Maussollos'un kendi anıt mezarı için benzer bir form istemesi olasıdır. Maussollos'un hayattayken anıt mezarı için yer ayırdığı ve inşaatı başlattığı bilinmektedir. Basamaklı podyum, anıtın düz podyumlu olarak inşaatının başlamış olmasından ya da İran'daki anıttan çok daha büyük boyutta olması amaçlandığından Maussolleion'un zemininde uygulanamamış ve yapı düz –veya kademeli- podyumun üzerine oturtulmuş

basamaklı podyum ise hem yapının çatısı, hem de en üste yerleştirilen atlı heykelinin podyumu olarak uyarlanmış olabilir. Antik dünyanın en görkemli anıtlarından biri olan bu yapı izleyen yüzyıllardaki mezar anıtları için de bir model olmuş ve basamaklı podyum uzun süre yapılarda kullanılmıştır. Böylece Anadolu'dan çıkan bu form yaklaşık 200 yıl sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür.

KAYNAKLAR

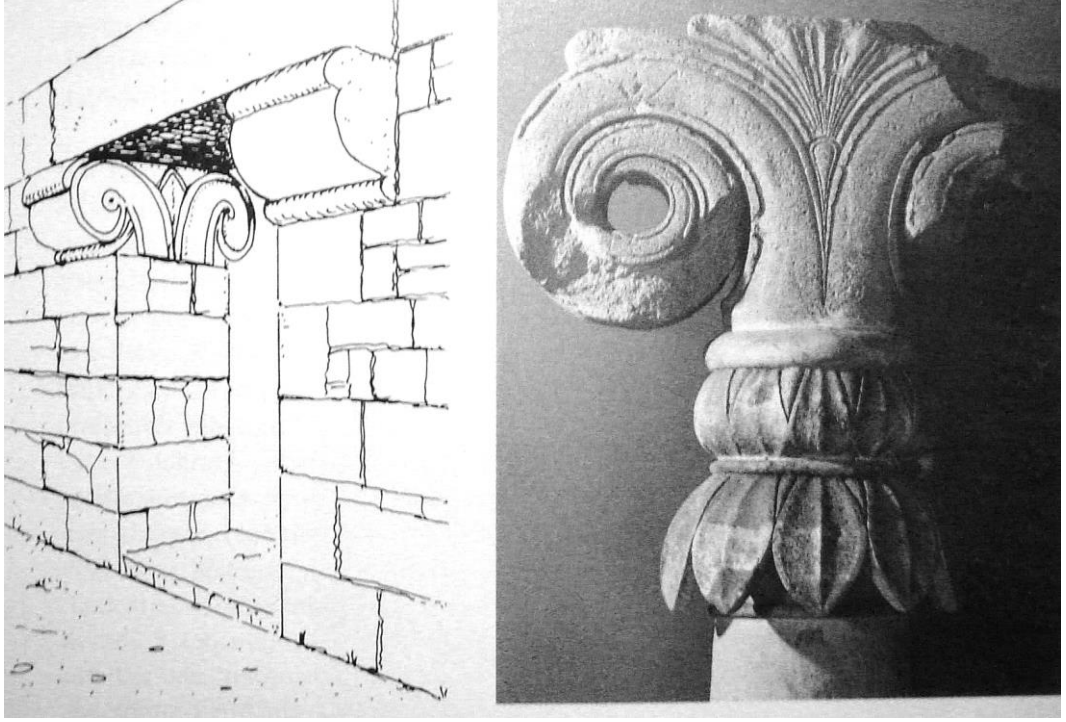
- Ağaoğulları, M. A.**, 2002. Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akurgal, E.**, 1998. Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul.
- Arrian**, 1976. Anabasis, Harvard University Press.
- Ateşlier, S.**, 1999. Daskyleion Buluntuları Işığında Batı Anadolu'da Akhaemenid Dönemi Mimarisi, yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Basirov, O. P. V. L.**, 1997. Achaemenian Funerary Practices in Western Asia Minor, *Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first international symposium on Anatolia in the achaemenid period*, Bandırma, 15-18 Ağustos 1997, s. 101-107.
- Bean, G. E.**, 2001. Eskiçağda Ege Bölgesi, Arion Yayınevi, İstanbul.
- Bean, G. E.**, 1998. Eskiçağda Lykia Bölgesi, Arion Yayınevi, İstanbul.
- Boardman, J.**, 2000. Persia and the West, Thames&Hudson, London.
- Borchardt, J.**, 1970. Das Heroon von Limyra, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, **85**, 353-390.
- Borchardt, J.**, 1976. Die Bauskulptur Des Heroons von Limyra, *Istanbuler Forschungen*, Band **32**.
- Borchardt, J.**, 1990. Das Heroon von Limyra, *Götter Heroen Herrscher in Lykien, Wien-München*, 75-78.
- Borchhardt, J.**, 1999. Limyra Zemuri Taşları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Bayburtluoğlu, C.**, 2004. Lykia, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Bingöl, O.**, 2004. Arkeolojik Mimari'de Taş, Homer Kitabevi, İstanbul
- Butler, H. C.**, 1922. Sardis, Volume I, The Excavations, Part I 1910-1914, Leyden.

- Cahill, N.**, 1988. Taş Kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia, *American Journal of Archaeology* **92**, 481-501.
- Childs, W. A. P.**, 1981. Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-Examined, *Anatolian Studies*, **31**, 55-80.
- Coulton, J. J.**, 1977. Ancient Greek Architects at Work, Oxford.
- Des Courtils, J.**, 2003. Ksanthos ve Letoon Rehberi, Ege Yayınları, İstanbul.
- Culican, W.**, 1965. The Medes and the Persians, London.
- Çevik, N.**, 2002. Taşların İzinde Likya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Dieulafoy, M.**, 1889. L'Art antique de la Perse, Paris.
- Dinsmoor, W. B.**, 1975. The Architecture of Ancient Greece, London.
- Dedeoğlu, H.**, 2003. The Lydians and Sardis, A Turizm Yayınları, İstanbul.
- Demandt, A.**, 1968. Studien zur Kaba-i Zerdoscht, *Archäologischer Anzeiger*, 520-540.
- Demargne, P.**, 1989. Fouilles de Xanthos, Tome II, Paris.
- Demargne, P.**, 1974. Fouilles de Xanthos, Tome IV, Paris.
- Demargne, P.**, 1990. Das Nereiden-Monument von Xanthos, *Götter Heroen Herrscher in Lykien, Wien-München*, 65-69.
- Der Neue Pauly.**, 1998. Enzyklopädie der Antike, Stuttgart.
- Ekschmitt, W.**, 1984. Die Sieben Weltwunder, Mainz.
- Ghirshman, R.**, 1954. Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest, Pelican, London.
- Hanfmann, G. M. A.**, 1962. A Short Guide to the Excavations at Sardis, New York.
- Hanfmann, G. M. A.**, 1971. Letters From Sardis, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts.
- Hanfmann, G. M. A.**, 1983. Sardis From Prehistoric to Roman Times, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts.
- Herodotos**, 2002. Herodot Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hoepfner, W.**, 1993. Zum Mausoleum von Belevi, *Archäologischer Anzeiger*, 111-123.

- Isokrates**, 1990. Panegyricus, Aris & Phillips.
- İdil, V.**, 1993. Likya Lahitleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ksenophon**, 1985. Cyropaedia, Harvard University Press.
- Kuban, Z.**, 1996. Die Felsgräber von Limyra in Lykien, yayınlanmamış doktora tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Jeppesen, K.**, 1981. The Maussoleion at Halikarnassos, Vol. 1, The Sacrificial Deposit, Aarhus University Press, Copenhagen.
- Kleiss, W.**, 1996. Bemerkungen zum Pyramid Tomb in Sardis, *Istanbul Mitteilungen*, **46**, 135-140.
- Lawrence, A. W.**, 1966. Greek Architecture, Penguin Books.
- McEvedy, C.**, 2004. İlkçağ Tarih Atlası, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MacKendrick, P.** 1981. Greek Stones Speak, W.W. Norton & Company, New York, London.
- Mansel, A. M.** 1999. Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Müller - Wiener, W.** 1988. Griechisches Bauwesen in der Antike, München.
- Nylander, C.**, 1970. Ionians in Pasargadae, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Olmstead, A. T.**, 1959. History of the Persian Empire, The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Özyiğit, Ö.**, 2002. 2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara, 333-349.
- Parrot, A.**, 1949. Ziggurats et tour de Babel, Paris.
- Pedersen, P.**, 1991. The Maussoleion at Halikarnassos, Vol. 3:1, The Maussoleion Terrace, Aarhus University Press, Copenhagen.
- Perrot, G. ve Chipiez, C.**, 1892. History of Art in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia, London.
- Pliny**, 1991. Natural History, Penguin Classics, USA.
- Praschniker, C., Theuer, M.**, 1979. Forschungen in Ephesos, Band VI, Das Mausoleum von Belevi, Österreichisches Archäologisches Institut, Wien.

- Ratté, Ch.**, 1992. The Pyramid Tomb at Sardis, *Istanbuler Mitteilungen*, **42**, 135-161.
- Reinhard, H. – Ruggendorfer, P.**, 2002. Forschungen am Mausoleum von Belevi, *Jahreshefte des Österreichisches Archaologisches Institut*, **71**, 149-176.
- Ridgway, S. B.**, 1999. Prayers in Stone, University of California Press.
- Saltuk, S.**, 1997. Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Sarre, F.**, 1922. Die Kunst des alten Persiens, Berlin.
- Shoe, L. T.**, 1936. Profiles of Greek Mouldings, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Stevens, G. P.**, 1927. The Erechtheum, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Strabon** 2000. Geographika, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Stronach, D.**, 1978. Pasargadae, Oxford University Press, Oxford
- Serdaroğlu, Ü.**, 1982. Bautätigkeit in Anatolien unter der persischen Herrschaft, *Palast und Hütte*, Verlag Philipp von Zabern.
- Şenel, A.**, 1996. Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Vitruvius**, 1993. Mimarlık Üzerine On Kitap Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Waelkens, M.**, 1982. Hausähnliche Gräber in Anatolien vom 3. Jht. v. Chr. bis in die Römerzeit, *Palast und Hütte*, Verlag Philipp von Zabern.
- Waywell, G. B.**, 1980. Mausolea in South-west Asia Minor, *YAYLA Third Report of the Northern Society for Anatolian Archaeology*, 4-1.
- Weber, G.**, 1885. Trois tombeaux archaïques Phocée, *Revue Archeologique*, 129-138.
- Wiesehöfer, J.**, 2003. Antik Pers Tarihi, Telos Yayıncılık, İstanbul.

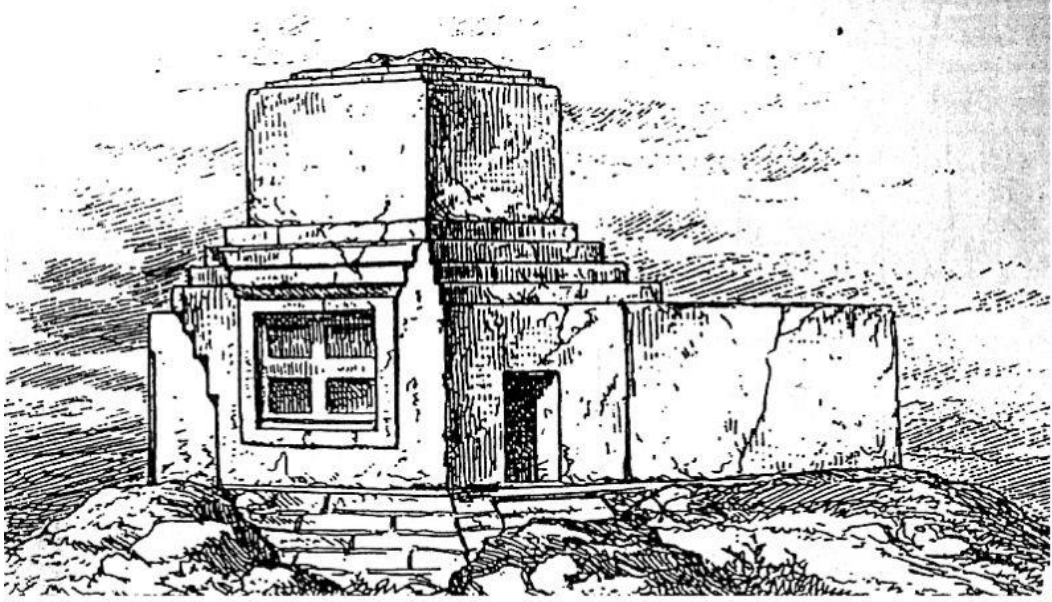
ŞEKİLLER

ŞEKİL 1 Aiol sütun başlığı,
solda: Hazor (İsrail; M.Ö. 9. yy.) sağda: Neandria (Truva; M.Ö. 6. yy.), (Coulton)

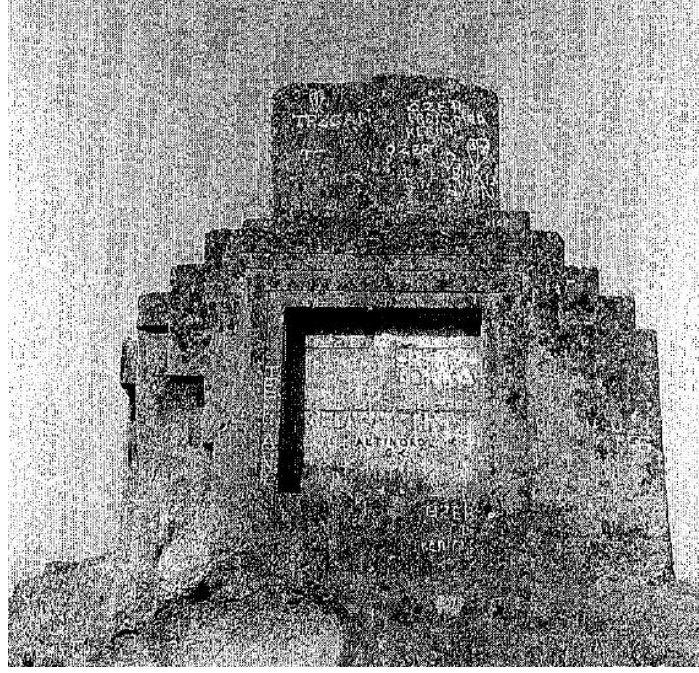
ŞEKİL 2 Taş Kule ve yakın çevresi

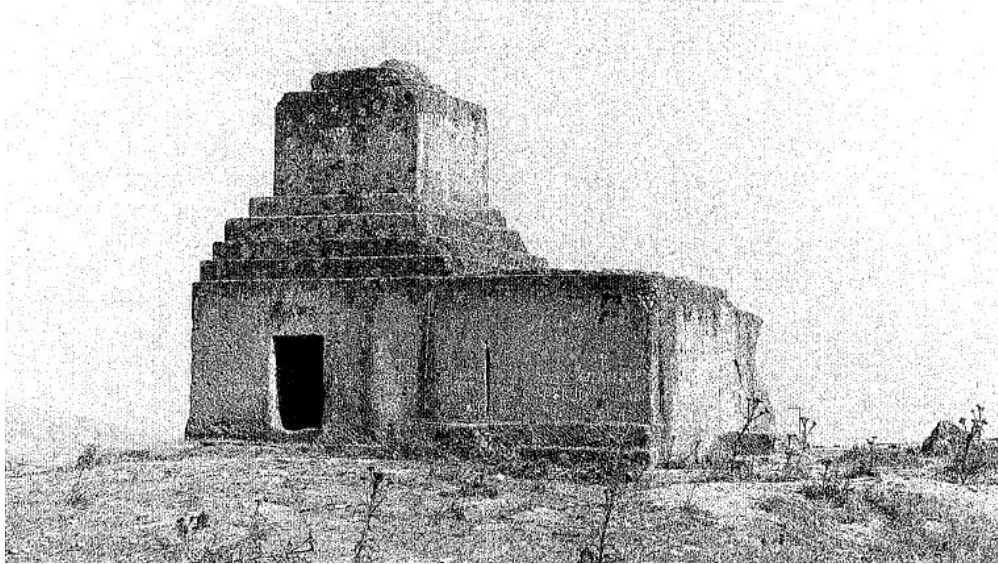
ŞEKİL 3 Taş Kule'nin restorasyondan önceki çizimi (Boardman)

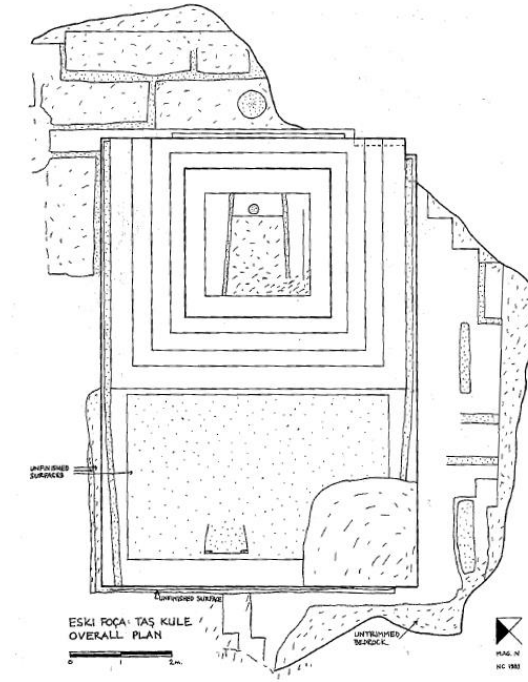
ŞEKİL 4 Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)

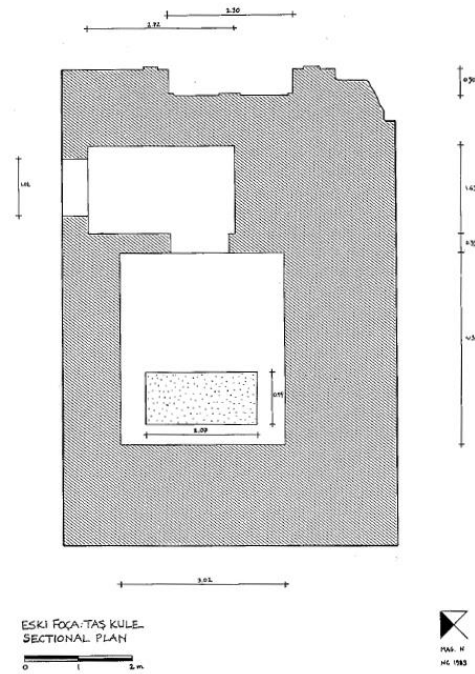
ŞEKİL 5 Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)

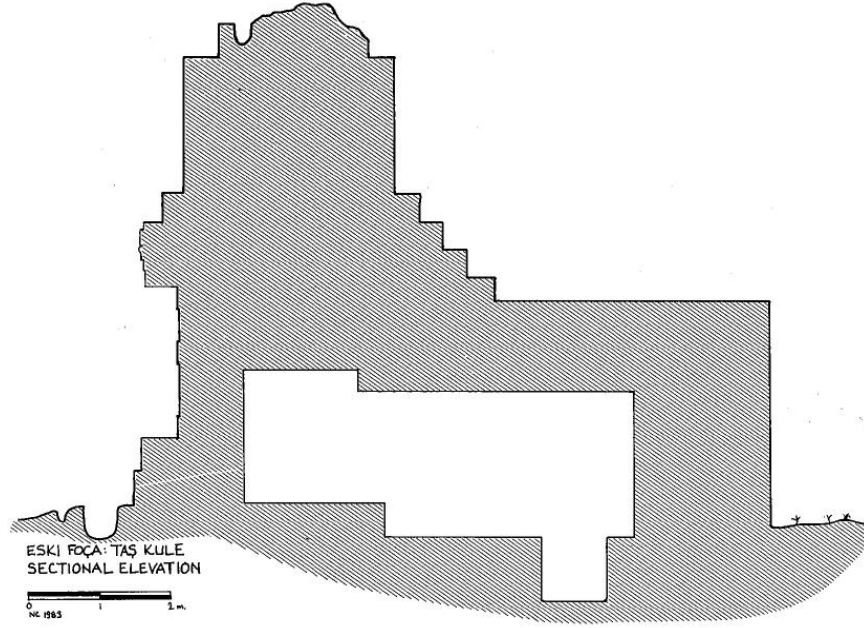
ŞEKİL 6 Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Cahill)

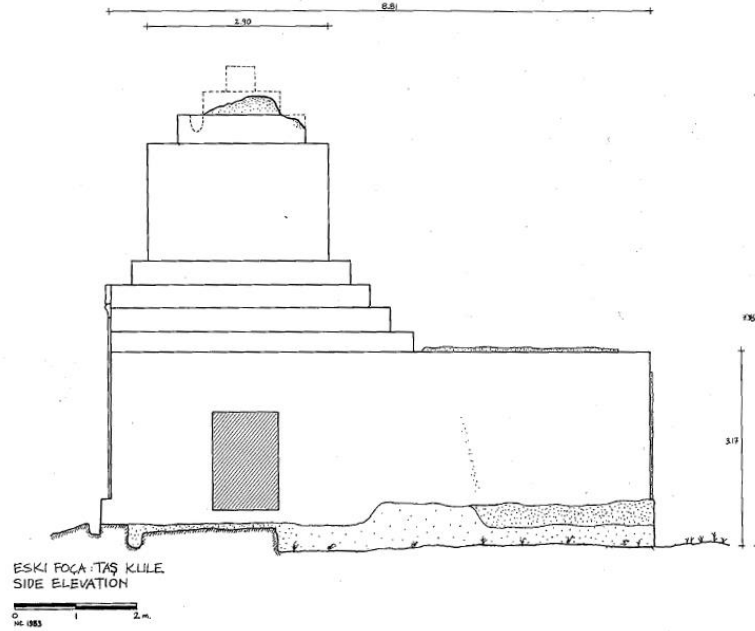
ŞEKİL 7 Taş Kule, vaziyet Planı (Cahill)

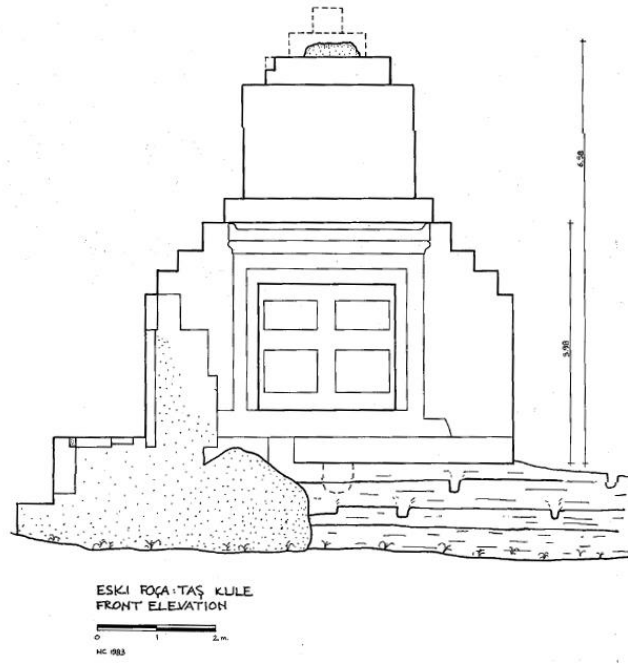
ŞEKİL 8 Taş Kule, iç mekanların planı (Cahill)

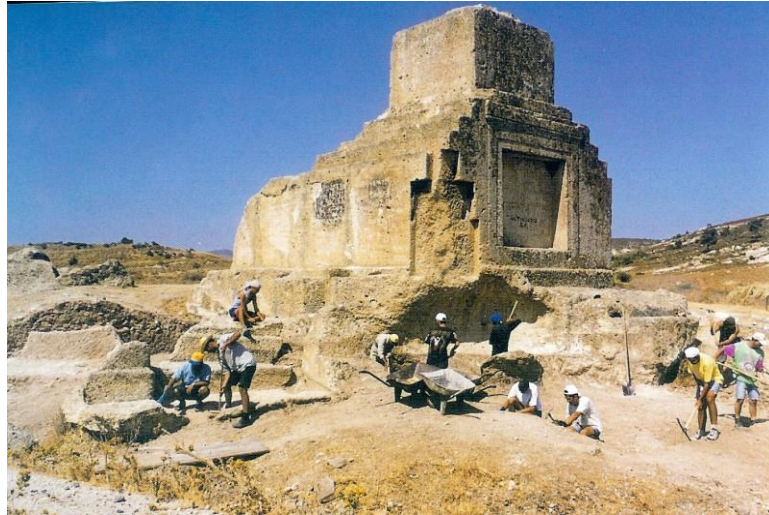
ŞEKİL 9 Taş Kule, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kesit (Cahill)

ŞEKİL 10 Taş Kule, kuzeybatı görünüşü (Cahill)

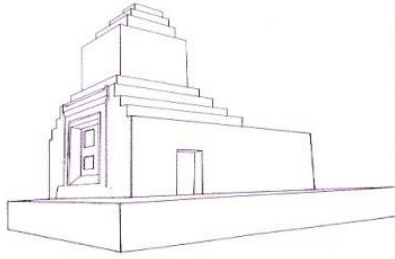
ŞEKİL 11 Taş Kule, kuzeydoğu görünüşü (Cahill)

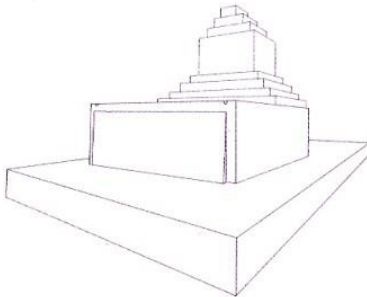
ŞEKİL 12 Taş Kule'nin restorasyondan önceki durumu (Özyiğit)

ŞEKİL 13 Taş Kule, restorasyon aşaması
(kaynak: www.turkishdailynews.com/old_editions/10_29_00/feature2.htm)

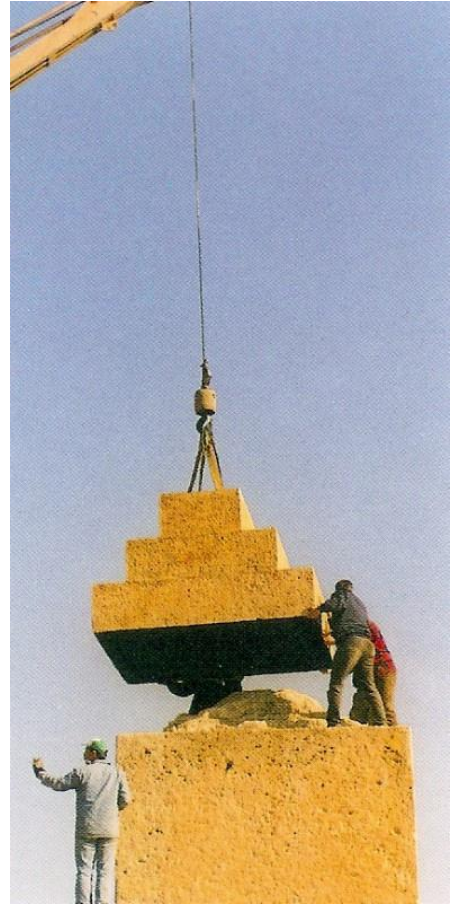

*Pers Mezar Anıtı'nın
rekostrüksiyonu (kuzeyden)*

*Pers Mezar Anıtı'nın
rekostrüksiyonu (güneyden)*

(Çizimler: Y. Mimar-Restoratör Ercument Kuyumcu)

ŞEKİL 14 Taş Kule, yapının restitüsyonu (Özyiğit) ŞEKİL 15 Taş Kule, Üst kısmın yerine konulması (Özyiğit)

ŞEKİL 16 Taş Kule, Güneybatı görünüşü

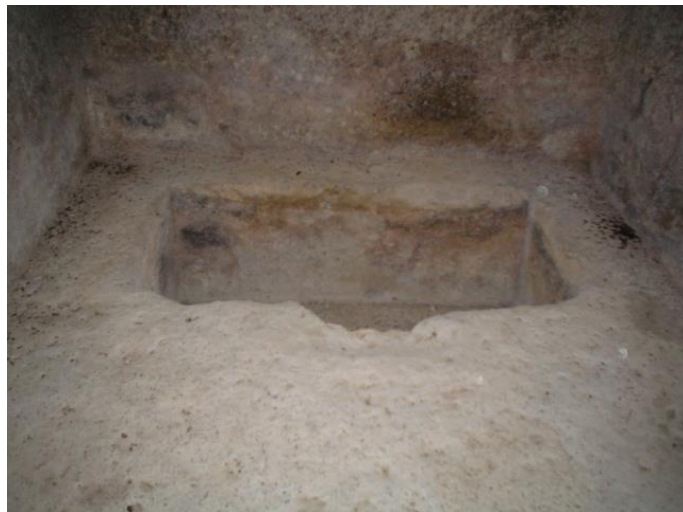
ŞEKİL 17 Taş Kule, kuzeyden görünüş

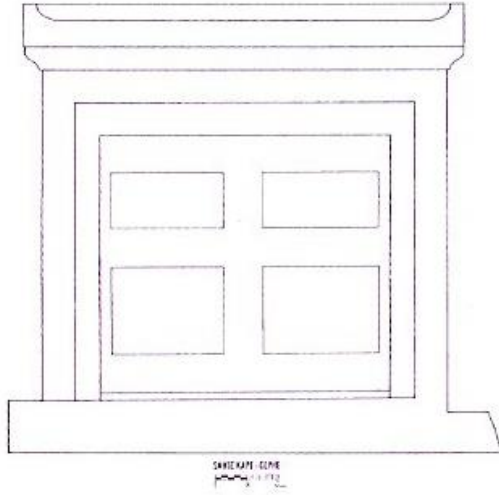
ŞEKİL 18 Taş Kule, Doğudan görünüş

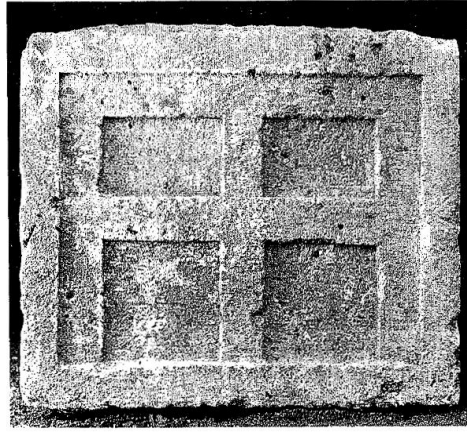
ŞEKİL 19 Taş Kule, zemin kotundaki oyuklar

ŞEKİL 20 Mezar odasındaki mezar çukuru

ŞEKİL 21 Taş Kule, sahte kapı (Özyiğit)

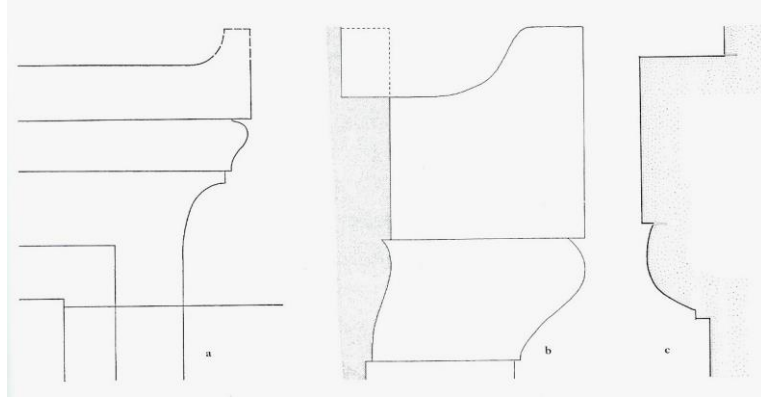
ŞEKİL 22 Sardes nekropolisinden kapı taşı (Cahill)

ŞEKİL 23 Sahte kapı önünde ayin yapan bir rahip. Daskleion’da bulunan ve 5.yüzyıla tarihlenen bir kabartma, İtatanbul Arkeoloji Müzesi (Dedeoğlu)

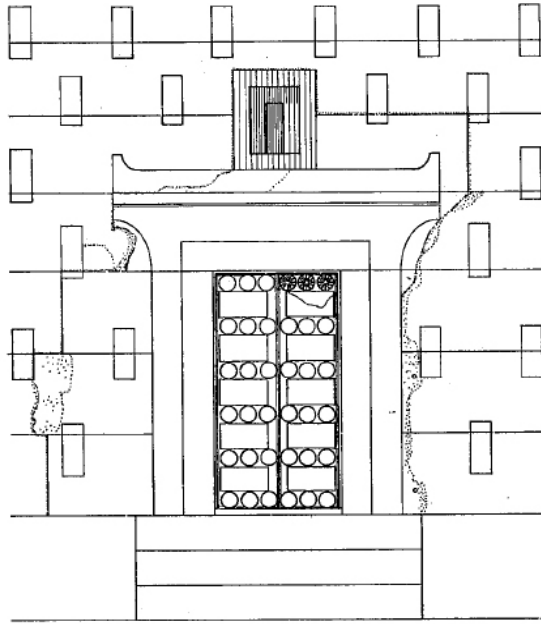

ŞEKİL 24 Taş Kule'nin Kuzeydoğu tarafında, alt seviyedeki çukur ve kanallar (Cahill)

ŞEKİL 25 Kapı Profilleri (Boardman)

(a) Pasargadae'deki II. Kyros'un mezarı, (b) Nakş-i Rüstem'deki Kule, (c) Phokaia'daki Taş Kule

ŞEKİL 26 Pasargadae, Süleyman Zindanı kapı pervazı (D. Stronach)

ŞEKİL 27 Ksanthos, podyumlu lahit ve paye mezar (Umar)

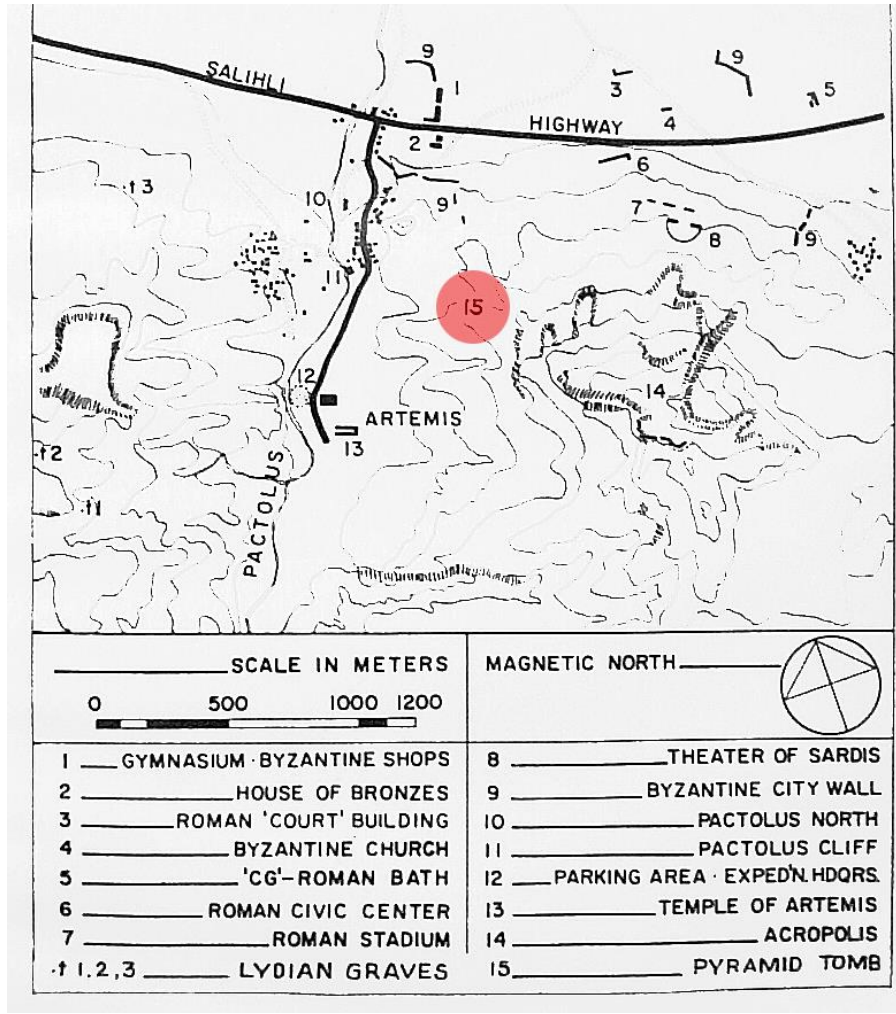
ŞEKİL 28 Gur-i Dukhtar anıt mezarı ve yakın çevresi (Stronach)

ŞEKİL 29 Gur-i Dukhtar'daki anıt mezar (Boardman)

ŞEKİL 30 Sardes'te Kral Alyattes'in tümölüsü

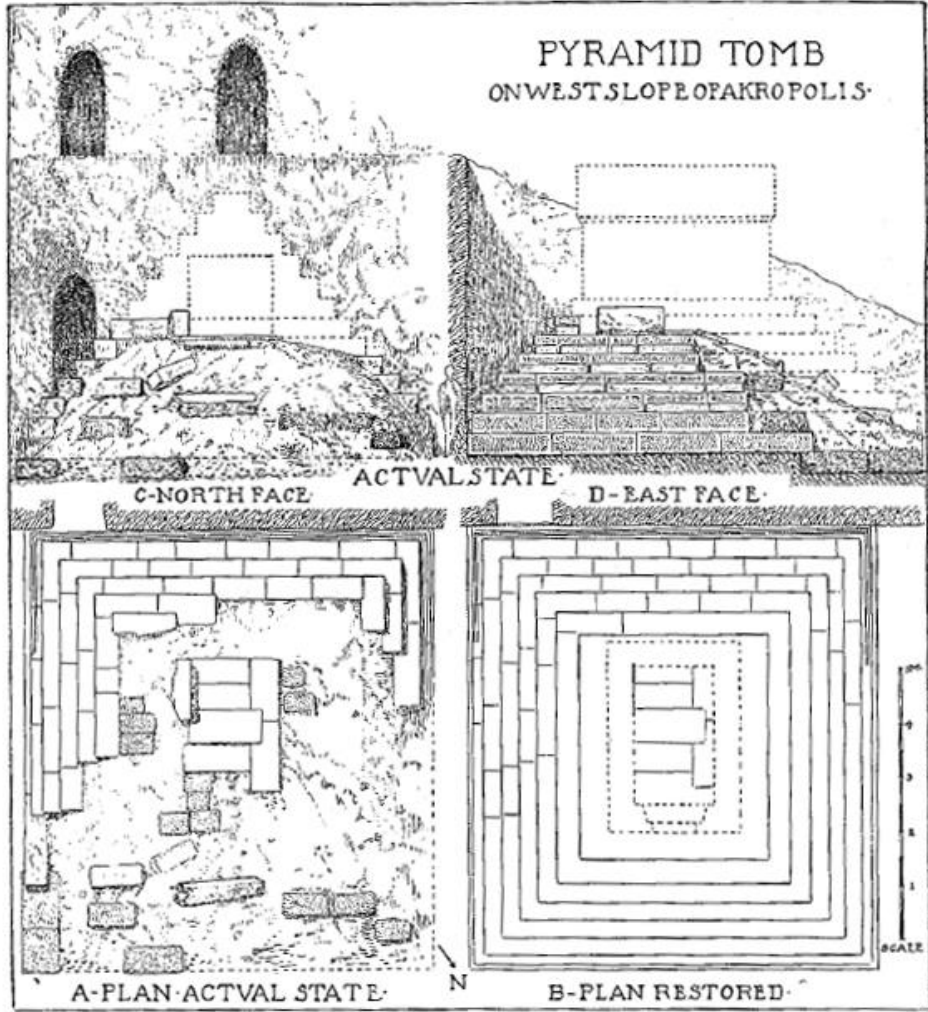
ŞEKİL 31 Piramit Mezar ve yakın çevresi (Hanfmann, 1962)

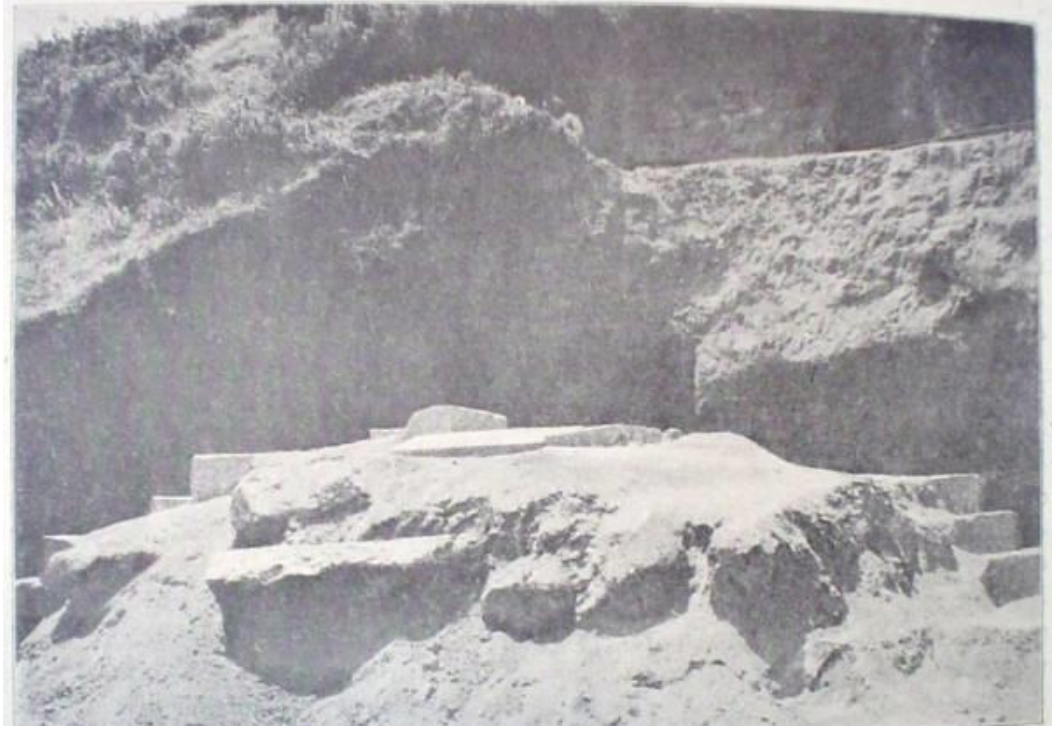
ŞEKİL 32 Piramit Mezar'ın oturduğu platform, karşıdan görünüş

ŞEKİL 33 Piramit Mezar, 1969 kazısından fotoğraf (Hanfmann, 1983)

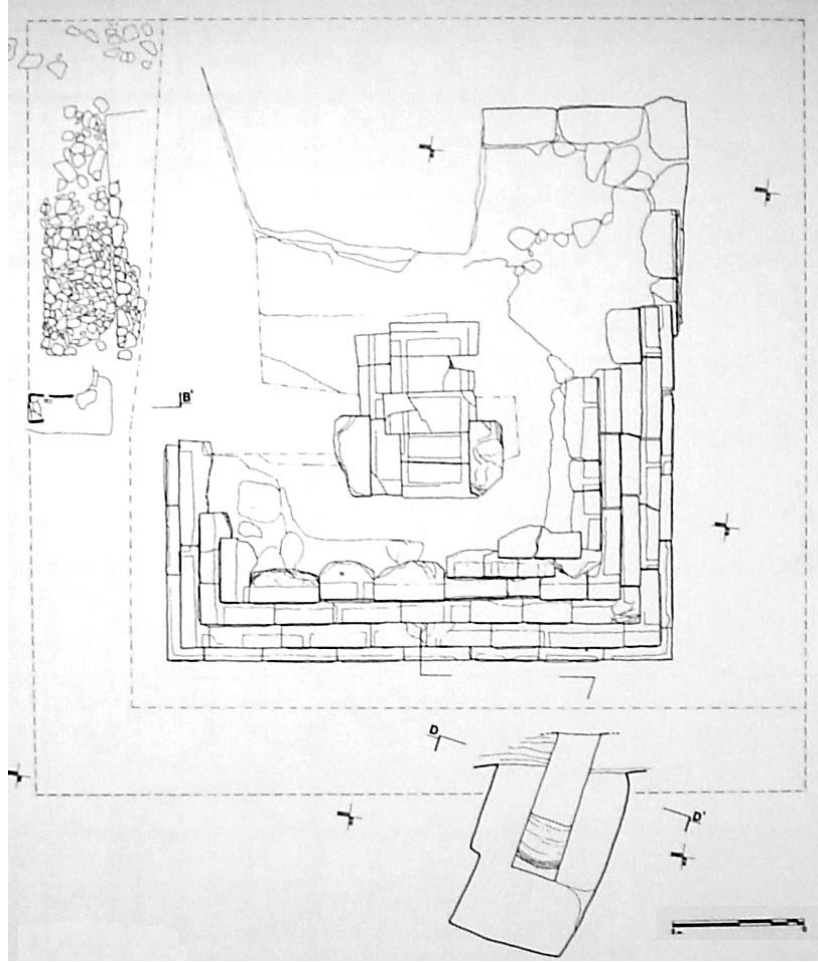
ŞEKİL 34 Piramit Mezar'ın 1914'deki rölövesi ve Butler'ın restitüsyon önerileri (Butler)

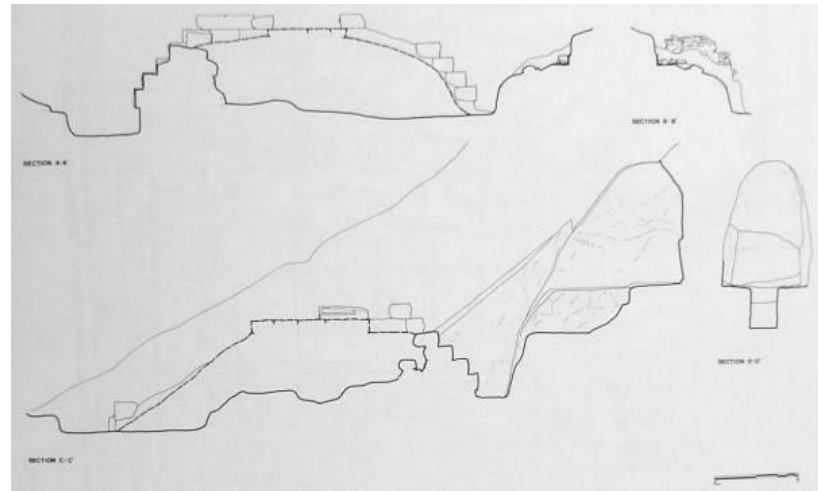
ŞEKİL 35 Piramit Mezar ve yakın çevresi-1914 (Butler)

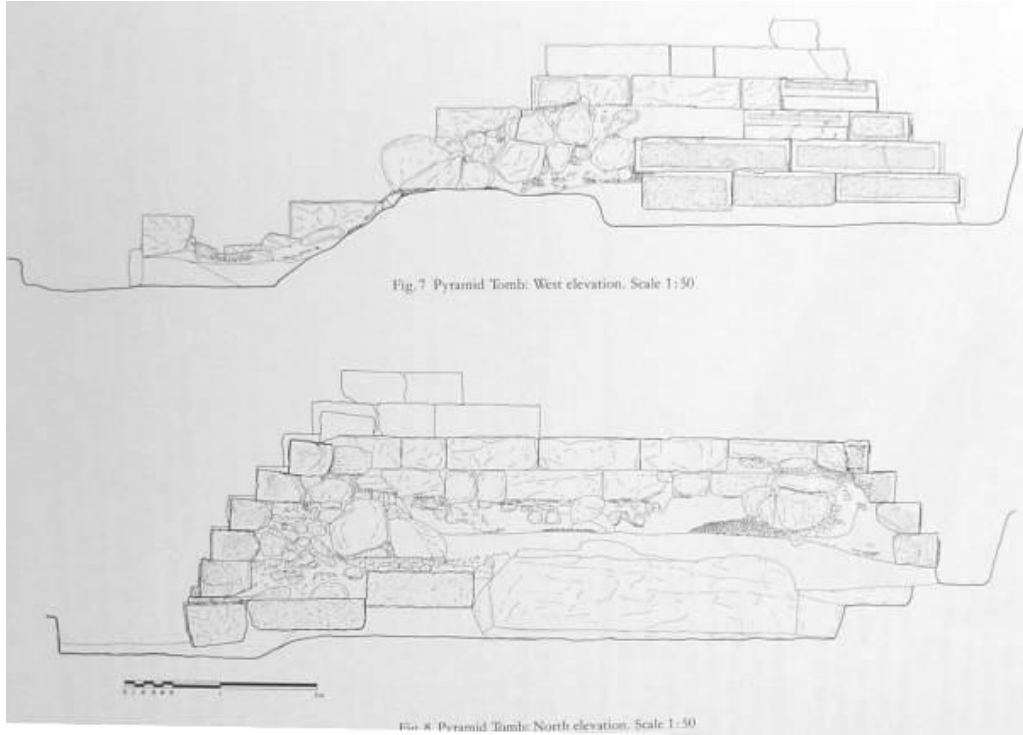
ŞEKİL 36 Piramit Mezar ve yakın çevresi-2004

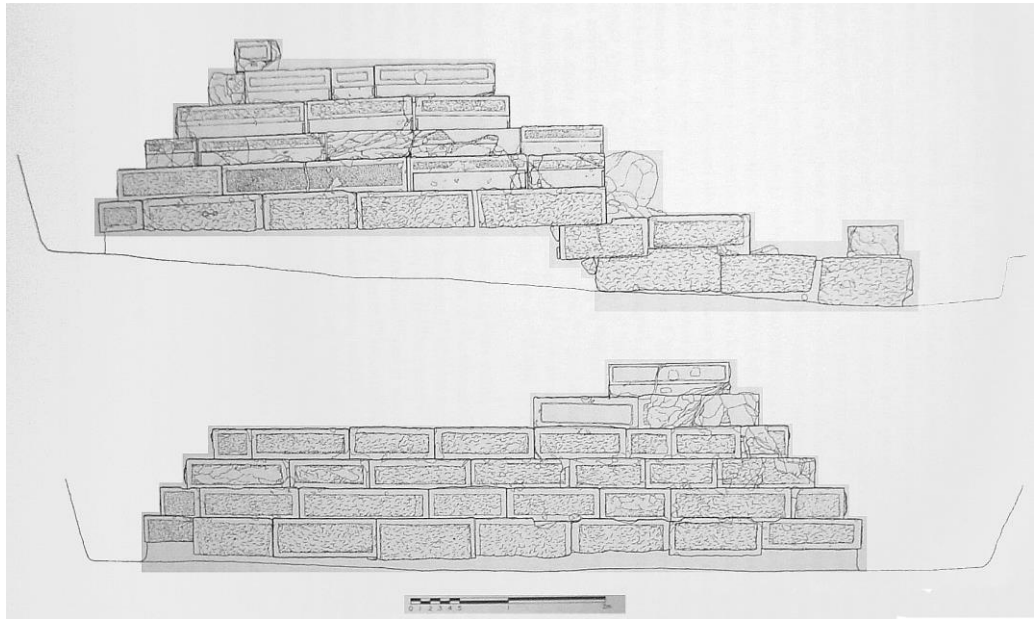
ŞEKİL 37 Piramit Mezar, plan rölövesi (Ratté)

ŞEKİL 38 Piramit Mezar, kesitler (Ratté)

ŞEKİL 39 Piramit Mezar, batı ve kuzey cepheleri (Ratté)

ŞEKİL 41 Piramit Mezar, üst yapının oturduğu varsayılan taş döşeme

ŞEKİL 42 Piramit Mezar, aşağı düşmüş olabilecek taşların bulunması amacıyla 1969 yılında açılan yarık (Hanfmann, 1971)

ŞEKİL 43 Piramit Mezar, doğu cephesinde farklı yüzey dokularına sahip taşlar (Ratté)

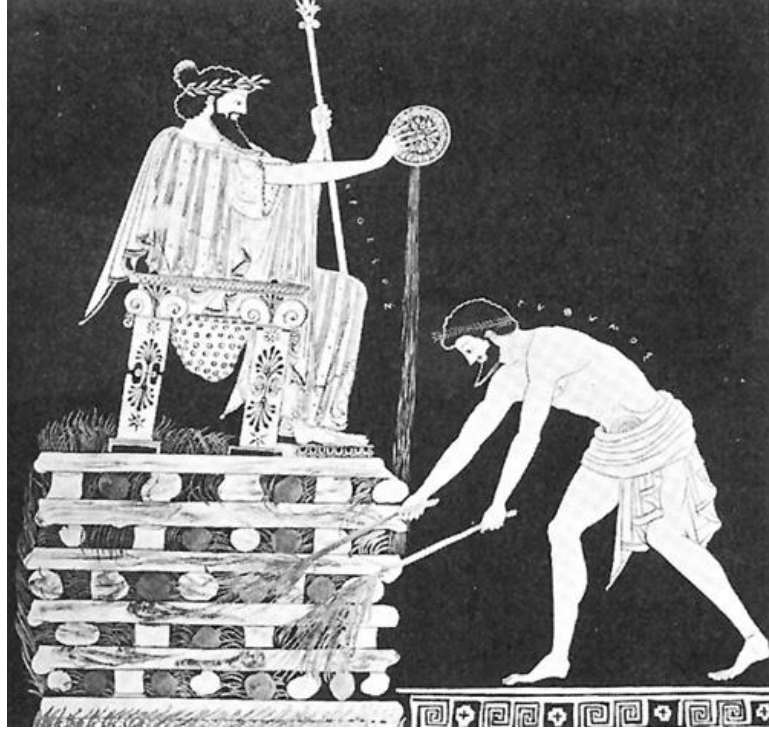

ŞEKİL 44 Piramit Mezar , taşların tümünün yüzeyinde rastlanan iki farklı doku

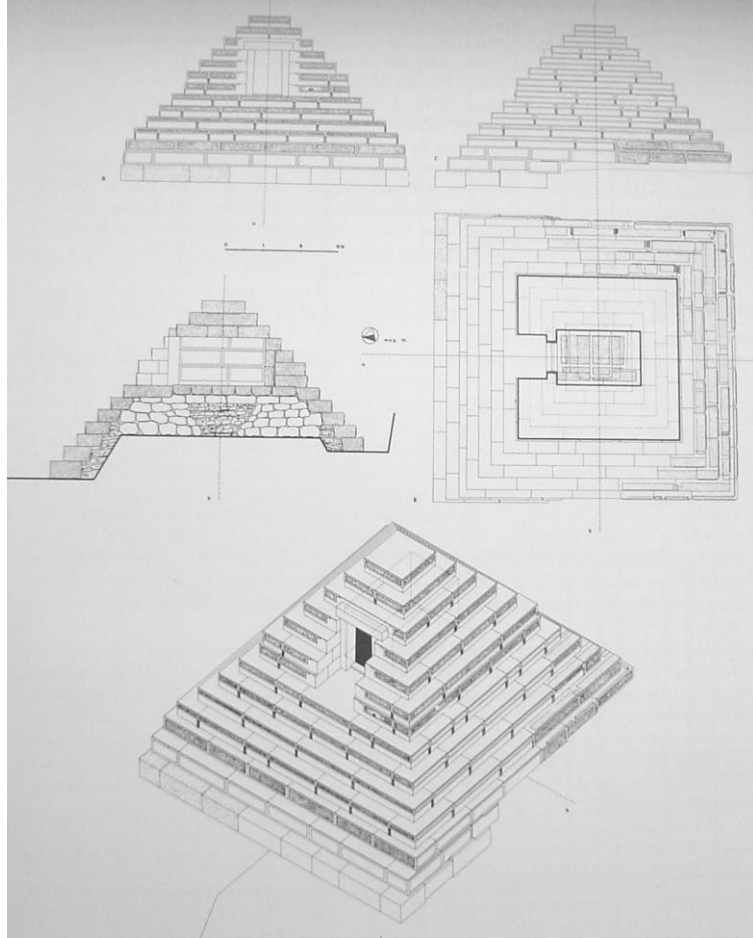

 Kaba Yonu İnce Yonu (1.Seviye) İnce Yonu (2.Seviye)

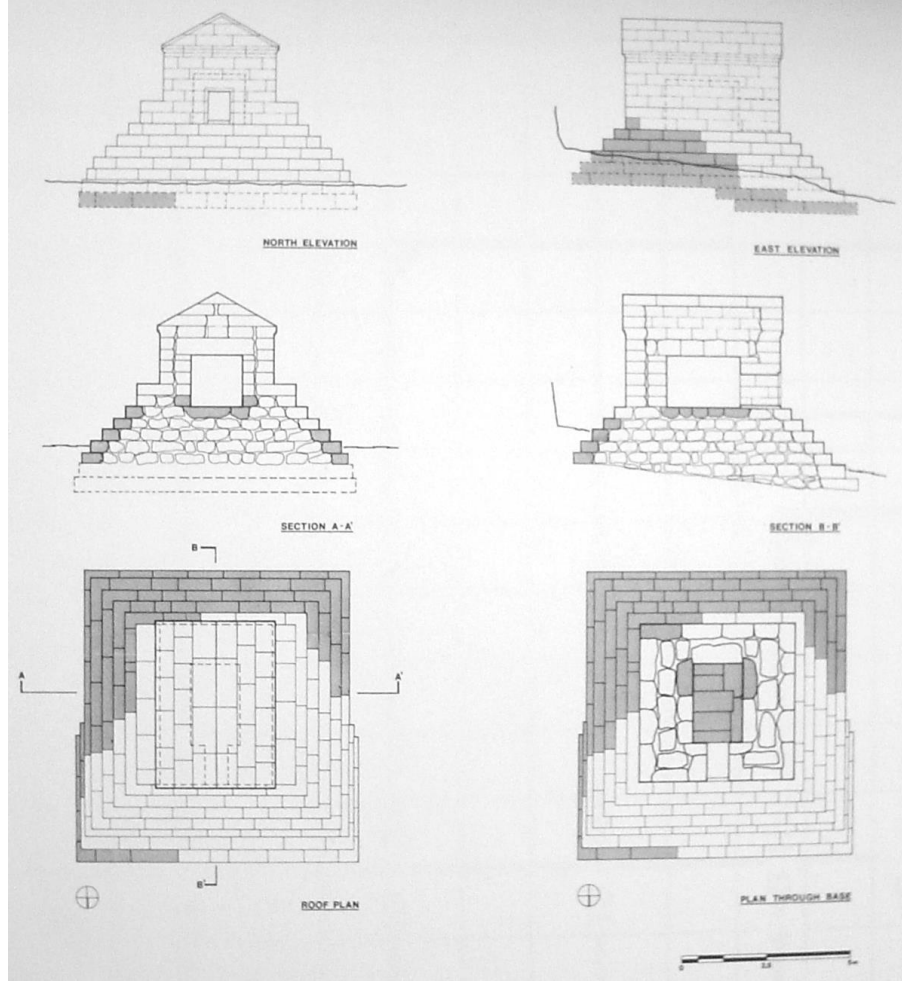
ŞEKİL 45 Piramit Mezar, doğu cephesinde taş işleme düzeni

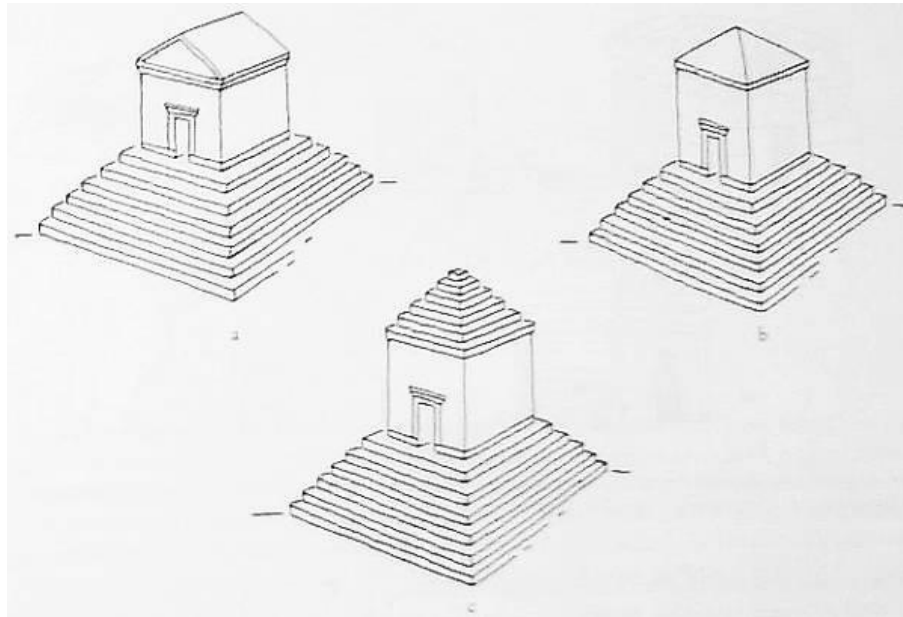
ŞEKİL 46 Myson'un vazo resmi (Olmstead)

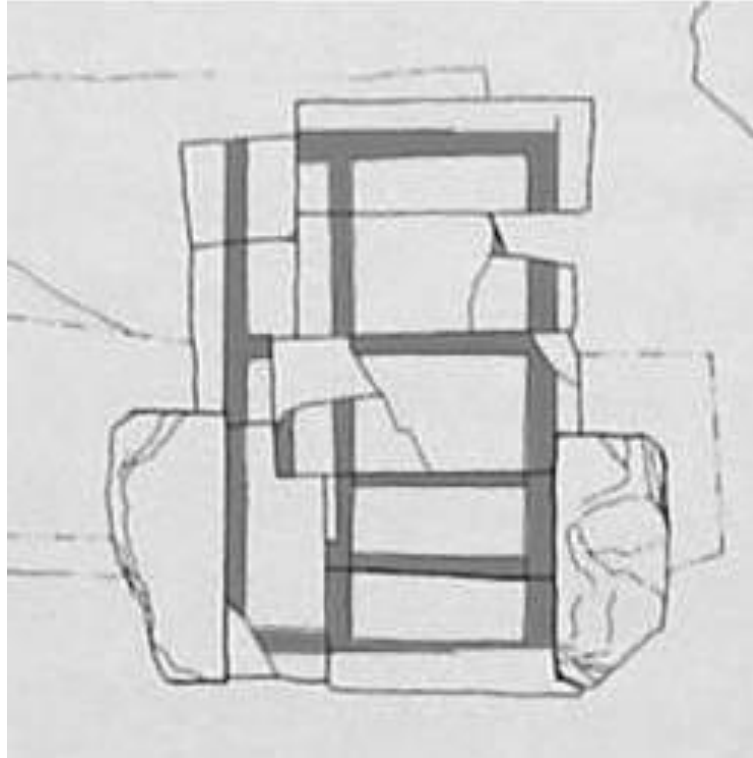
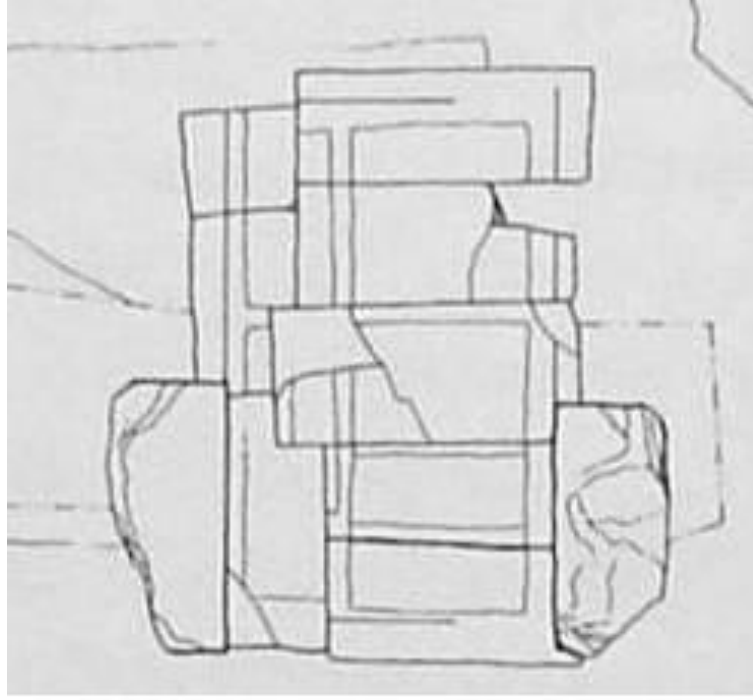
ŞEKİL 47 Piramit Mezar, Kasper'in restitüsyonu (Ratté)

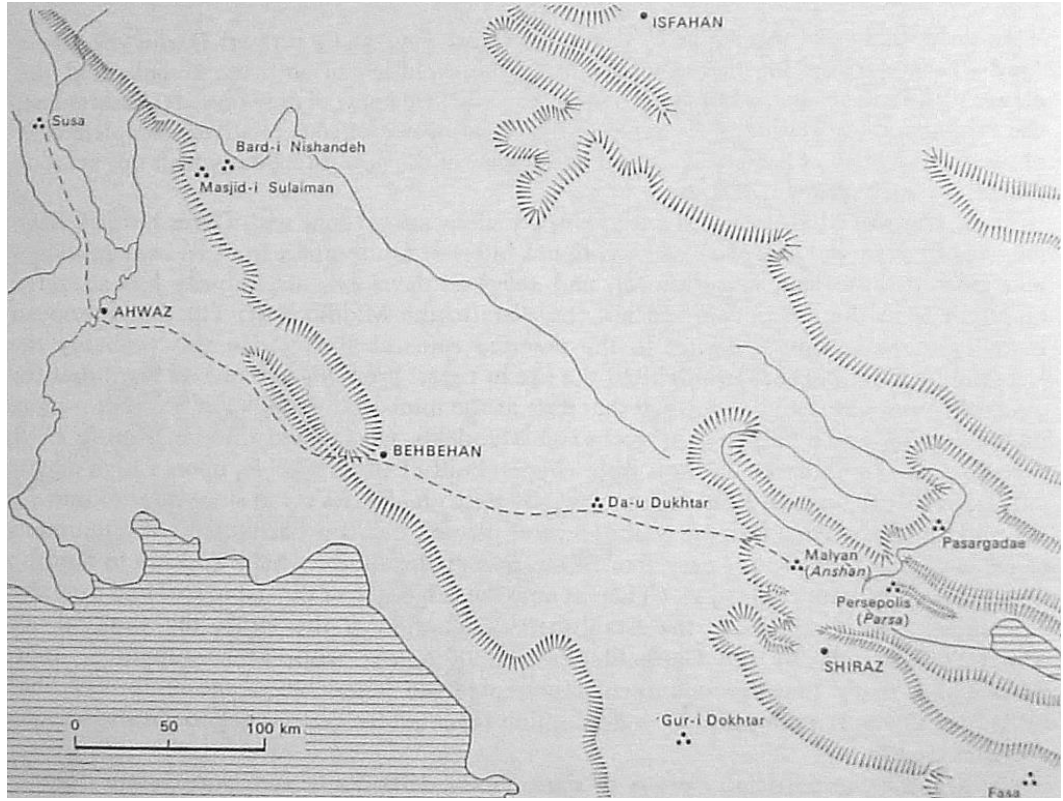
ŞEKİL 48 Piramit Mezar, Ratté'nin restitüsyonu (Ratté)

ŞEKİL 49 Piramit Mezar, Kleiss'in üst yapıya ilişkin restitüsyon önerileri (Kleiss)

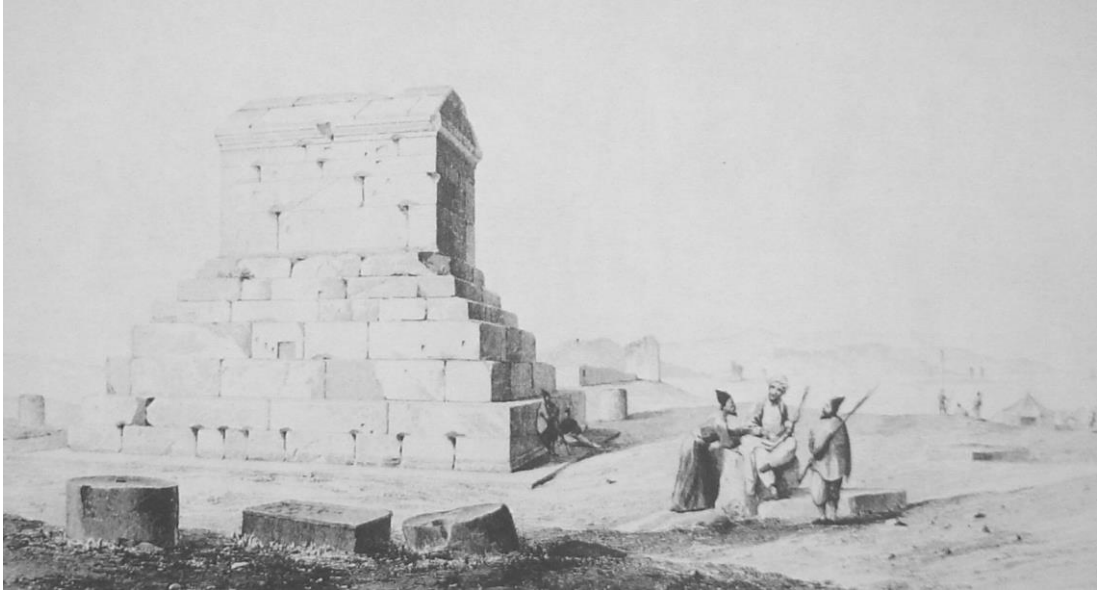
ŞEKİL 50 Piramit Mezar, olası üst yapının oturduğu taş döşemede izler (Ratté)

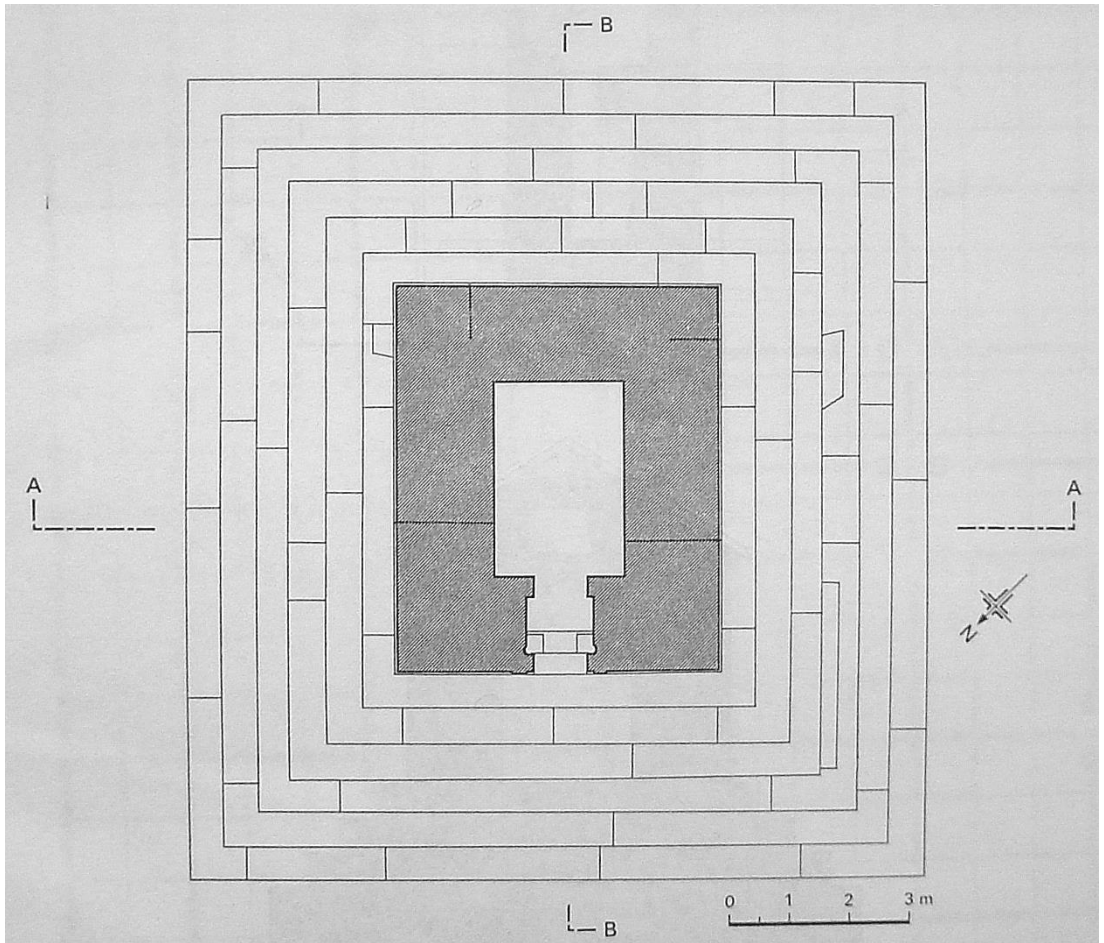
ŞEKİL 51 İran haritası (Stronach)

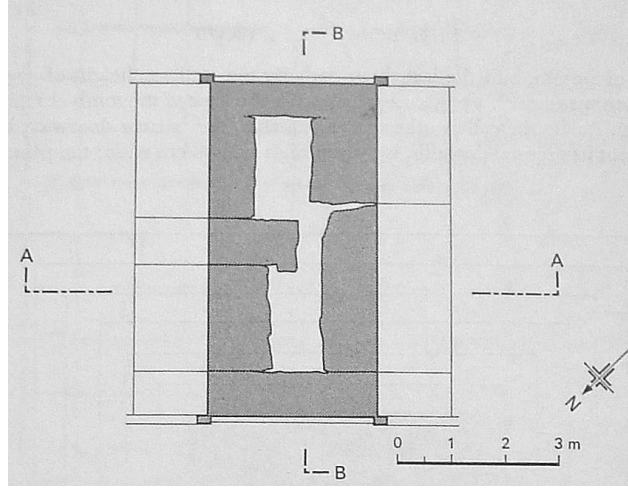
ŞEKİL 52 Pasargadae ve II. Kyros'un mezarının yeri (Stronach)

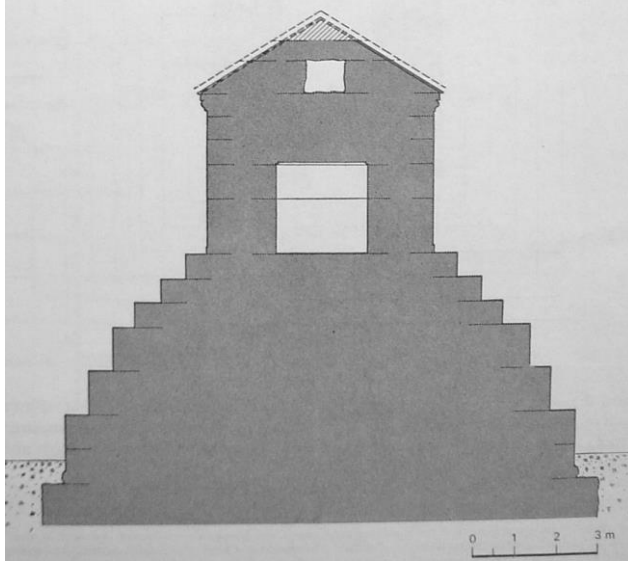
ŞEKİL 53 II. Kyros'un mezarının 1840'daki durumunu gösteren, Flandin ve Coste tarafından yapılan çizim (Stronach)

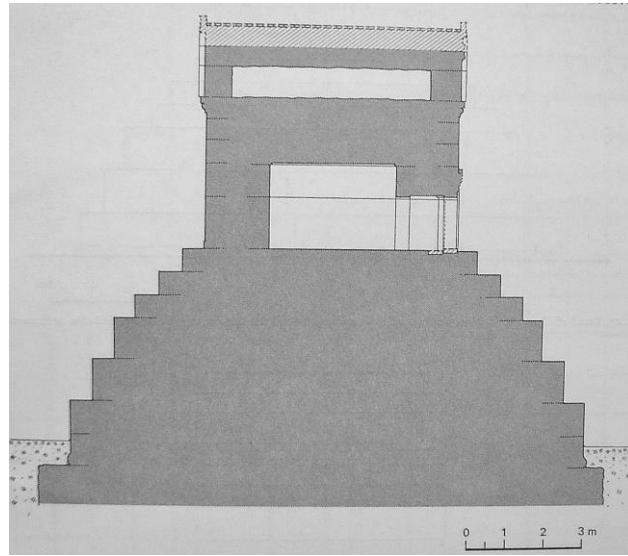
ŞEKİL 54 II. Kyros'un mezarı, plan (Stronach)

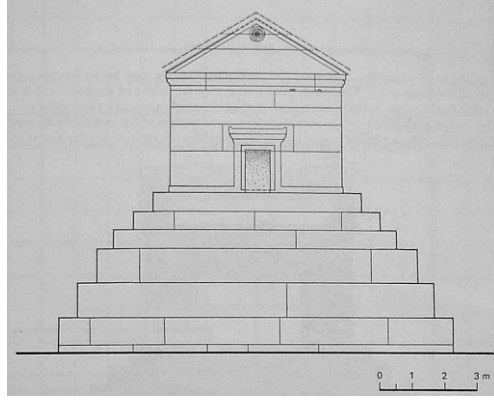
ŞEKİL 55 II. Kyros'un mezarı, Çatı boşluğunun planı (Stronach)

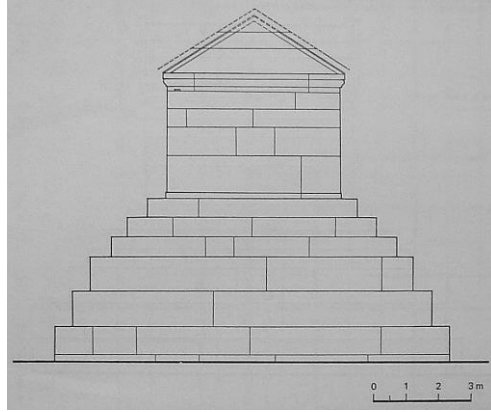
ŞEKİL 56 II. Kyros'un mezarı, A-A Kesiti (Stronach)

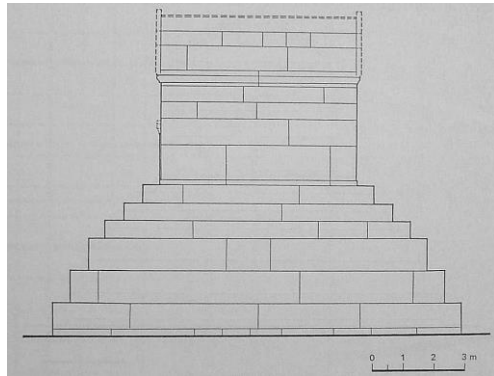
ŞEKİL 57 II. Kyros'un mezarı, B-B Kesiti (Stronach)

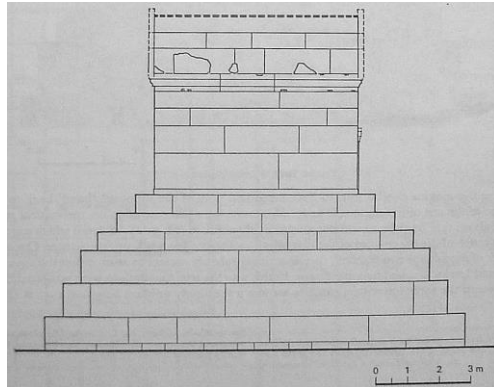
ŞEKİL 58 II. Kyros'un mezarı, kuzeybatı cephesi (Stronach)

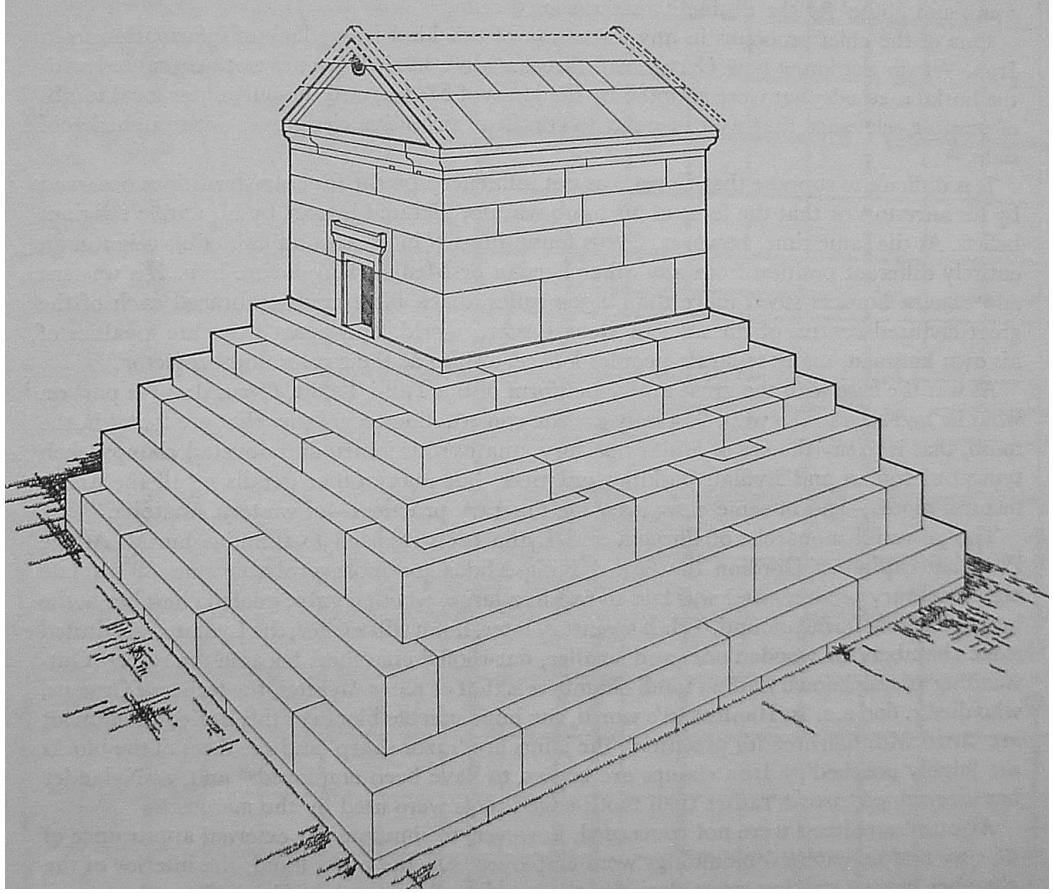
ŞEKİL 59 II. Kyros'un mezarı, güneydoğu cephesi (Stronach)

ŞEKİL 60 II. Kyros'un mezarı, güneybatı cephesi (Stronach)

ŞEKİL 61 II. Kyros'un mezarı, kuzeydoğu cephesi (Stronach)

ŞEKİL 62 II. Kyros'un mezarı, perspektif restitüsyonu (Stronach)

ŞEKİL 63 II. Kyros'un mezarı ve yakın çevresi (Stronach)

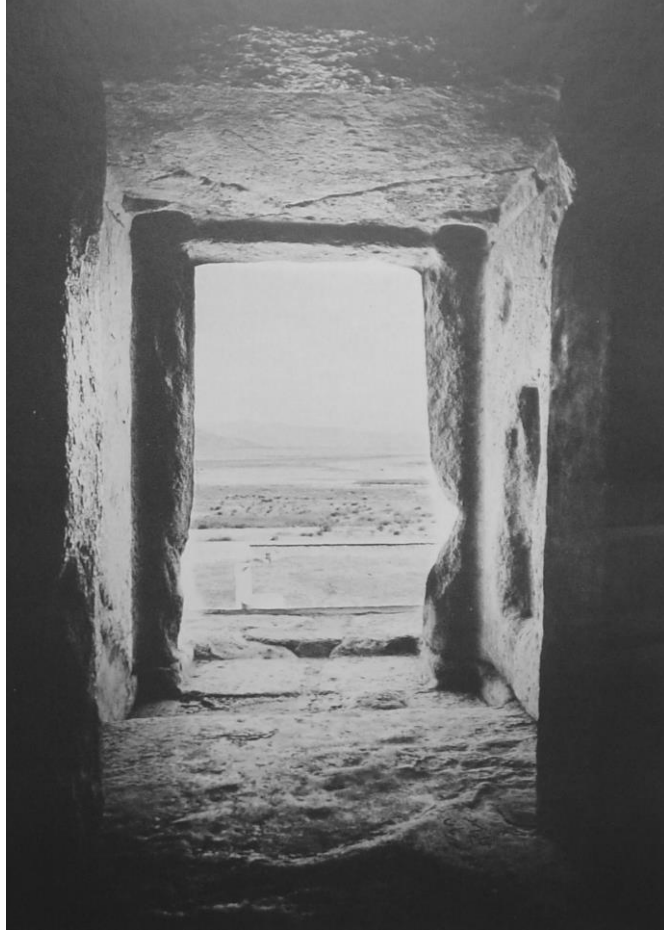
ŞEKİL 64 II. Kyros'un mezarı, batıdan görünüş (Stronach)

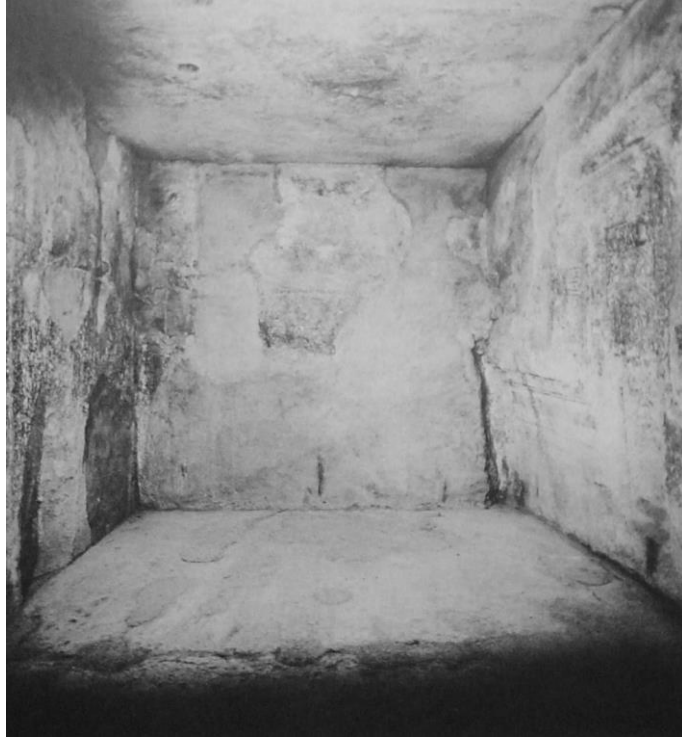
ŞEKİL 65 II. Kyros'un mezarı, güneybatı cephesi (Stronach)

ŞEKİL 66 II. Kyros'un mezarı, kuzeybatı cephesi (Stronach)

ŞEKİL 67 II. Kyros'un mezarı, mezar odası (Stronach)

ŞEKİL 68 II. Kyros'un mezarı, mezar odası (Stronach)

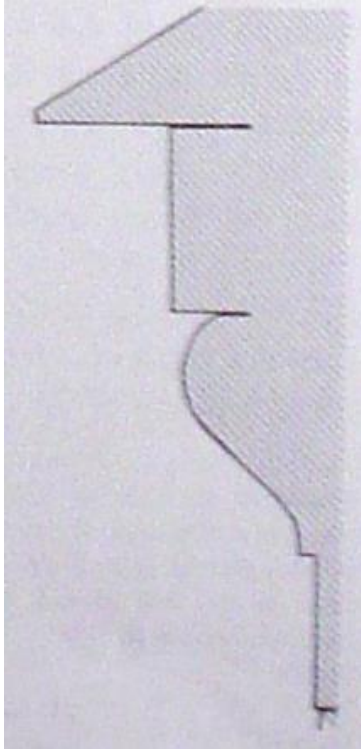
ŞEKİL 69 II. Kyros'un mezarı, kapı açıklığı (Stronach)

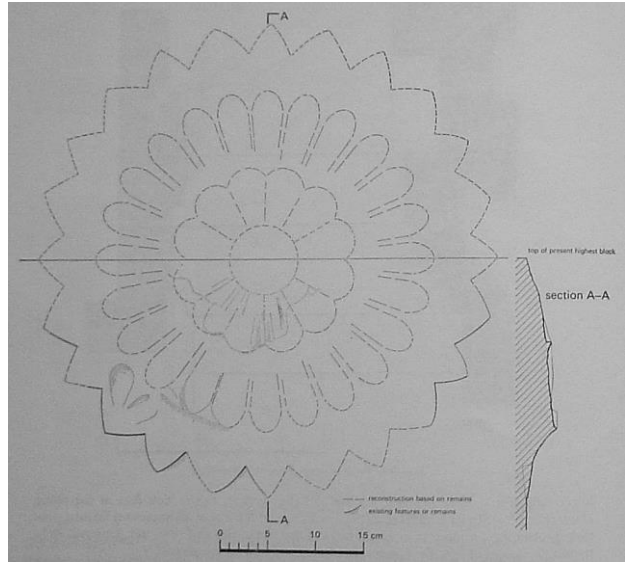
ŞEKİL 70 II. Kyros'un mezarı, silmeler ve çatı (Stronach)

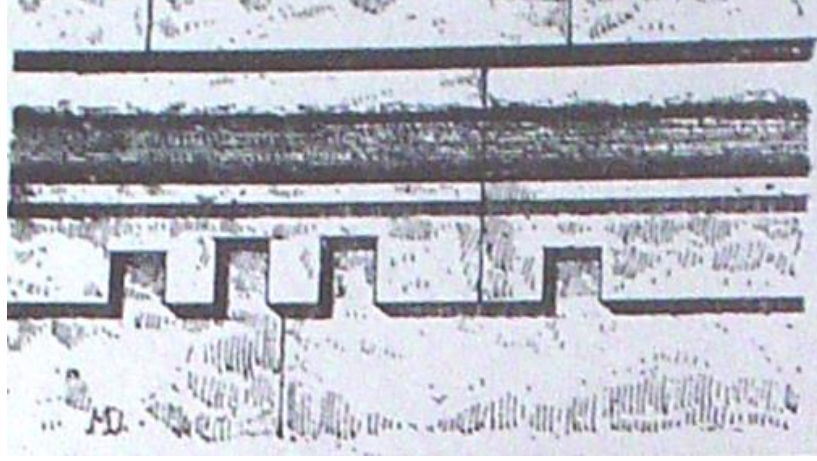
ŞEKİL 71 II. Kyros'un mezarı, silmeler (Stronach)

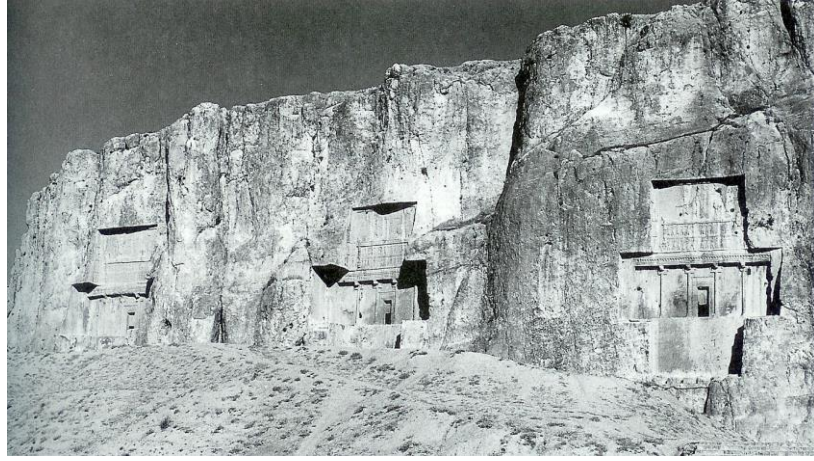
ŞEKİL 72 II. Kyros'un mezarı,
silme profili (Nylander)

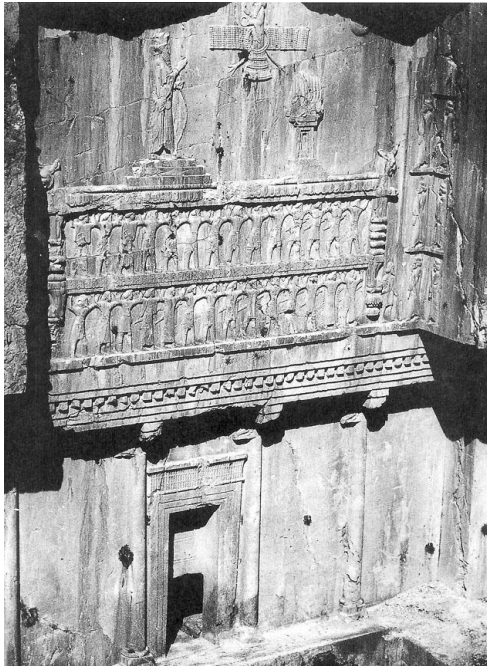
ŞEKİL 73 II. Kyros'un mezarı, rozet (Stronach)

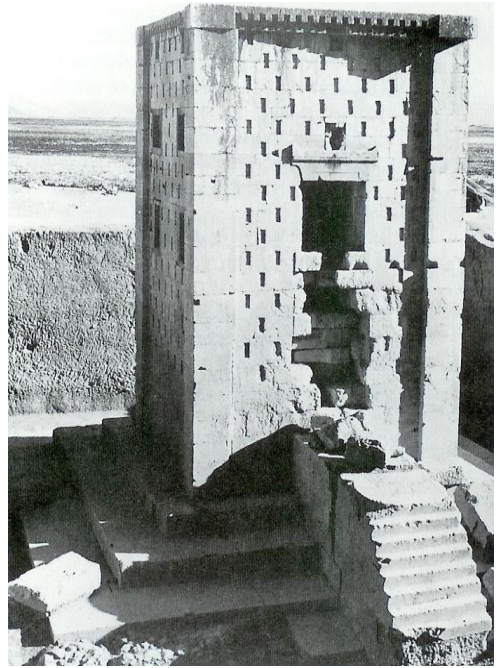
ŞEKİL 74 II. Kyros'un mezarı, Silmenin altındaki tamamlanmamış dış frizi (Nylander)

ŞEKİL 75 Nakş-i Rüstem'deki Kral mezarları (Boardman)

ŞEKİL 76 Kral Kserkses'in Mezarı (Boardman)

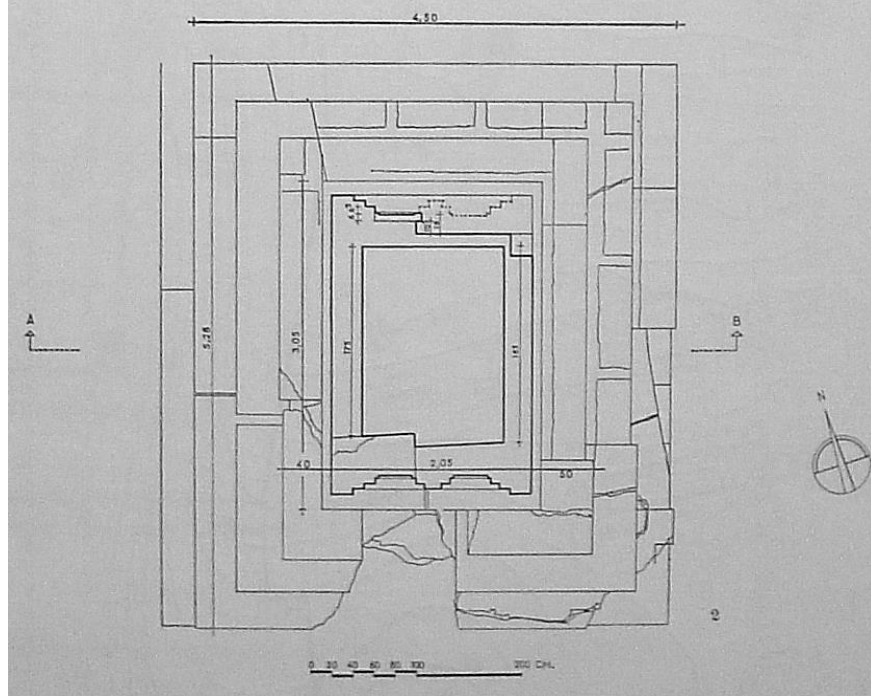
ŞEKİL 77 Ka'abah Kulesi (Boardman)

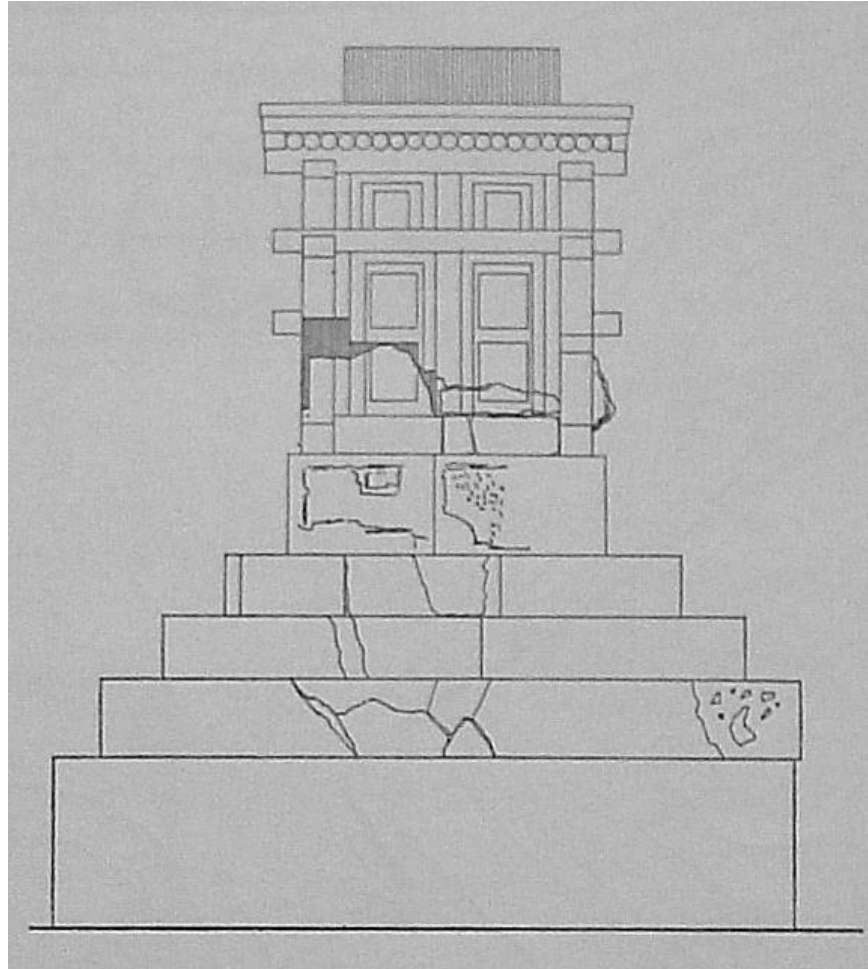
ŞEKİL 78 Ksanthos agorasındaki mezar-ev (Demargne)

ŞEKİL 79 Mezar-ev, güneydoğu görünüşü (Demargne)

ŞEKİL 80 Mezar-ev, plan (Demargne)

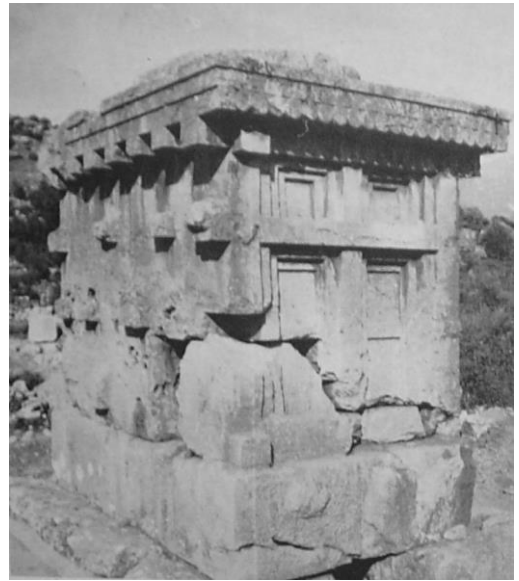
ŞEKİL 81 Mezar-ev, güney cephesi (Demargne)

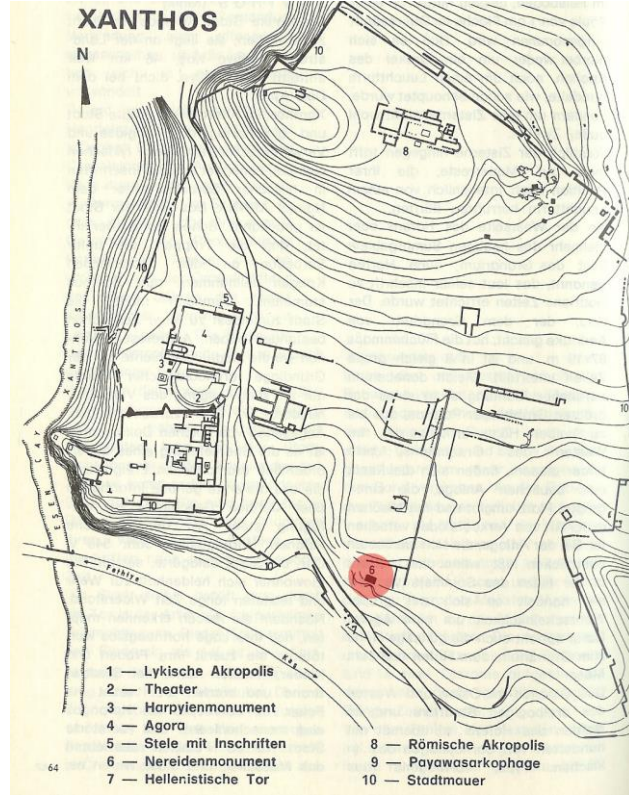
ŞEKİL 82 Mezar-ev, doğu cephesi (Demargne)

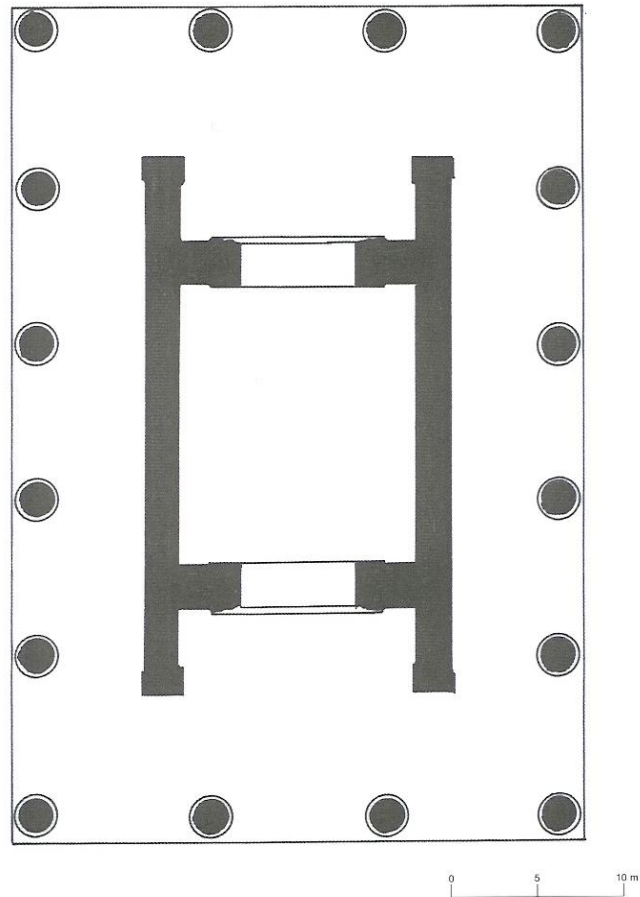
ŞEKİL 83 Mezar-ev, batı cephesi
(Demargne)

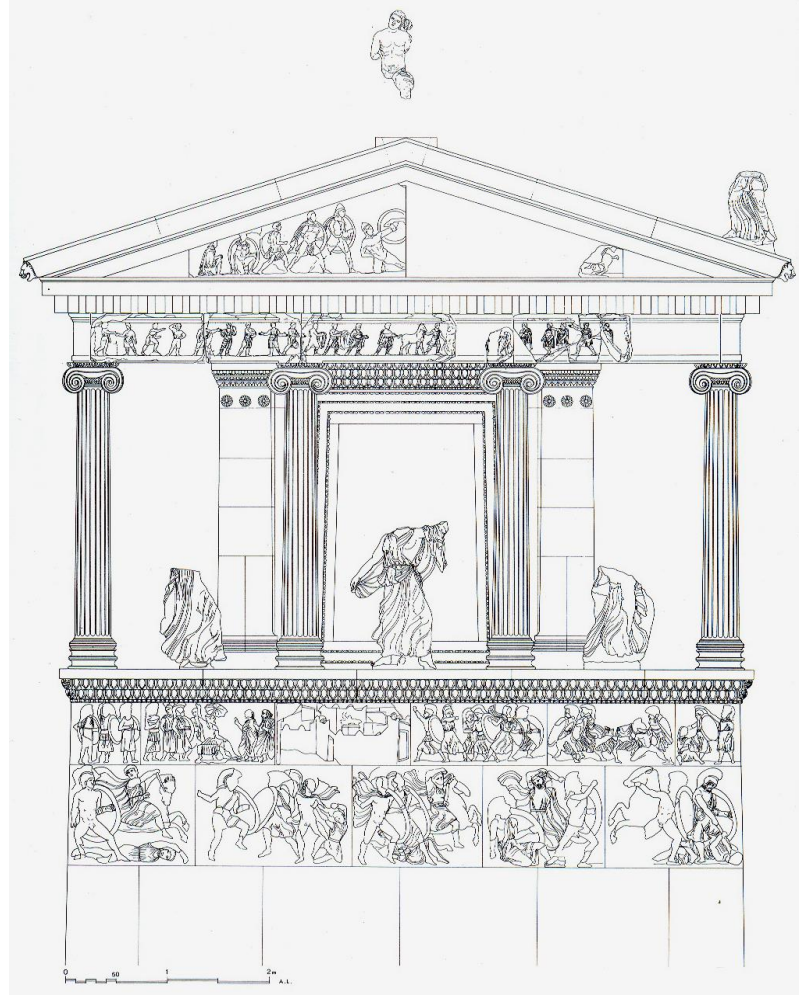
ŞEKİL 84 Mezar-ev, güneybatı görünüşü
(Demargne)

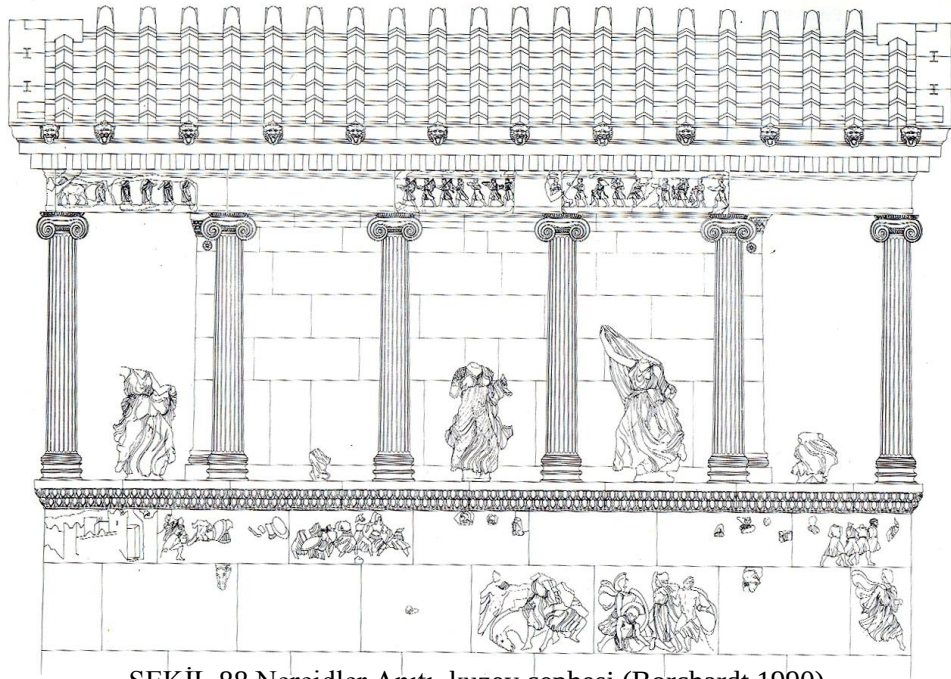
ŞEKİL 85 Ksanthos şehir planı ve Nereidler Anıtı'nın yeri

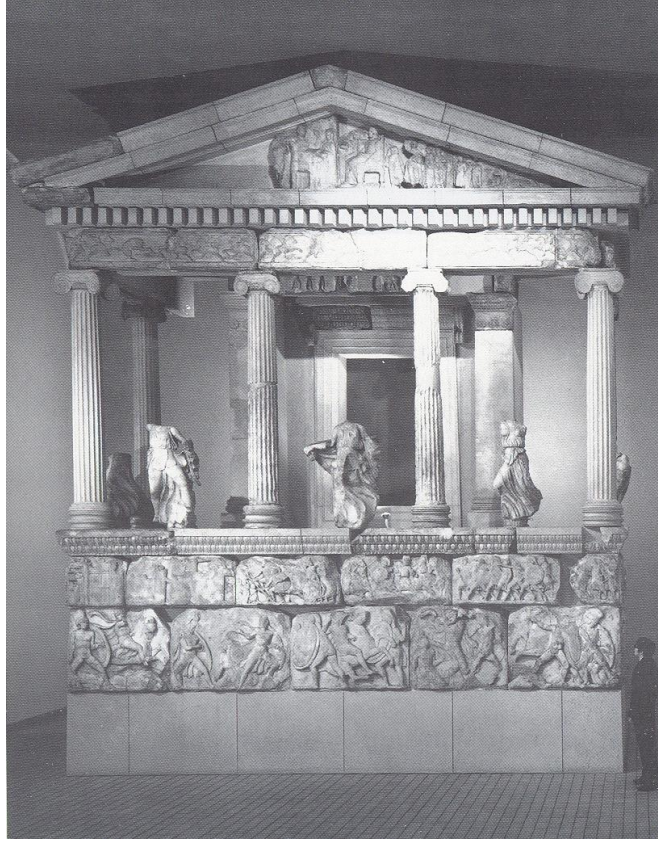
ŞEKİL 86 Nereidler Anıtı, Plan (Şahin, 2002)

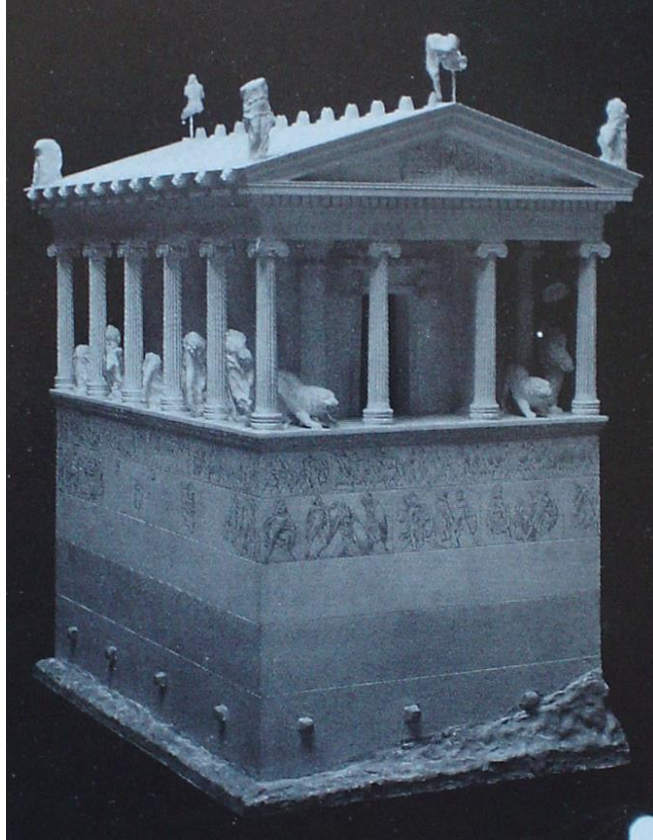
ŞEKİL 87 Nereidler Anıtı, doğu cephesi (Borchardt,1990)

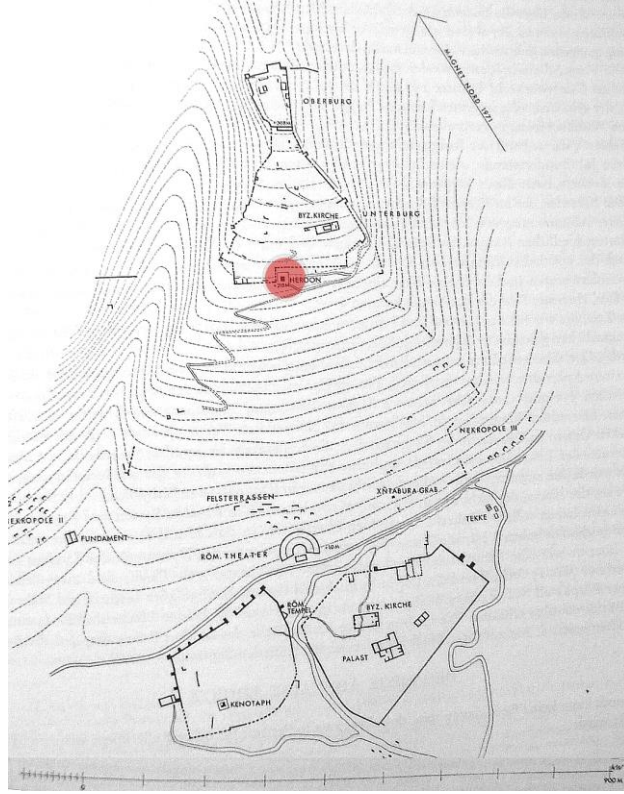
ŞEKİL 88 Nereidler Anıtı, kuzey cephesi (Borchardt,1990)

ŞEKİL 89 Nereidler Anıtı'nın British Museum'daki rekonstrüksiyonu (Borchardt,1990)

ŞEKİL 90 Nereidler Anıtı restitüsyon maketi F.N. Pryce-1929 (Demargne, 1989)

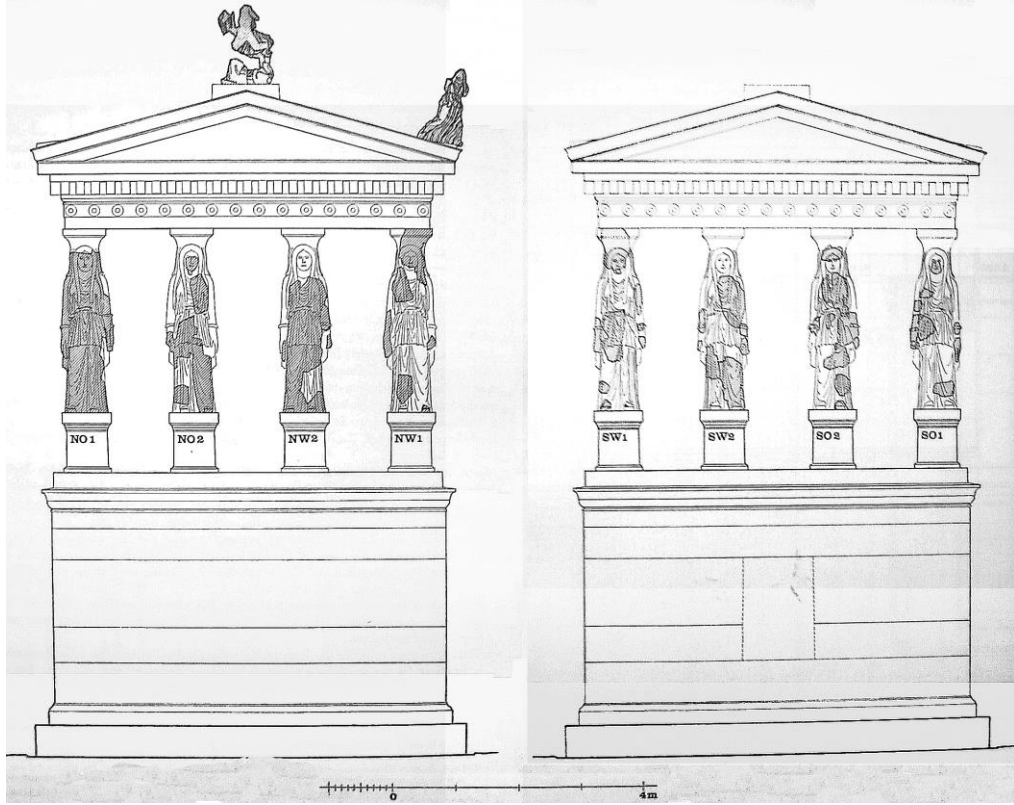
ŞEKİL 91 Limyra şehir planı ve heroonun yeri (Borchhardt, 1976)

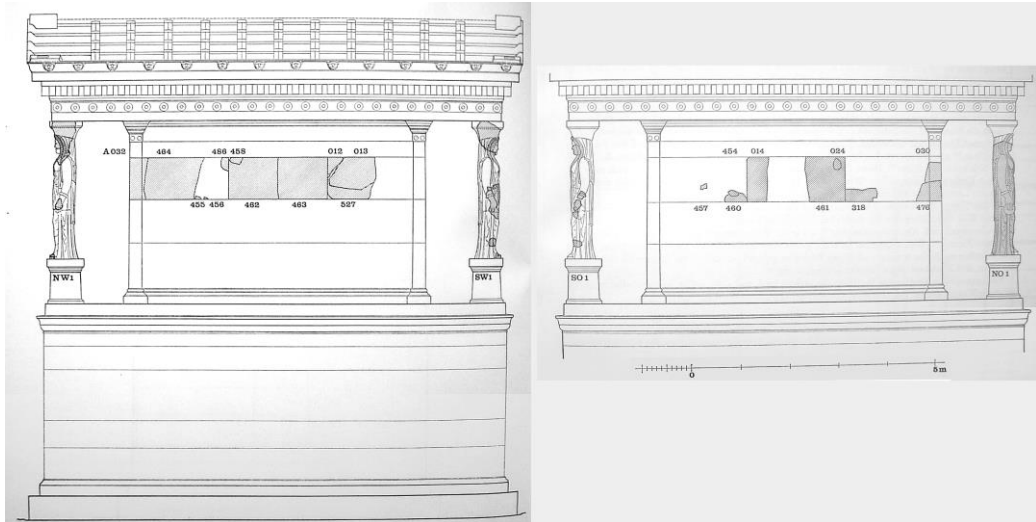
ŞEKİL 92 Perikle Heroonu'nun kalıntıları (Borchhardt, 1970)

ŞEKİL 93 Perikle Heroonu'nun kalıntıları (Borchhardt, 1970)

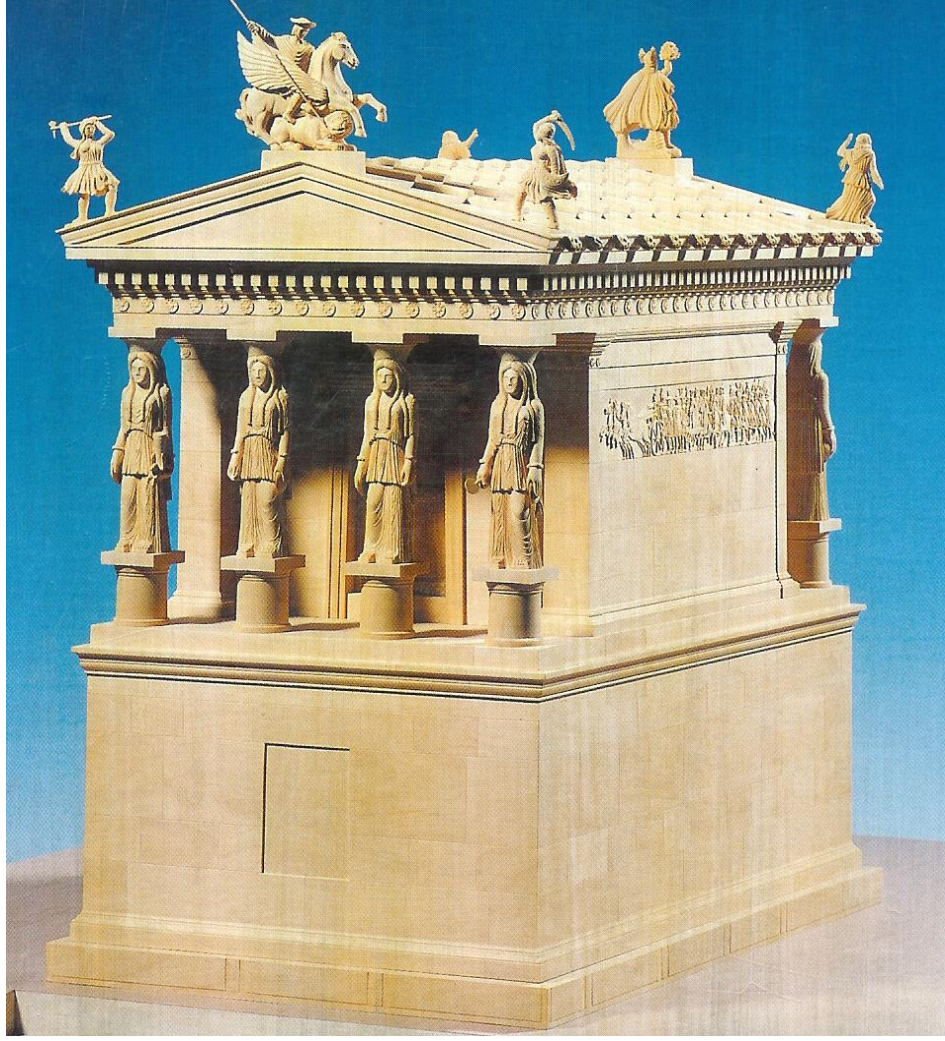
ŞEKİL 94 Perikle Heroonu, kuzey ve güney cephesi restitüsyonu (Borchhardt, 1976)

ŞEKİL 95 Perikle Heroonu, doğu ve batı cephesi restitüsyonu (Borchhardt, 1976)

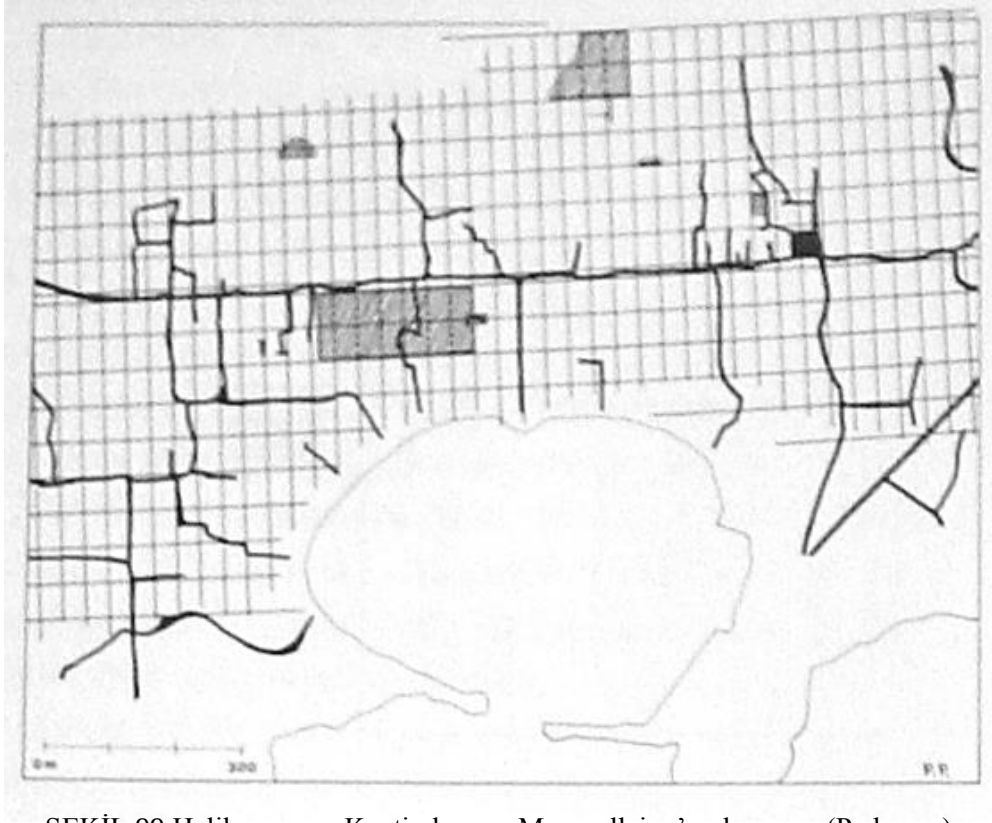
ŞEKİL 96 Perikle Heroonu'nun *cella* duvarındaki frizin restitüsyonu (Borchhardt, 1999)

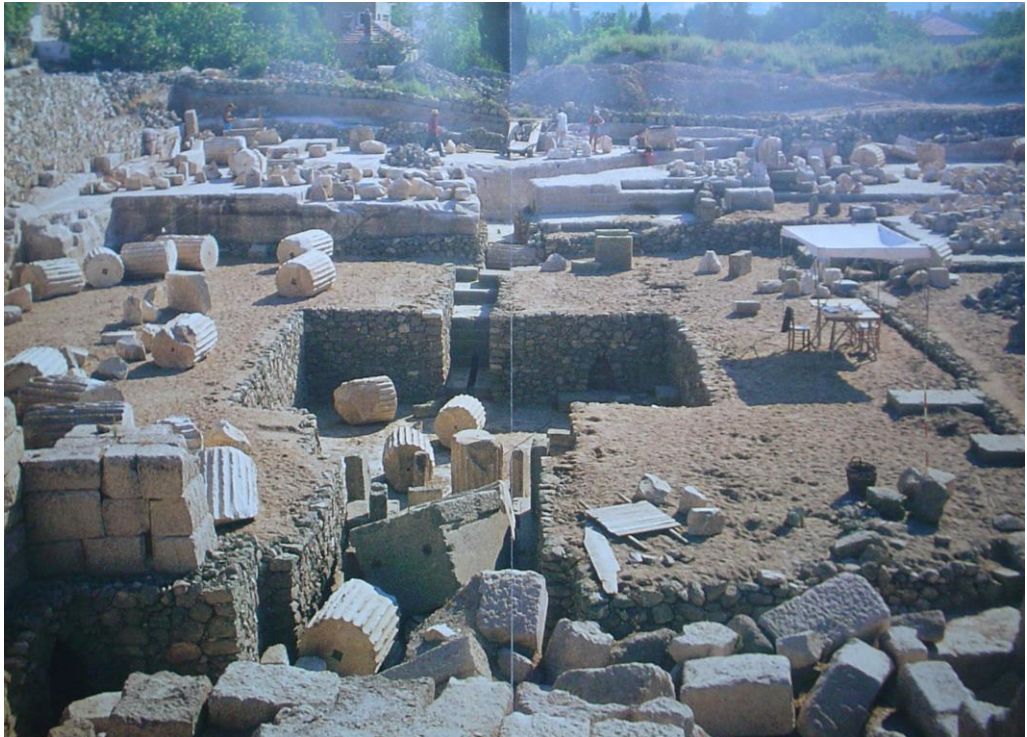
ŞEKİL 97 Perikle Heroonu, restitüsyon maketi (Borchhardt,1999)

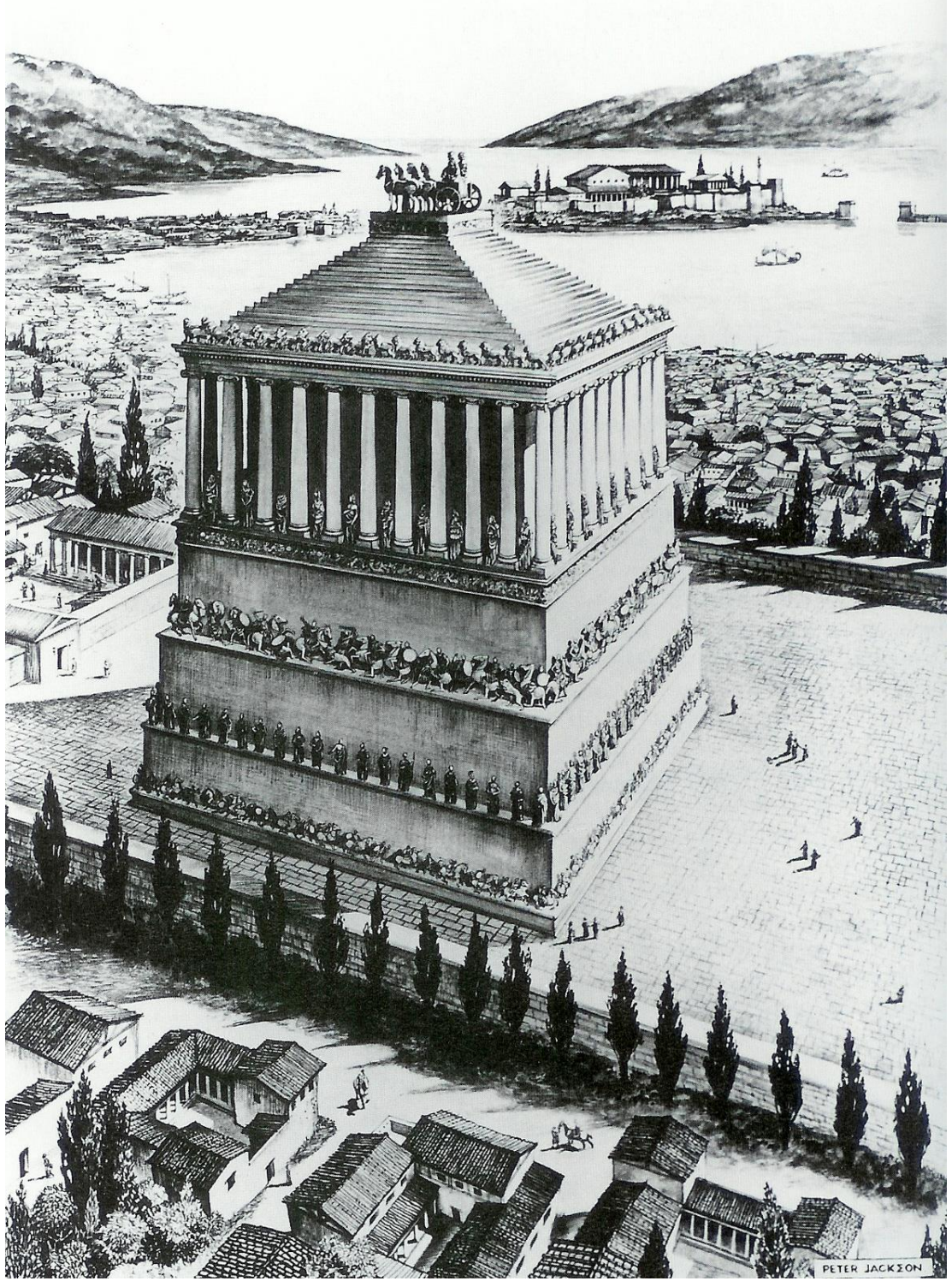
ŞEKİL 98 Perikle Heroonu, güneydeki mahya akroteri restitüsyonu (Borchhardt, 1999)

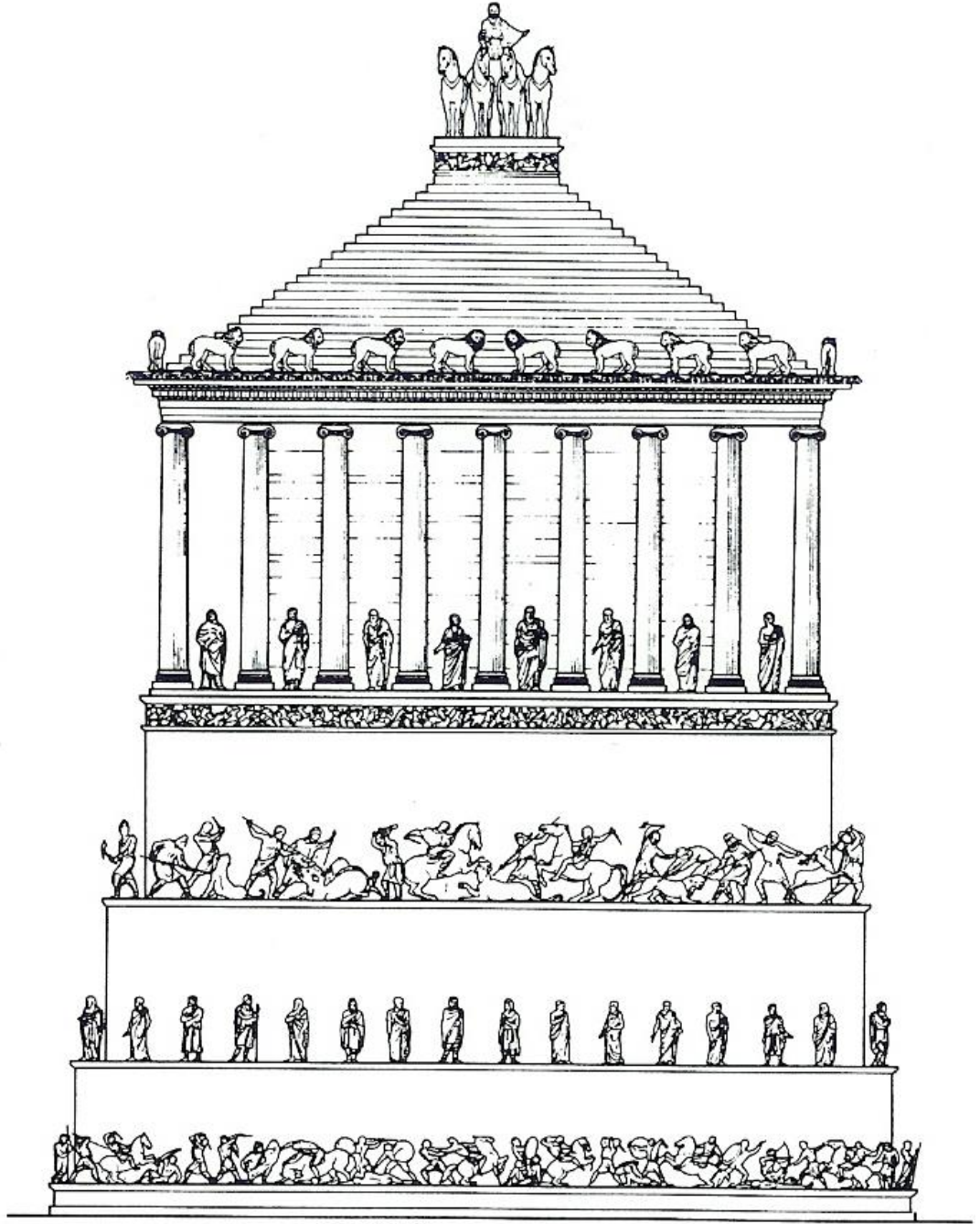
ŞEKİL 99 Halikarnassos Kenti planı ve Maussolleion'un konumu (Pedersen)

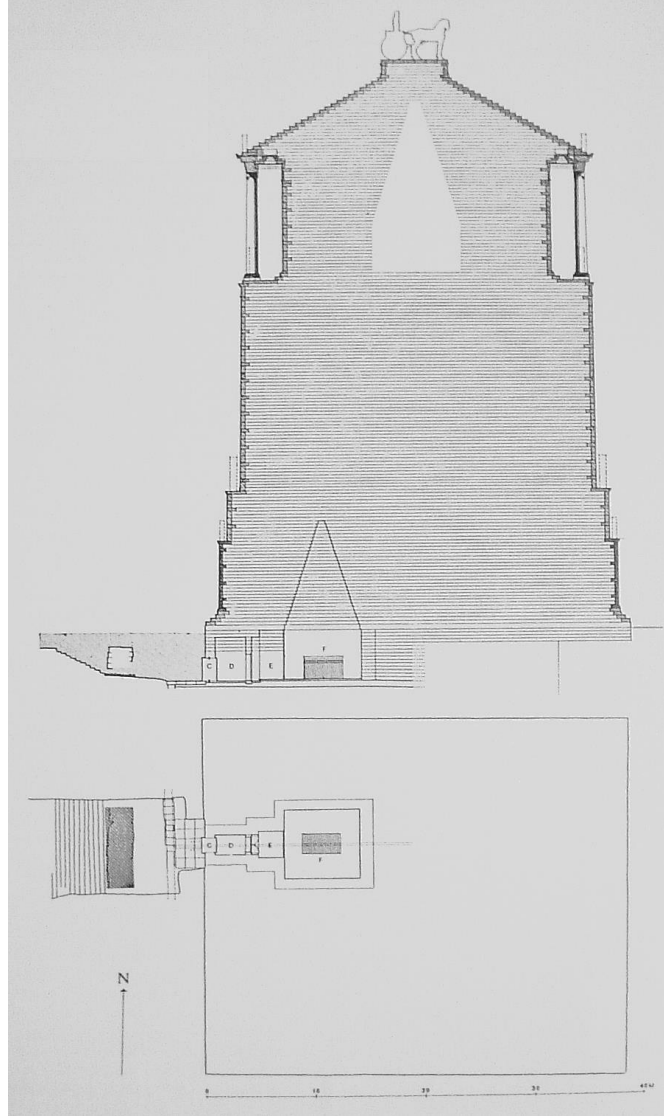
ŞEKİL 100 Maussolleion terasındaki kalıntılar (Ekschmitt)

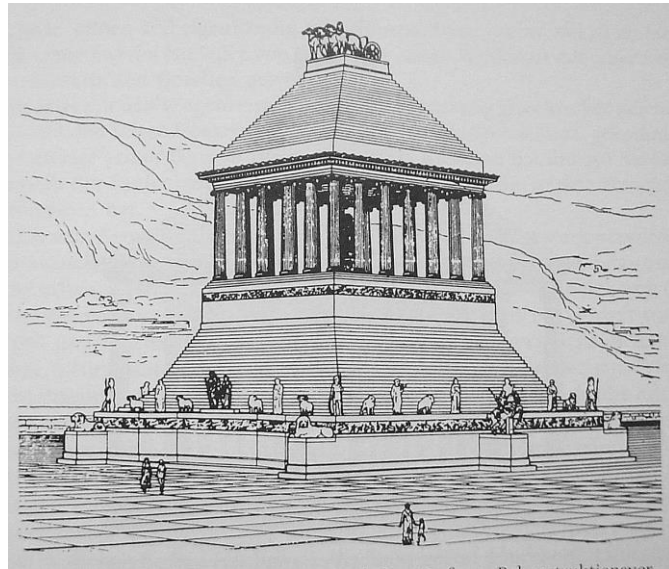
ŞEKİL 101 Maussolleion, Peter Jackson'ın Waywell'in rekonstrüksiyonuna dayanarak yaptığı restitüsyonu (Waywell)

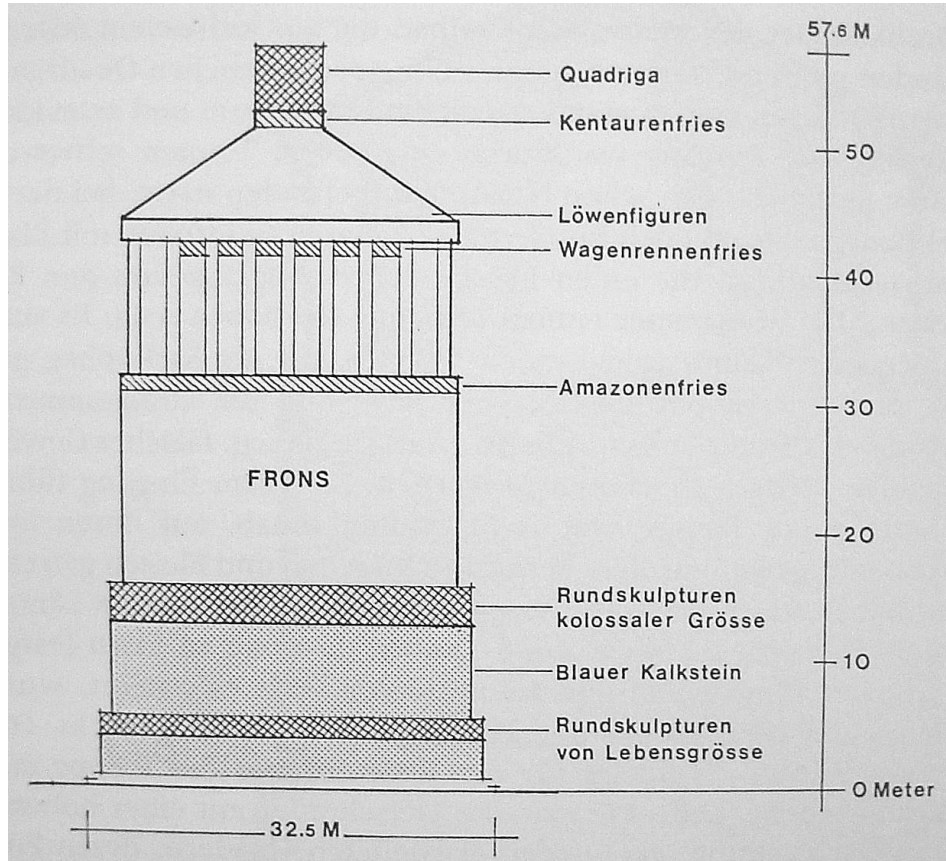
ŞEKİL 102 Maussolleion, restitüsyon çizimi (Waywell)

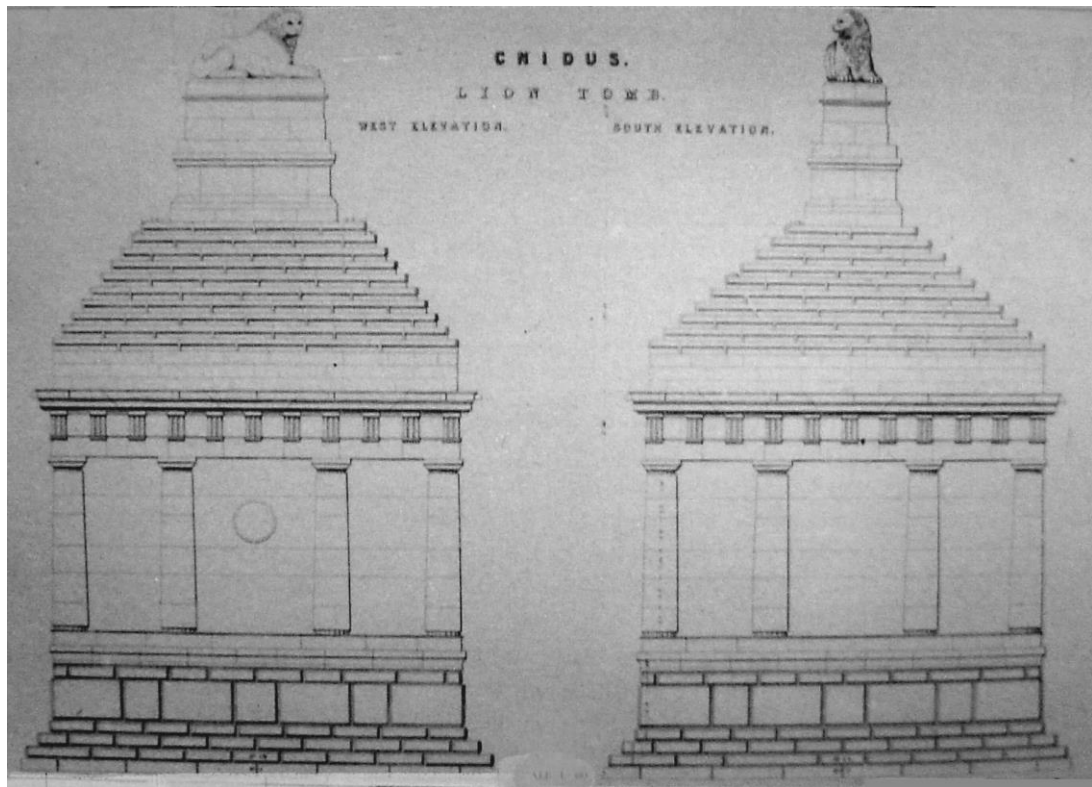
ŞEKİL 103 Maussolleion, restitüsyon plan ve kesiti (Jeppesen)

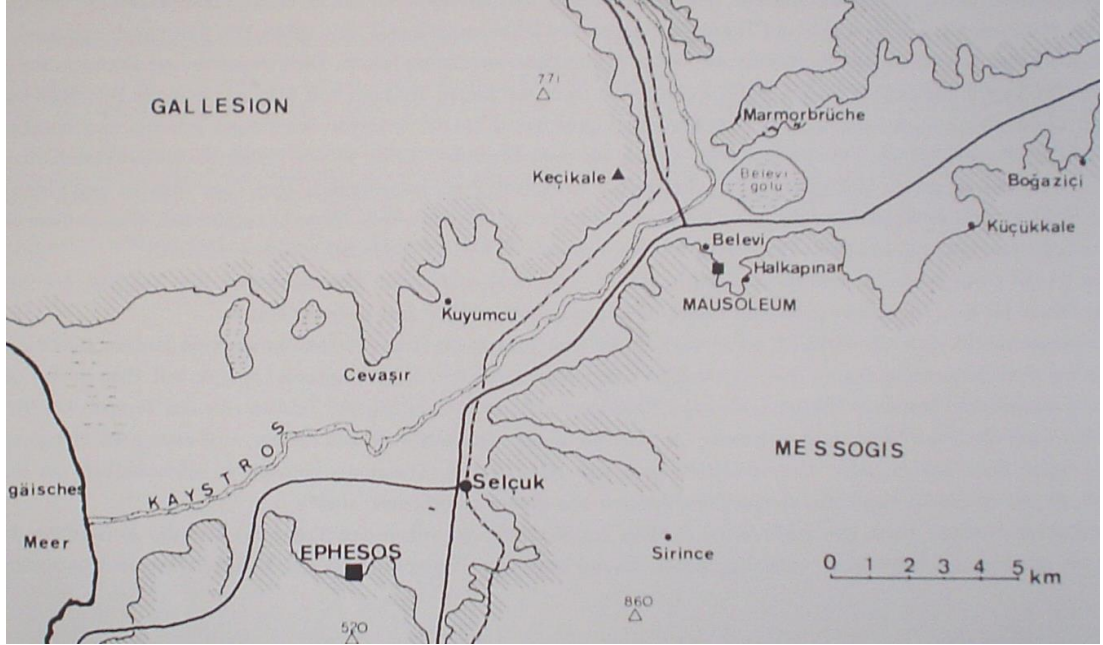
ŞEKİL 104 Maussolleion, çift basamaklı podyumlu restitüsyonu, H. W. Law (Ekschmitt)

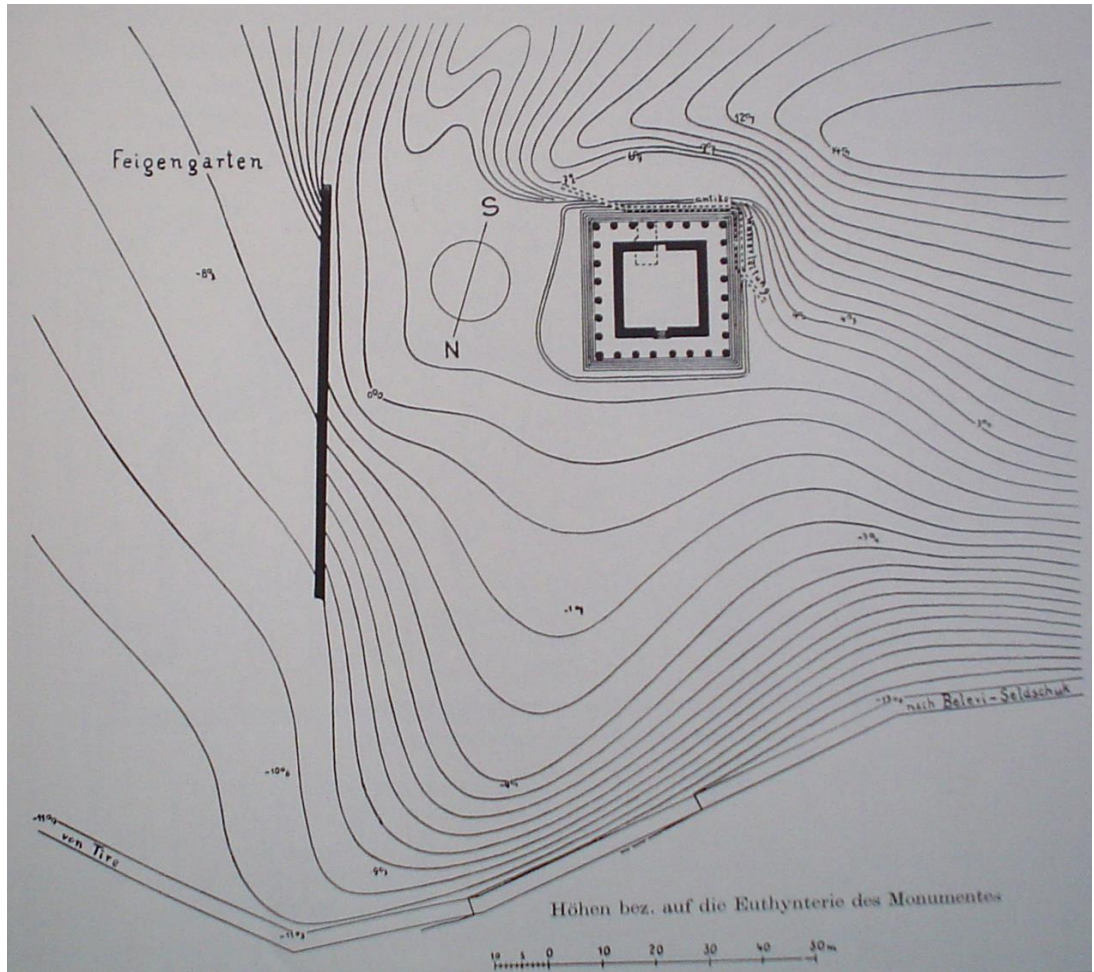
ŞEKİL 105 Maussolleion, friz ve heykellerin yerleri konuları, Kr. Jeppesen (Ekschmitt)

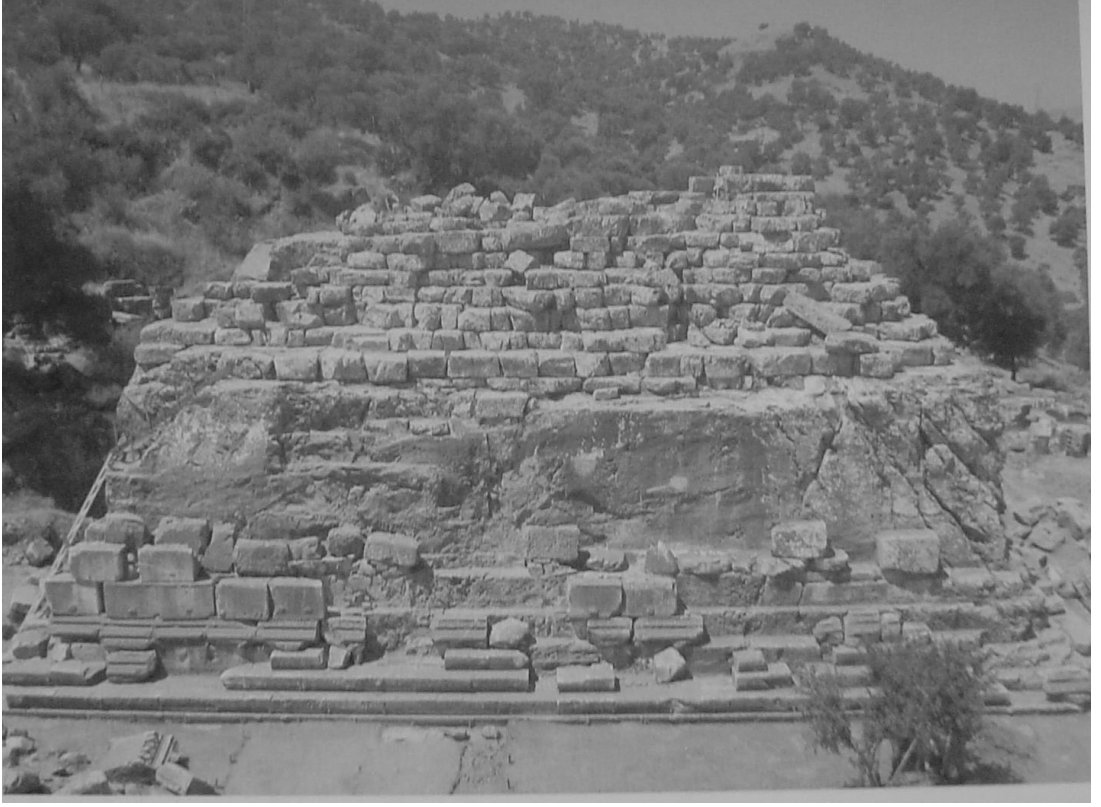
ŞEKİL 106 Aslanlı Mezar, restitüsyon çizimi, R. P. Pullan (Waywell)

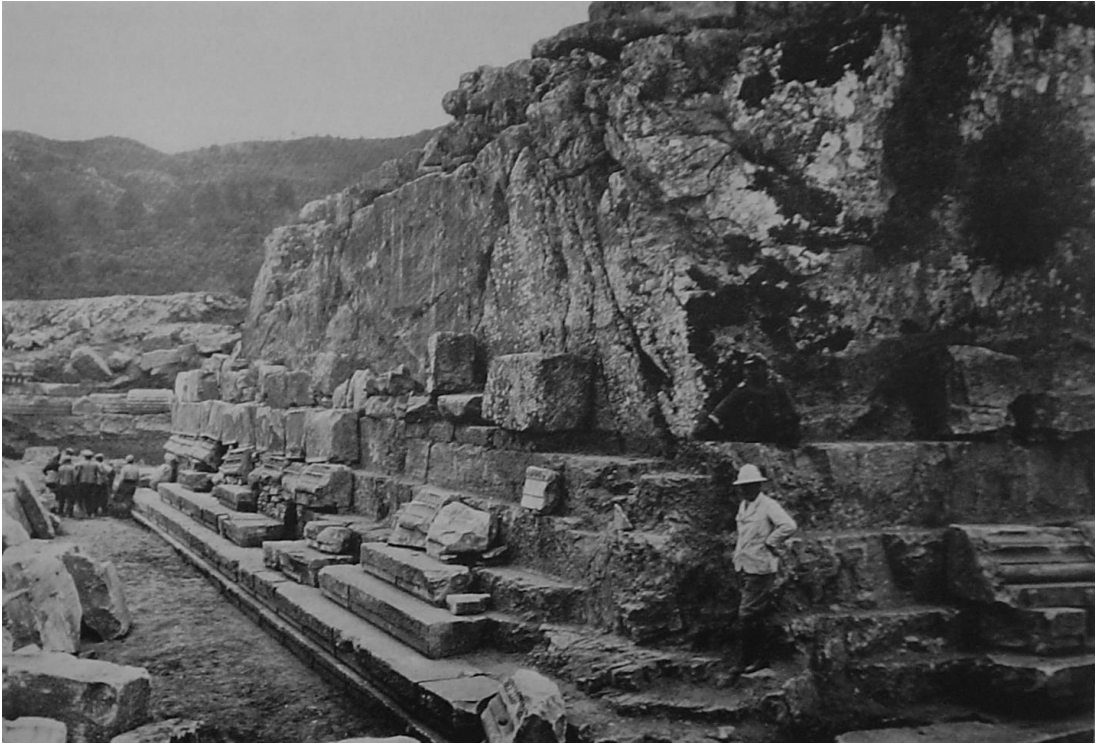
ŞEKİL 107 Belevi Anıtı ve yakın çevresi (Praschniker-Theuer)

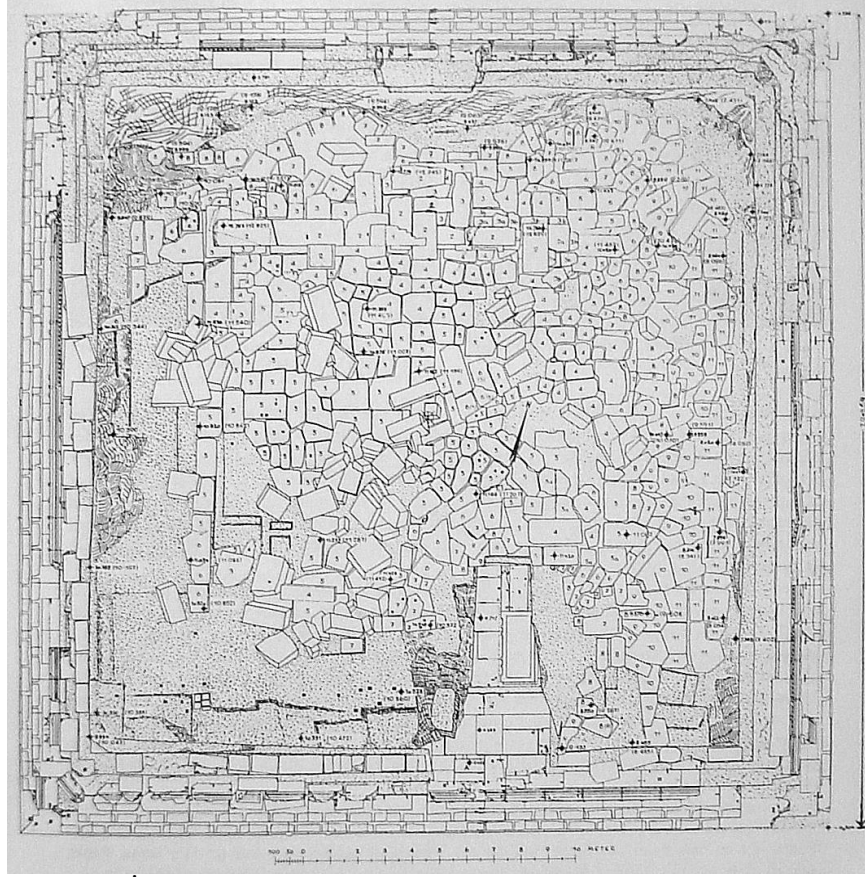
ŞEKİL 108 Belevi Anıtı'nın vaziyet planı (Praschniker-Theuer)

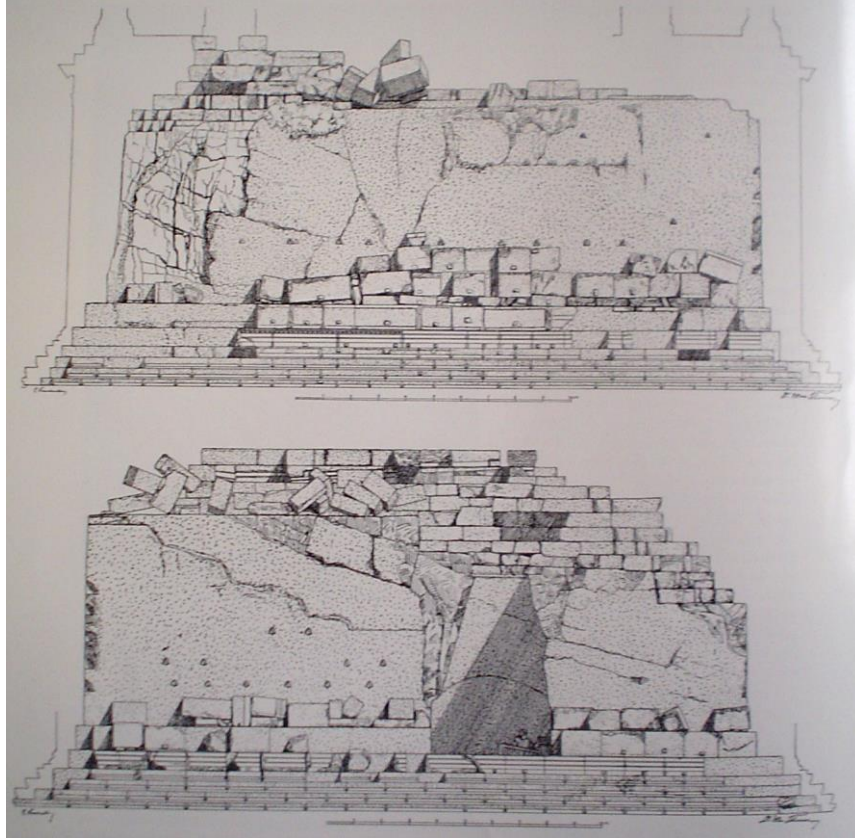
ŞEKİL 109 Belevi Anıtı'nın kalıntıları (Heinz-Ruggendorfer)

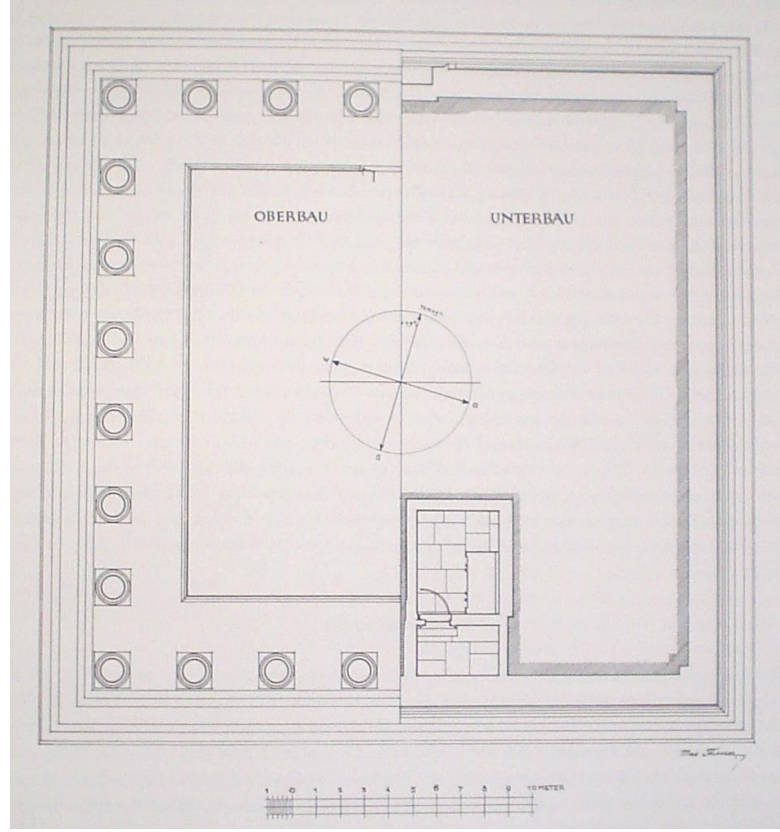
ŞEKİL 110 Belevi Anıtı'nın kalıntıları (Praschniker-Theuer)

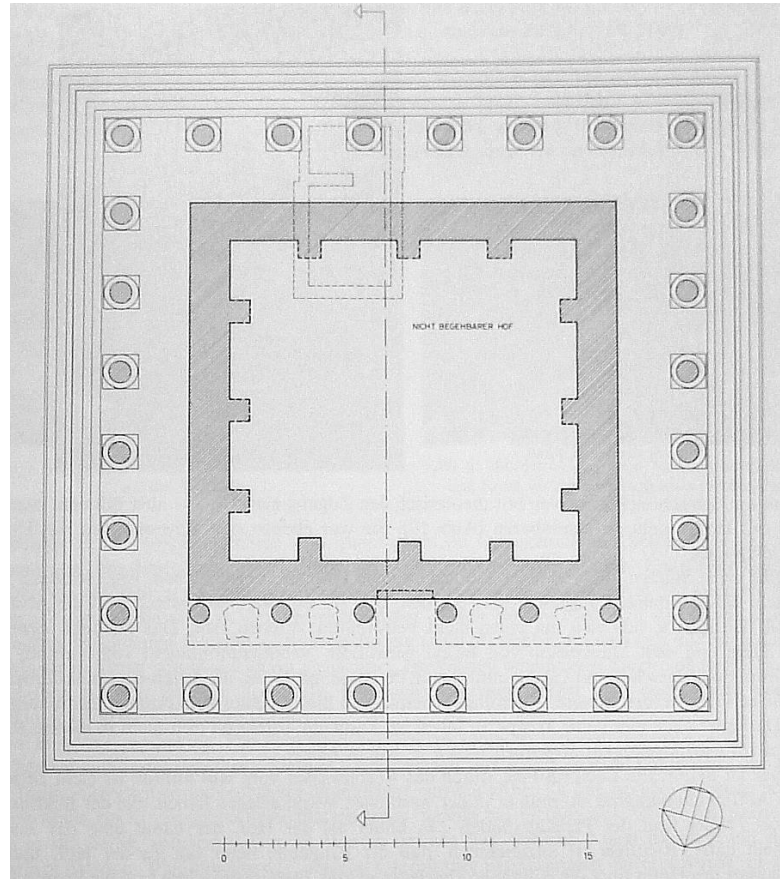
ŞEKİL 111 Belevi Anıtı, kalıntıların plan rölövesi (Hoepfner)

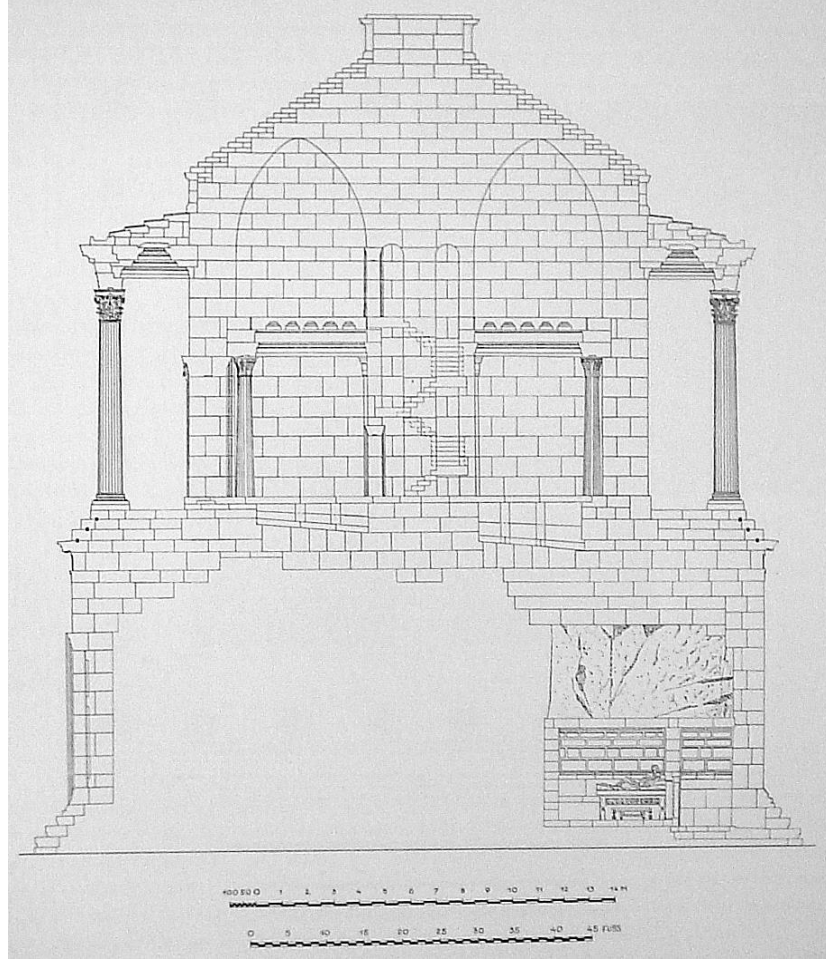
ŞEKİL 112 Belevi Anıtı, cephe rölöveleri (Praschniker-Theuer)

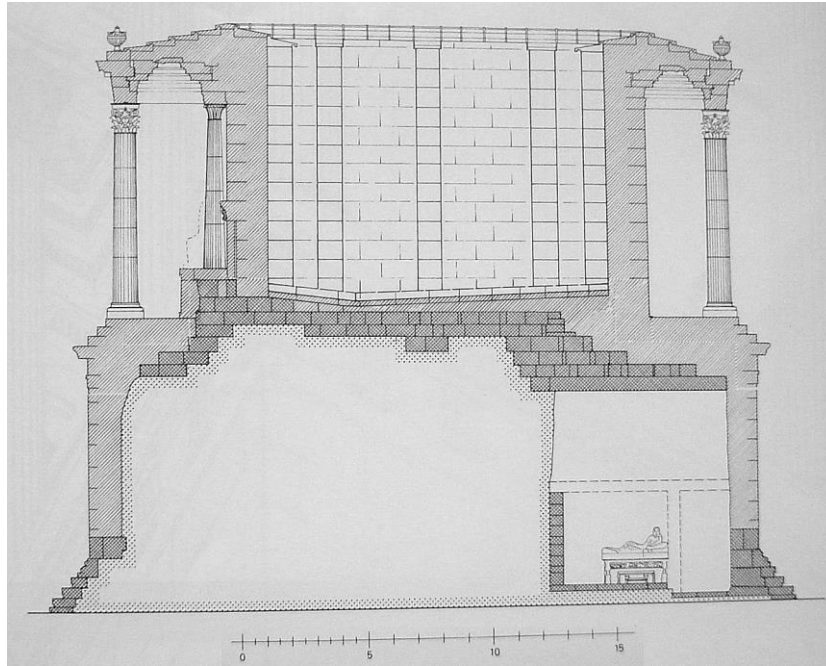
ŞEKİL 113 Belevi Anıtı, plan restitüsyonu (Praschniker-Theuer)

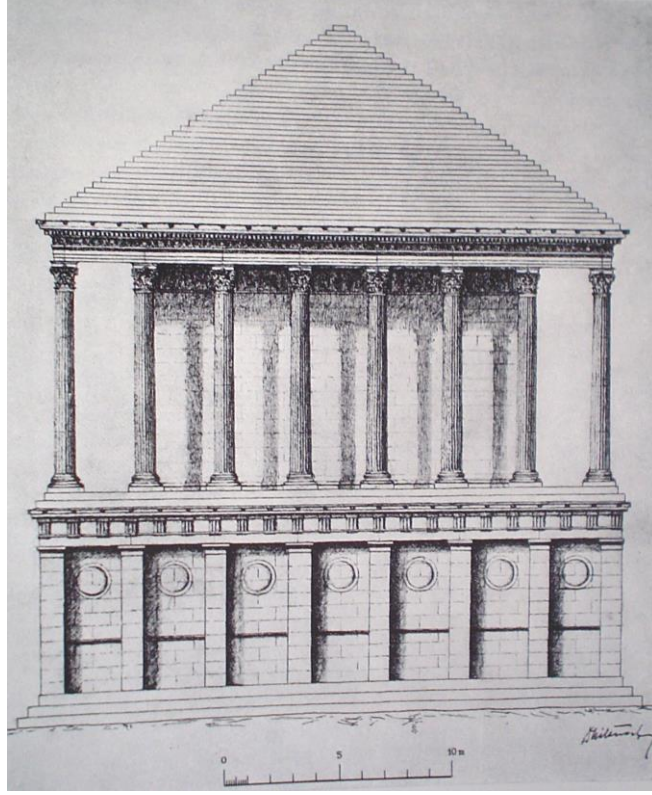
ŞEKİL 114 Belevi Anıtı, plan restitüsyonu (Hoepfner)

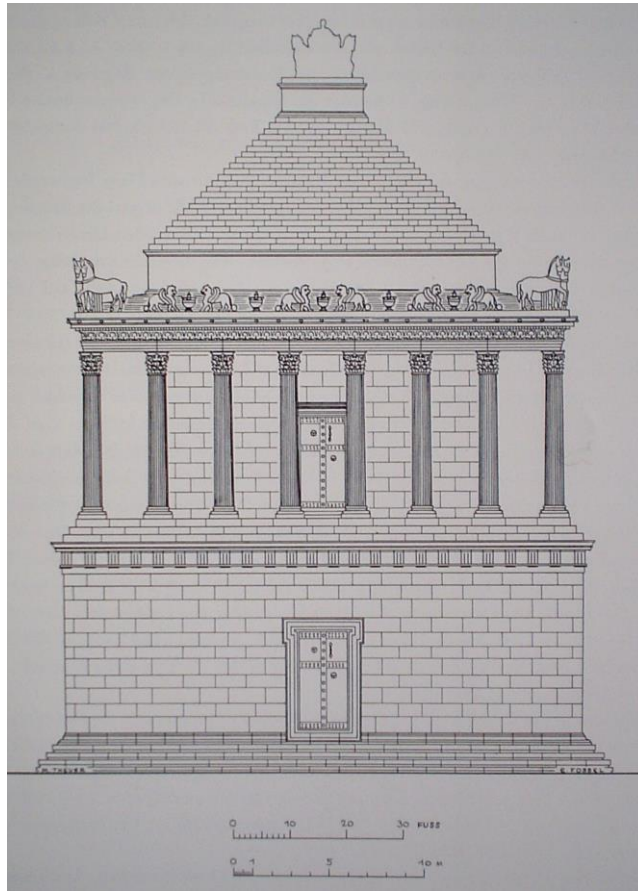
ŞEKİL 115 Belevi Anıtı, kesit restitüsyonu (Praschniker-Theuer)

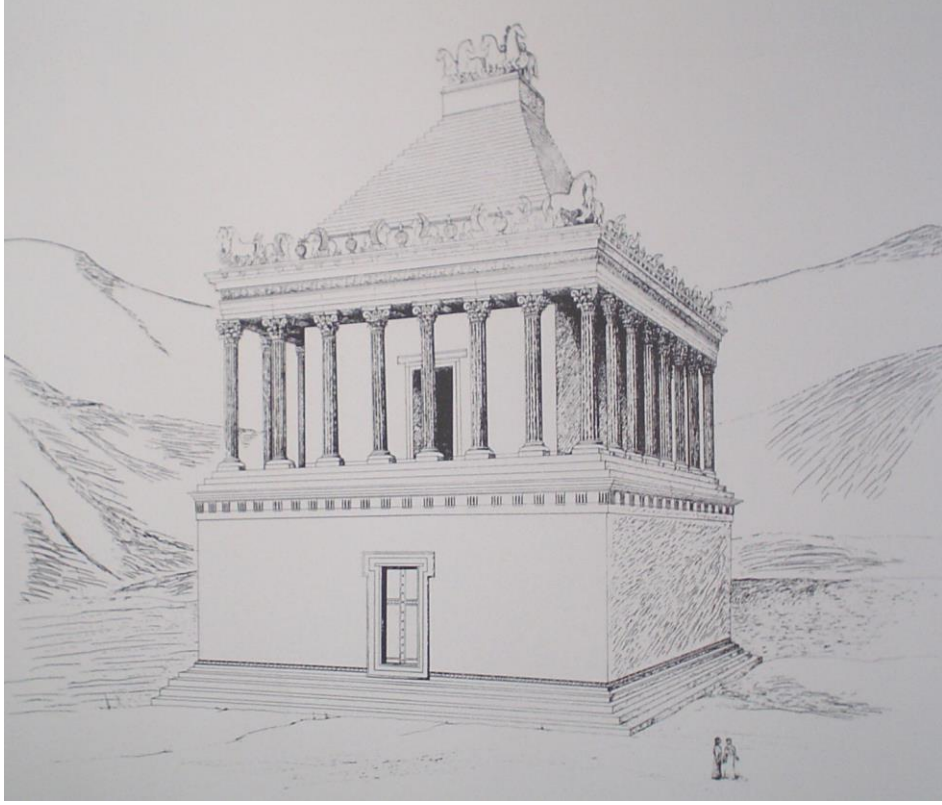
ŞEKİL 116 Belevi Anıtı, kesit restitüsyonu (Hoepfner)

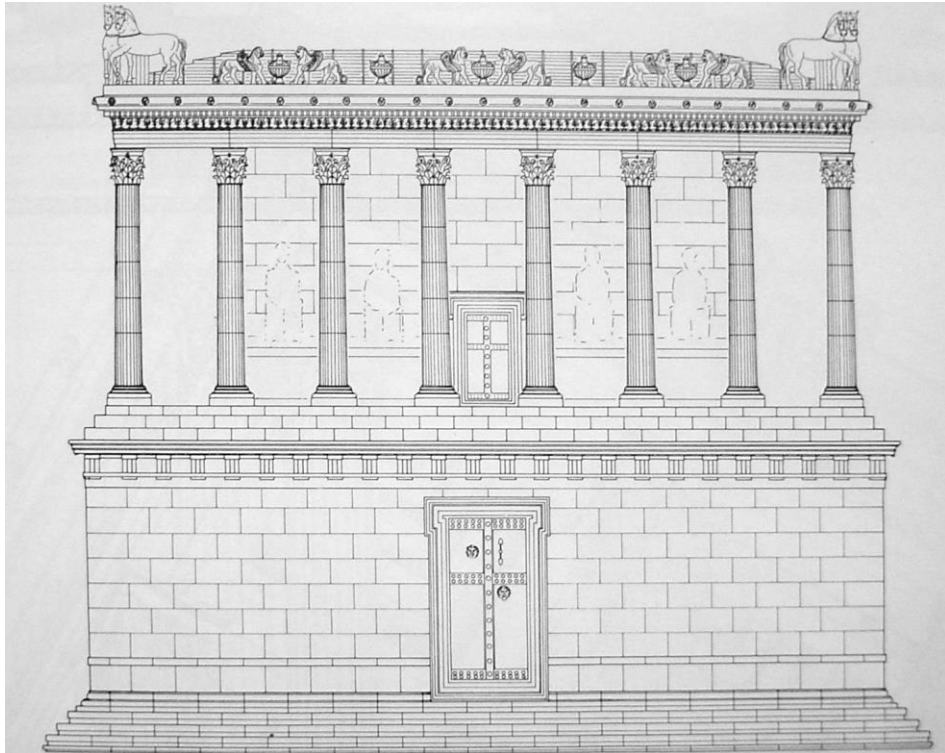
ŞEKİL 117 Belevi Anıtı, F. Miltner'e göre restitüsyonu (Praschniker-Theuer)

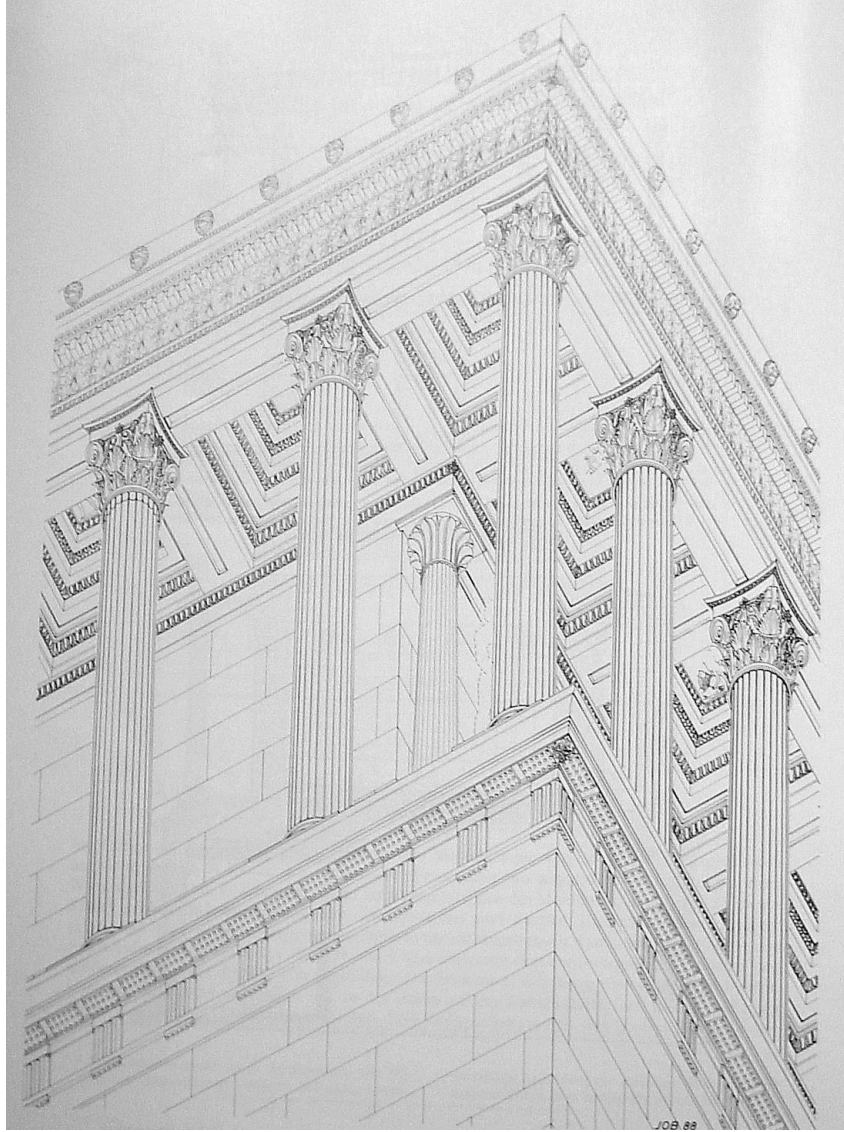
ŞEKİL 118 Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyonu (Praschniker-Theuer)

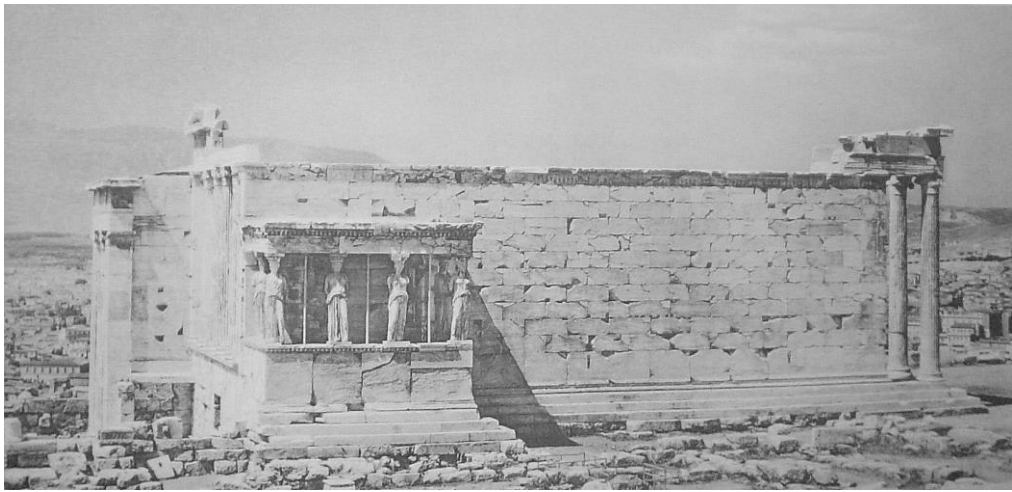
ŞEKİL 119 Belevi Anıtı, M. Theuer'e göre restitüsyon perspektifi (Praschniker-Theuer)

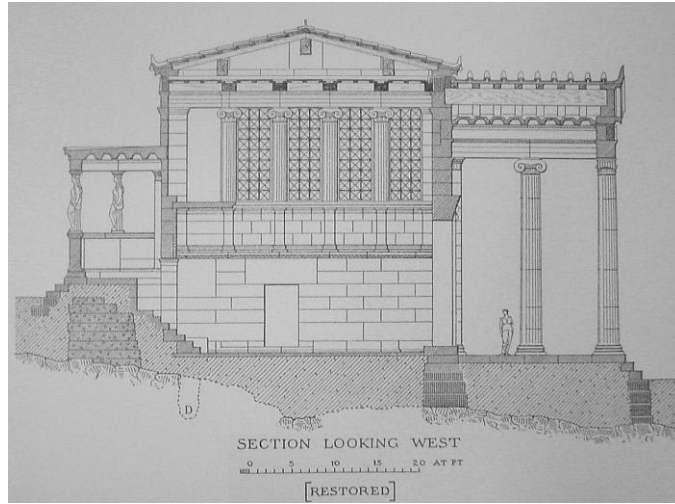
ŞEKİL 120 Belevi Anıtı, cephe restitüsyonu (Hoepfner)

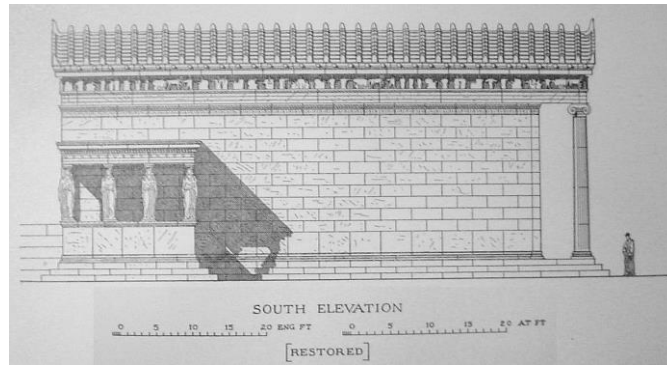
ŞEKİL 121 Belevi Anıtı, çevre koridorunu gösteren perspektif restitüsyonu (Hoepfner)

ŞEKİL 122 Erechtheion, güney cephesi(Stevens)

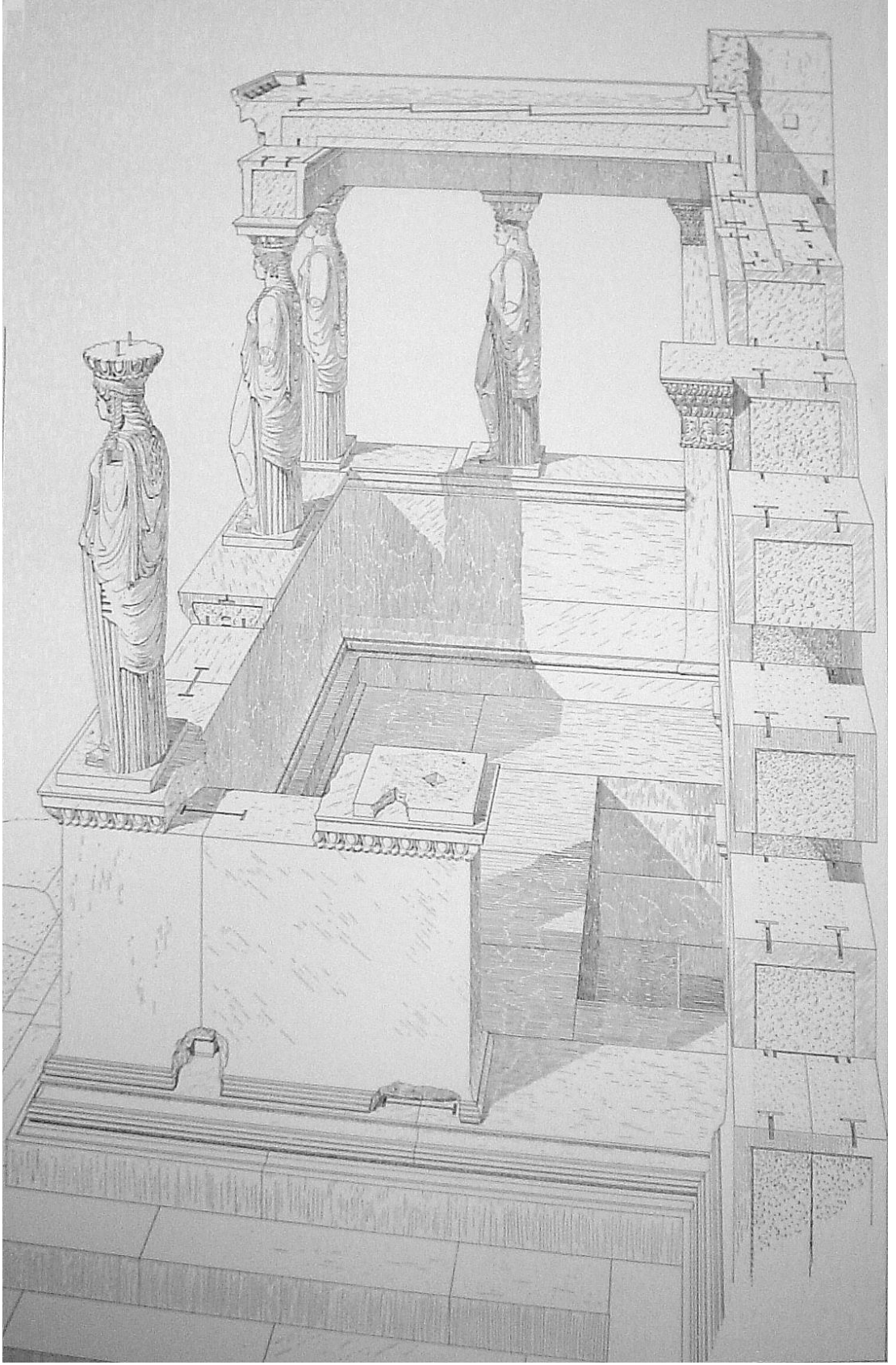
ŞEKİL 123 Erechtheion, kesit (Stevens)

ŞEKİL 124 Erechtheion, güney cephesi (Stevens)

ŞEKİL 125 Erechtheion, güney sundurması (Stevens)

ŞEKİL 126 Erechtheion, güney sundurması, kesit-perspektif (Stevens)

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Şanlıurfa’da doğan yazar ilk ve orta öğrenimini İzmir ve İstanbul’da tamamlamıştır. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nden 2000 yılında mimar unvanıyla mezun olduktan sonra aynı yıl İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü’nün açtığı Mimarlık Tarihi Programı’nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Üç yıl özel bir şirkette proje ve uygulama mimarı olarak çalıştıktan sonra, 31 Aralık 2003 tarihinden beri Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Anabilimdalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.